

BRANJE ZA ZNANJE IN BRANJE ZA ZABAVO

Priročnik za program družinske pismenosti za starše predšolskih otrok

Ljubljana, november 2007

Uredili: dr. Livija Knaflič, mag. Nataša Bucik

Avtorji prispevkov: dr. Livija Knaflič, mag. Nataša Bucik, Irena Matko Lukan, mag. Anja Štefan, Ida Mlakar, dr. Peter Svetina, Judita Krivec Dragan, Črtomir Frelj, Martina Peštaj, Jelena Sitar, dr. Sabina Jelenc Krašovec

Jezikovni pregled: Slavica Remškar

Tehnično uredila: Ana Ileršič

Izdajo priročnika sofinancirata Evropski socialni sklad in Ministrstvo za šolstvo in šport RS.

KAZALO

PRIROČNIKU NA POT	4
DRUŽINSKA PISMENOST V PREDŠOLSKEM OBDOBJU	6
RAZVIJANJE OTROKOVE MOTIVACIJE ZA BRANJE V DOMAČEM OKOLJU.....	19
KAKO BEREMO Z OTROKOM	33
PRIPOVEDOVANJE V DRUŽINSKEM KROGU	56
DRUŽINSKI OBISK KNJIŽNICE	64
RAZNOVRSTNOST OTROŠKE LITERATURE	73
KAJ NAJ BEREMO Z OTROKI?	89
ZAKAJ JE ILUSTRACIJA TAKO POMEMBNA.....	92
KAJ ODLIKUJE KAKOVOSTNO ILUSTRACIJO?	97
OTROCI IN MEDIJI.....	109
USTVARJAJMO OB KNJIGI - IGRA Z LUTKAMI.....	124
DIDAKTIČNE IGRE ZA SPODBUJANJE PORAJAJOČE SE PISMENOSTI.....	139
UČENJE IN POUČEVANJE ODRASLIH UDELEŽENCEV IZOBRAŽEVANJA - STARŠEV PREDŠOLSKIH OTROK	151
PROGRAMI DRUŽINSKE PISMENOSTI.....	161
UPORABLJENA LITERATURA	164
PREDSTAVITEV AVTORIC IN AVTORJEV	168

PRIROČNIKU NA POT

Če ne bomo brali, nas bo pobralo!

(Tone Pavček, 2001)

Pesnikovo sporočilo je skladno s sporočili številnih znanstvenikov, ki v svojih raziskavah ugotavljajo, da je pismenost vtkana v skoraj vsa področja človekovega delovanja, da v svojem razvoju prevzema nove oblike in vstopa na nova področja ter od posameznika zahteva stalno učenje in prilagajanje. Nekoč je bila pismenost dejavnost (in privilegij) določenih družbenih slojev in se je nanašala izključno na obvladanje branja in pisanja, v sodobnem razvitem svetu pa je postala eno temeljnih orodij za delovanje slehernega posameznika. Danes skoraj ni možno preživeti dneva, ne da bi se srečali z različnimi oblikami pismenosti: jutranjimi novicami v časopisu, imeni ulic ali drugimi znaki in obvestili na ulici, neizogibnim branjem in pisanjem na delovnem mestu, branjem in pisanjem za potrebe družinskega življenja, lastnega prostega časa ter družbenega udejstvovanja. Poleg različnih vsebin se pojavljajo tudi različne oblike (tehnologije) za rabo branja in pisanja: od običajne rabe papirja in pisala do uporabe sodobnih tehnologij, ki se jih je treba naučiti obvladovati. Računalniki, mobilni telefoni, bankomati, gospodinjski stroji ipd. so del našega vsakdanjika. Iz naštetega lahko zaključimo, da pomen pismenosti tako za posameznika kot za družbo nenehno narašča.

Zaradi ključnega pomena pismenosti v vsakdanjem življenju znanstveniki in strokovnjaki različnih strok proučujejo pomembne dejavnike, ki vplivajo na uspešnost pri opismenjevanju, izobraževanju in kasnejši rabi različnih oblik pismenosti. Proučevanja so jih pripeljala prav v obdobje zgodnjega otroštva, v čas pred vstopom v šolo in pred pričetkom formalnega opismenjevanja. Strokovnjaki danes posebej opozarjajo na pomemben vpliv družinskega okolja na razvoj posameznikove pismenosti: otroci, ki so bili v domačem okolju deležni več spodbud na področju pismenosti, so pri opismenjevanju in učenju uspešnejši. Na pomemben vpliv različnih bralnih spodbud v predšolskem obdobju so pokazale tudi številne raziskave, ki so proučevale družinsko pismenost. Dognano je, da družinsko pismenost sooblikujejo številni socialni in kulturni dejavniki, ti pa se razlikujejo tako znotraj posamezne države kot med državami. Raziskave kažejo, da ima v Sloveniji družinsko okolje pomemben vpliv na raven

pismenosti, ki jo bo posameznik dosegel, ter da šola večinoma ne uspe nadoknaditi pomanjkanja spodbud v predšolskem obdobju in v obdobju začetnega opismenjevanja.

Pomena uspešnega opismenjevanja in učenja ter njune medsebojne povezanosti se mnogi starši začnejo zavedati že pred otrokovim vstopom v šolo. Po svojih močeh spodbujajo otroke k različnim dejavnostim in si prizadevajo vsestransko razvijati njihove spretnosti in sposobnosti ter jih čim bolj pripraviti za šolanje. Mnogi si želijo, da bi bil njihov otrok bolj uspešen, kot so bili oni sami. Spodbude staršev so v veliki meri pogojene z njihovimi lastnimi družinskimi izkušnjami, kaže pa se, da se raven pismenosti ter bralna kultura prenašata medgeneracijsko. Odrasli, ki v otroštvu niso bili deležni branja v družini, v vlogi staršev pogosto niso dovolj vešč, ko je treba otroku približati branje. Mnogi bi radi pomagali svojemu otroku, pa ne vedo kako.

Zavedajoč se, na eni strani, pomena pismenosti za razvoj in blaginjo družbe, na drugi strani pa položaja staršev, ki iz najrazličnejših razlogov ne zmorejo samostojno uvajati otroka v svet pismenosti, so se po svetu razvile različne oblike sodelovanja med strokovnjaki in starši, s ciljem spodbujanja družinske pismenosti in razvijanja bralne kulture. Pri nas poznamo različne oblike sodelovanja strokovnih ustanov – vrtcev, šol, knjižnic, kulturnih ustanov s starši s ciljem osveščanja staršev o pomenu branja za otrokovo šolanje in razvoj kot so šole za starše, ure pravljič itn.. Daljše, zahtevnejše oblike sodelovanja s starši, ki predvidevajo tudi ustrezno usposobljenost strokovnjakov, ki delajo s starši, pa imenujemo programi družinske pismenosti. Pričujoči priročnik pa namenjamo strokovnjakom, ki bodo izvajali program družinske pismenosti za starše predšolskih otrok *Branje za znanje in branje za zabavo*.

DRUŽINSKA PISMENOST V PREDŠOLSKEM OBDOBJU

Družinska pismenost zajema vse dejavnosti, ki potekajo znotraj družine in so povezane s pismenostjo. Pri tem mislimo predvsem na dva rodova znotraj družine in na dejavnost, ki poteka medgeneracijsko med otroki in odraslimi. Z vidika predšolskega otroka zajema družinska pismenost dejavnosti, ki so pred formalnim opismenjevanjem in predstavljajo pripravo na učenje branja in pisanja.

Raziskave kažejo, da so vplivi domačega okolja pomembni ter da se pogostost in kakovost dejavnosti v domačem okolju, povezanih s pismenostjo, močno odražata na otrokovi uspešnosti v procesu opismenjevanja kot tudi kasneje v kompetentnosti pri uporabi različnih veščin, povezanih s pismenostjo. Pod dejavnostmi pa ne razumemo neposrednega učenja branja ali pisanja, temveč dejavnosti, ki so posredno povezane s pismenostjo in po svoji naravi prispevajo k razvoju določenih sposobnosti in boljši pripravljenosti otroka za opismenjevanje na začetku šolanja.

Razvoj stroke beleži v dvajsetem stoletju različna obdobja v dojemanju poteka opismenjevanja. Razlaga iz petdesetih let izpostavlja *zrelostne dejavnike* in govori o doseganju določene biološke ter psihološke zrelosti za opismenjevanje, družini pa pripisuje razmeroma majhno vlogo. V tem obdobju se je staršem celo odsvetovalo, da otroke poučujejo branje in pisanje pred vstopom v šolo, saj bi zaradi pomanjkanja ustrezne usposobljenosti lahko naredili tudi škodo. Kasnejša spoznanja so pripeljala do nekoliko drugačnega pogleda, ki je izpostavljala *razvojne dejavnike* ter poudarjal, da se z ustreznimi vajami in spodbudami lahko pospeši razvoj spretnosti, povezanih z opismenjevanjem. Strokovnjaki so priporočali strokovno vodeno delo s predšolskimi otroki, kjer so se v ustrezne programe za spodbujanje otrokovega razvoja vključevali tudi starši. Njihova vloga je še vedno zelo omejena, saj so jim strokovnjaki ponavadi odsvetovali, da bi otroka učili karkoli v zvezi z opismenjevanjem.

Nadaljnje raziskave o tem, kako se otroci naučijo brati in pisati, so pokazale, da branje in pisanje nista ločeni spretnosti v okviru otrokovega razvoja, temveč da gre za zapleten proces učenja, v katerem se prepletajo različni dejavniki. Učenje branja in pisanja je lažje ob dobrem obvladanju jezika, v katerem se otrok opismenjuje. K dobremu obvladanju jezika,

razumevanju in izražanju pa pripomore branje in pripovedovanje odraslih otroku ter pogovor o prebranem. Pogostejše skupno branje in pripovedovanje prispeva k otrokovemu bogatejšemu besednemu zakladu, širi obzorja, povečuje interes za poslušanje itn. Obdobje pred vstopom v šolo so strokovnjaki poimenovali obdobje porajajoče se pismenosti (angl. *emergent literacy*). Starši, družina in ožje družbeno okolje imajo pomembno vlogo, saj je od njih odvisno, v kakšni meri bodo omogočili otrokom izkušnje z dejavnostmi, ki so povezane s pismenostjo. Za to obdobje je značilen poudarek na *izkustvenih dejavnikih*, ki prispevajo k razvoju porajajoče se pismenosti.

Ob koncu dvajsetega stoletja se je pod vplivom socioloških teorij o kulturnem kapitalu pozornost usmerila na preučevanje socialnih in kulturnih dejavnikov, povezanih s pismenostjo. Poudarjeno je, da je pismenost oblika »kulturnega kapitala«, saj je kot znanje in veščina odvisna od socialnega in kulturnega okolja (konteksta), v katerem je bila pridobljena. Otrok se v svoji družini srečuje z različnimi vrstami pismenosti, pa tudi z različnimi načini, kako se izvaja dejavnost, povezana s pismenostjo.

Nekateri otroci vstopajo v šolo z znanjem in spretnostmi, ki so skladni s šolskimi zahtevami. Gre za otroke, ki so jim v predšolskem obdobju doma in/ali v vrtcu veliko brali, ki dobro obvladajo jezik, imajo veliko znanja, poznajo črke ... torej imajo ob vstopu v šolo večji začetni kulturni kapital. Šolsko delo bo lahko to njihovo znanje še nadgrajevalo.

Nekateri drugi otroci pa so v manj ugodnem položaju, saj njihovo znanje in spretnosti, ki so si jih pridobili v predšolskem obdobju, v šoli niso tako uporabni oziroma niso prepoznani kot pomembni, in se v šoli ne nadgrajujejo. Tako na primer otrok, ki obvlada določena kmečka dela ali opravila, ali otrok, ki varuje mlajše brate in sestre in skrbi zanje, teh spretnosti in znanj v šoli ne more uporabiti s pridom (ima manjši kulturni kapital). Takšni otroci pogosto niso deležni skupnega branja in pripovedovanja, črke poznajo le s televizije, pa še tam jim jih nihče ni natančneje predstavil. Pismenost je zanje nekaj oddaljenega, pogosto ne zmorejo slediti šolskemu načinu dela in ga ne razumejo, kar jim zmanjšuje motivacijo za učenje. S tem pa se njihov položaj še slabša. Strokovnjaki opozarjajo, da se neenakost začetnega položaja nadaljuje oziroma celo povečuje. Otroci, ki so bolje pripravljeni za opismenjevanje, hitreje in več pridobivajo v šoli. In obratno - otroci z manj izkušnjami, ki svojega znanja in spretnosti v šoli ne morejo uveljaviti, napredujejo počasneje, peša pa tudi njihova motivacija.

Družinsko življenje in pismenost

Pismenost v domačem okolju se večinoma ocenjuje glede na pogostost branja otrokom in dejavnosti, ki neposredno pripravljajo otroka na učenje branja in pisanja. Manj bralnih navad se pogosto povezuje z dejavniki, kot je nižja stopnja izobrazbe, revščina, priseljena družina ... O družinah, v katerih se manj bere otrokom, je razširjeno mnenje, da se pri njih znanje in izobrazba ne uvrščata med vrednote. Danes vemo, da so tudi med njimi družine, ki izobraževanje zelo cenijo in v njem vidijo rešitev in izhod iz revščine za svoje otroke, vendar nekaterim življenjske okoliščine ne dopuščajo, da bi otrokom zagotovili boljše možnosti za šolanje.

Pri današnjem načinu življenja se v razvitem svetu nihče več ne more izogniti stiku z različnimi oblikami tiskanega gradiva in elektronskih informacij v različnih medijih. Vsaka družina in vsi njeni člani so v stiku s pismenostjo v najširšem pomenu besede. Večina otrok se že pred vstopom v šolo seznani z različnimi oblikami tiska in ne glede na to, v kakšnem družinskem okolju živi, si pridobi določene izkušnje in znanja, povezana z opismenjevanjem.

Naštejmo nekaj dejavnosti, povezanih s pismenostjo, ki so razširjene in prisotne v skoraj vseh družinah:

Gledanje televizije je pogosta oblika zabave ali razvedrila, ob kateri se otroci običajno srečujejo s črkami na televizijskem zaslonu, z branjem televizijskega programa ter z branjem podnapisov. Pri tem si zapomnijo logotipe posameznih televizijskih programov ter napoved posameznih oddaj; če gre za črkovne znake, je lahko to že zametek branja.

V domačem nabiralniku se znajdejo različna obvestila, oglasi, časopisi in revije, ki jih starši berejo ali prelistajo. Če jih pregledujejo skupaj z otrokom, ta ob njih po koščkih odkriva svet pisave in svet tiska.

Družinska praznovanja (rojstni dan, obletnice, prazniki itn.) so priložnosti, ko pridejo na vrsto spretnosti, povezane s pismenostjo: izdelava in pisanje vabil in voščilnic, priprava praznovanja (seznam vabljenih, seznam potrebščin, opravil ...). Otrok ob takšnih priložnostih spoznava različne rabe pismenosti za različne priložnosti.

Gospodinjsko delo (kuhanje, nakupi) in konjički (hobiji) so primerne priložnosti za opazovanje različnih vidikov pismenosti. Običajno otrok rad pomaga pri domačem delu, ob tem opazuje starše ali odrasle pri branju navodil npr. o sestavljanju ali delovanju neke

naprave, pri branju kuharskih receptov ipd. Tako spoznava pomen in uporabnost pisnih gradiv.

Sodelovanje v društvih ali družabnem življenju pomeni redno spremljanje novic, obvestil in podobnega bralnega gradiva. Za predšolskega otroka, ki še ne bere, so tudi to izkušnje s pismenostjo, saj spoznava, da je pismenost »pomožno orodje« za povezovanje skupine.

Nekateri starši opravljajo doma delo za službo ali pa celo delajo doma. Otrok ima priložnost opazovati njihovo delo: rabo računalnika, pisanje poročil, računov ipd.

Otrokova izkušnja v opisanih dejavnostih je, da branje in pisanje nista povezana samo z učenjem, temveč da je pismenost pomembna za opravljanje dela, za delovanje v domačem okolju in v svetu, za razvedrilo in zabavo oziroma pomembna za preživetje družine in posameznika.

Družinski pismenosti dajejo pečat tudi kulturne značilnosti družine. Različna kulturna okolja dajejo različen poudarek posameznim dejavnostim, povezanim s pismenostjo. Branje kot način preživljanja prostega časa je na primer različno prisotno v različnih okoljih; ponekod je to vrednota, drugod pa zapravljanje časa.

Za današnjo družbo je značilna večkulturnost, pogojena s preseljevanjem ljudi iz vasi v mesto in obratno, kakor tudi s priseljevanjem tujcev, večinoma zaradi zaposlitve. Večkulturnost lahko vključuje tudi pojav dvojezičnosti. Otroci večkulturnost in dvojezičnost spoznavajo ob vstopu v zunanji svet - v vrtec in kasneje v šolo. Dvojezičnost in opismenjevanje sta vsak zase kompleksna pojava, ki močno vplivata drug na drugega. Ker sta pojava večkulturnost in dvojezičnost v svetu zelo razširjena obstaja veliko raziskav o vplivu dvojezičnosti na opismenjevanje.

Raziskovalci ugotavljajo, da:

- je za otroka pomembno, da dobro obvlada prvi (materni) jezik,
- se dobro obvladanje prvega jezika in pismenosti v prvem jeziku prenaša v drugi jezik; na določeni stopnji se spretnosti in znanja iz obeh jezikov medsebojno podpirajo;
- za učinkovito pridobivanje znanja, boljše razumevanje in pomnjenje je pomembno dobro obvladanje jezika;
- učinkovita raba prvega jezika v predšolskem obdobju nima učinkov le na učnem področju, temveč prispeva k močnejši samopodobi in zaupanju vase,

- je za otroka pomembno, da dobro obvlada materni jezik, jezik svojih staršev in sorodnikov

Za doseganje teh ciljev, to je temeljitega obvladovanja maternega jezika, je pomembno, da dejavnosti družinske pismenosti potekajo najprej v otrokovem maternem jeziku in šele potem v jeziku okolja.

Te ugotovitve so pomembne z vidika ohranjanja slovenščine kot maternega jezika kot tudi za razumevanje položaja otrok manjšin in priseljencev. Posvečanje maternemu jeziku se obrestuje, dobra podlaga v maternem jeziku bo olajšala učenje tujih jezikov. Prav tako je pri otrocih manjšin in priseljencev obvladanje maternega (njihovega) jezika dobra podlaga za usvajanje slovenščine.

Razsežnosti družinske pismenosti v predšolskem obdobju

Ko govorimo o predšolskem otroku, nas zanima, kako spoznava pismenost v interakciji z družinskimi člani pri vsakdanjih opravilih oziroma kje so stičišča družinske pismenosti v predšolskem obdobju s kasnejšimi zahtevami opismenjevanja v šoli.

Otroci so od rojstva do vstopa v šolo vključeni v različne dejavnosti, povezane s pismenostjo. Mnoge med njimi so vsakdanje, dostopne in skupne velikemu številu otrok: branje napisov, navodil, časopisov, kuharskih receptov, pisanje nakupovalnih listkov, zapisovanje števil, elektronskih sporočil (sms) ipd.

Nekatere dejavnosti v družini so tesneje povezane s kulturo posameznega okolja kot so npr. praznovanje družinskih praznikov, obredov (poroka, pogreb) in verskih praznikov, ki lahko prav tako vključujejo branje in pisanje.

Tudi pri dejavnostih, ki so zelo razširjene, običajne in vsakdanje, lahko opazujemo, kako bodo enako stari otroci v različnih okoljih pridobili različne izkušnje in spoznanja. Oglejmo si, kaj vse se nauči otrok o rabi pismenosti na primeru nakupovalnega listka. Lahko ugotovimo, da:

- nam listek pomaga, da ne pozabimo, kar potrebujemo,
- besede lahko zapišemo (narišemo), zbrišemo in dodajamo nove,
- na listku lahko uporabljamo različne črke (velike, male, pisane, tiskane),
- besede pišemo v stolpcih zaradi boljše berljivosti,

- lahko označimo (prečrtamo), kar smo že nakupili,
- se zapis ohranja nespremenjen ...

Koliko bo otrok pridobil ali se naučil o pismenosti pri pripravi nakupovalnega listka, je odvisno od tega, v kakšni meri ga bodo starši vključevali v celotno dogajanje. Stopnja vključenosti je odvisna od otrokove starosti in razvoja, temperamenta in interesov, pa tudi od staršev samih oziroma od trenutnih okoliščin. Otrok lahko sodeluje pri nastajanju opomnika in opazuje, kako in kaj se zapisuje. Kasneje, v trgovini, lahko sodeluje pri iskanju potrebščin, lahko mu pokažejo, kje in kako so zapisane vrste živil na policah, in se seznanja z organizacijo trgovine itn. Starši pa se lahko odločijo tudi za manj dejavno obliko sodelovanja in otrok samo poriva voziček. Starši/odrasli z vključevanjem otroka v nakupovanje nanj ne prenašajo samo dejstev povezanih s pismenostjo, prenašajo tudi svoj način gospodarnega razmišljanja: kupujemo, tisto, kar potrebujemo, ne pa vsega, kar je komu všeč.

Dejavnosti, ki jih starši izvajajo z otrokom, nimajo samo spoznavnega vidika, saj ima vsako sodelovanje otroka in odraslega tudi socialni in kulturni vidik. Vključevanje otrok v dejavnosti, ki vsebujejo socialno in kulturno komponento, prispeva k razvoju otrokove kulturne identitete. Otrok se uči, kako se znajti ali odzvati v situaciji, ki vključuje pismenost. Kaj in koliko se bo naučil, je odvisno od njegove vključenosti v dogajanje, povezano s pismenostjo. Dogajanja se razlikujejo med različnimi družinami. Za vsakim pisanjem obstaja nek namen ali cilj, od njiju je odvisen tudi način, kako bo dejavnost izpeljana. Na primer, otrok lahko sodeluje pri pisanju razglednic in pri tem spoznava, da:

- pisanje razglednic poteka po določenih pravilih - naslov, datum, vsebina, pozdrav, podpis itn.,
- mora biti pisava lepa oziroma berljiva,
- je treba upoštevati velikost prostora za pisanje naslova kot tudi prostora za besedilo in temu prilagoditi količino besedila,
- je besedilo ponavadi kratko, z nekaj osnovnimi podatki,
- imajo posamezni deli besedila določen prostor; na primer, da je podpis vedno na koncu besedila ...

Poleg pomembnih in koristnih spoznanj o pravilih pri pisanju razglednic otrok spoznava pomen pošiljanja razglednic v našem okolju ter socialne in kulturne sestavine te navade. Otrok ugotovi, da:

- je to oblika stika (komunikacije) s sorodniki in prijatelji,
- je lahko znak pozornosti,

- se uporabljajo določene (različne) vljudnostne fraze,
- različne naslovnike različno naslavljamo (dragi, spoštovani, lep pozdrav, poljubček ...).

Tudi pri tako preprosti dejavnosti, kot je pisanje in pošiljanje razglednic, se posamezna družinska okolja razlikujejo in odražajo svoje kulturne značilnosti. V nekaterih družinah je pomembna pravopisna natančnost in lepa pisava (čitljivost), v drugih je poudarek na vsebini, domiselnosti in duhovitosti. Nekateri besedilo najprej napišejo »poskusno« na papir in potem prepišejo, drugi pišejo naravnost na papir. Posamezni člani družine imajo lahko različne vloge: predlaganje vsebine, oblikovanje in popravljanje besedila, pisanje itn. Otrokova vloga se postopoma spreminja, od začetnega opazovanja (ko še ne zna pisati), do izvajanja (takoj, ko začne pisati).

V kakšni meri bodo starši ali odrasli v dejavnosti vključevali otroka, je odvisno od različnih dejavnikov: dejavnosti same, otrokove starosti in odraslega. Starši se lahko prilagajajo otrokovim zmožnostim. Če še ne zna brati in pisati, lahko na primer on izbira razglednice, lahko kaj nariše, se ob pomoči podpiše ... Tudi delno sodelovanje pripomore k učenju. Več vključevanja pomeni tudi krepitev otrokove samopodobe in občutka lastne vrednosti. Sodelovanje otrok v dejavnostih odraslih, ki so nekoliko nad otrokovimi trenutnimi zmožnostmi, ima namreč pomembno vlogo pri spodbujanju njegovega nadaljnjega razvoja.

Družine se razlikujejo po tem, za kakšen namen uporabljajo pismenost, na kakšen način in po pogostosti uporabe pismenosti. So družine, v katerih se veliko bere in pogovarja o prebranem. Nekateri odrasli vedno preberejo navodila za zdravilo, uporabo novega stroja. So pa tudi odrasli, ki tega ne počnejo. Razlike se nanašajo tudi na vrednotenje dejavnosti in stališča, povezana s pismenostjo: branje knjig je lahko nekaj dobrega ali nekaj slabega, je »pridobivanje znanja« ali pa »izogibanje delu in izguba časa«. Poglede v pojmovanju pismenosti otroci prevzemajo od staršev in drugih odraslih v svojem okolju.

Znanje in izkušnje, ki jih enako stari otroci pridobivajo v predšolskem obdobju med udeležbo v različnih okoliščinah, povezanih s pismenostjo, so različni. Otroku naj bi omogočili, da spozna in razume sistem pisave, ki se uporablja v njegovem okolju/kulturi, kot tudi številne možnosti rabe pismenosti. Pestrost se ne nanaša samo na različne rabe pismenosti, temveč tudi na različno vrednotenje posameznih dejavnosti.

Prvine zgodnje pismenosti

Opismenjevanje je nepretrgan (kontinuiran) proces, ki se začne veliko pred spoznavanjem črk in učenjem branja in pisanja in se razvija vse življenje. Otrok v predšolskem obdobju razvije posamezne sposobnosti in spretnosti, ki mu omogočajo razumevanje sistema pisave in odprejo vrata v lastno pismenost. Že zelo dolgo je znano, da predšolske izkušnje in pridobljena znanja otroku olajšajo, pospešijo in skrajšajo potek opismenjevanja. Spoznanja o pismenosti pred opismenjevanjem se imenujejo zgodnja pismenost (angl. *early literacy*).

Predšolska spoznanja in izkušnje povezane s pismenostjo, za katere je ugotovljeno, da imajo največji pomen pri opismenjevanju so: glasovno zavedanje, poslušanje pripovedi in pripovedovanje ter branje knjig.

Eno temeljnih spoznanj je **glasovno zavedanje** oziroma sposobnost zaznavanja in prepoznavanja glasov v besedah. Običajno otrok prej zaznava zlog kot posamezni glas, zato kmalu zazna rime. Poigravanje z rimami je zaradi ritmičnosti in zvočnosti otrokom zabavno, ponavljanje rim in iskanje novih je lahko uvod v glasovno (fonološko) zavedanje. Naslednje pomembno spoznanje je tako imenovano »alfabetsko načelo«, ki pravi, da imajo glasovi v jeziku ustrezni grafični znak ali črko. Opismenjevanje v slovenskem jeziku ima to prednost, da se pisni jezik skoraj ne razlikuje od ustnega ter da zapis skoraj v celoti ustreza izgovorjenemu (ujemanje števila glasov in števila črk). Otrok v predšolskem obdobju avtomatizira govor, potrebuje pa določeno stopnjo spoznavnega razvoja, da lahko razmišlja o jeziku (metajezikovno zavedanje), se zave zlogov, glasov in besed. Pomemben dosežek za otroka je, da spozna in razume, kaj predstavlja besedilo, kako se ustni govor, ki je slušni dražljaj - nepretrgan zvočni tok, odraža v pisnem besedilu, ki je vidni dražljaj, sestavljen iz delov - zapisanih besed. Dojemanje načina, kako izgovorjeno pretvarjamo v zapisano besedo, predstavlja za otroka določen napor. Dolgo časa pojmuje predmet in besedo, ki ga označuje, kot nekaj nedeljivega in besedi pripisuje značilnosti predmeta. Na vprašanje, »katera beseda je daljša, vlak ali lokomotiva?« bo odgovoril, da je »vlak« daljša beseda. Izhajal bo iz neposredne izkušnje oziroma vedenja, da je vlak daljši (ima več vagonov) kot lokomotiva. Potrebni so veliko izkušenj (govornih in pisnih), preden otrok spozna, da se napisana beseda lahko primerja z zvočnim dražljajem (izgovorjeno besedo), ne pa s predmetom samim. Zanimive so ugotovitve strokovnjakov, da so pri tem spoznanju nekoliko v prednosti

dvojezični otroci, ki razmeroma kmalu spoznajo, da za isti predmet obstajata dve različni besedi oziroma, da beseda in predmet nista eno.

Otrok pri spoznavanju sistema pisave, kot je naša, prehaja skozi različna spoznavna obdobja, ki se lahko po značilnostih primerjajo z razvojem pisave skozi zgodovino.

Razvoj pisave se je začel z logografskim sistemom, kjer je en znak predstavljal en predmet ali pojem, kar srečujemo pri hieroglifih, klinasti pisavi ali sodobni kitajski pisavi ipd. Majhni otroci si z lahkoto zapomnijo posamezne logotipe.

Naslednji sistem v razvoju pisave je bil silabičen ali zlogoven, ko so se beležili samo soglasniki. Soglasniki določajo (zamejujejo) zlog, zato je tak sistem dokaj natančno beležil izgovorjeno. Ta sistem je bil primeren tudi zato, ker je izpostavljala močnejši del zvočnega dražljaja - soglasnik, ki je bolj slišen in zaradi tega lažji za zapisovanje. Prvi poskusi pisanja pri majhnih otrocih pogosto beležijo soglasnike ali prve črke v besedi, saj so ti glasovi zaradi svojega položaja (začetek) bolj slišni.

Kot dokončni sistem pisave se je pri nas uveljavil alfabetski sistem, kar pomeni, da vsakemu izgovorjenemu glasu ustreza en znak ali črka. Otrok sam to spoznava šele med prvimi vajami pisanja, kot je na primer pisanje lastnega imena. Postopoma izkustveno ugotavlja, da napisana beseda ustreza izgovorjeni, količina znakov se ujema s količino glasov.

V predšolskem obdobju otrok pridobi določeno znanje o pisavi, med opismenjevanjem pa ta znanja še poglobi. Seznan se z nekaterimi dejstvi, kot so: vsaka pisava ima specifično grafično podobo, sestavljena iz črt in krivulj (črtice in krogi), pisava poteka vzporedno, sestavljena je iz vrstic, pisava je enosmerna - od leve proti desni (redkeje obratno), črke imajo stalno obliko in smer (»A« je A samo v tem položaju, vrh zgoraj) itn.

Pripovedovanje, poslušanje pripovedi, predvsem pa **branje knjig** otroku pomagajo, da spozna pisni jezik oziroma pisni način izražanja, ki je lahko drugačen od ustnega. Pripovedovanje se lahko nanaša na dogodke iz vsakdanjega življenja, lastnih in tujih zgodb itn. Med poslušanjem se otrok uči, da je pomembno: kaj se je zgodilo, kako se je zgodilo (v času in prostoru), komu se je zgodilo ... Ko pripoveduje sam, se uči urejati misli, izbirati med bistvenim in nebistvenim, presojati in predvideti dogodke. Ob pripovedovanju spoznava, da

lahko zgodbo pove na različne načine, da on sam vpliva na potek zgodbe, da lahko z nizanjem dogodkov stopnjuje privlačnost in napetost.

Branje otrokom je ena najpogostejše uporabljenih oblik seznanjanja otroka s tiskanim gradivom in pismenostjo na sploh. Otrokom se je v našem okolju že tradicionalno bralo knjige pravljic, pripovedk in pesmi, kar ima nenadomestljivo vlogo tudi v današnjem času. Otroška literatura je preizkušen in učinkovit način za prenos kulture, družbenih in človeških vrednot na mlajše rodove. Za otroke je ljudska modrost, če je vtkana v zgodbo (pripoved ali pravljico), bolj razumljiva in primernejša za pomnjenje. Kakovostno otroško literaturo, ne glede na to ali gre za zapis ljudskega izročila ali avtorsko stvaritev, odlikuje večplastnost sporočila. Notranja zgradba zgodbe pritegne otrokovo pozornost in vzdržuje radovednost, otrok lahko dlje časa sledi in si pridobiva več izkušenj z branjem. Zgodbe, ki so otroku všeč, si želi poslušati večkrat. Mnogi odrasli poročajo, da so se naučili brati in pisati, ko so v zgodnjem otroštvu vedno znova poslušali zgodbe, ki so jim jih odrasli brali.

Pogovor o prebranem naj bi bil sestavni del bralne dejavnosti, otrok naj ne bi samo poslušal. Če odrasli, ki berejo otroku, preverjajo, ali sledi branju in ali razume prebrano, se otrok zgodaj navaja sodelovati pri vsebini/pomenu besedila. Z izkušnjami se navadi razumeti različna besedila kot tudi različne sloge izražanja. Že predšolski otrok se srečuje z različnimi vrstami besedila in oblikami tiskanih gradiv (časopis, knjiga, voščilnica, navodila), ob njih spoznava različne namene in rabe pismenosti. Ob obilici gradiv imajo starši ali odrasli, ki berejo otroku, možnost pogovarjati se o vsebini in navajati otroka na ustvarjanje lastnega mnenja in kritičnega odnosa do vsebine. Kritičen odnos do besedila lahko začnemo razvijati že pri predšolskem otroku, vendar je pri tem treba upoštevati njegovo razvojno starost in izkušnje.

Predšolski otrok med poslušanjem besedila spoznava knjižni jezik, ki ga v vsakdanjem življenju ne uporabljamo, katerega rabo bo srečal šele kasneje v šoli. Opisane dejavnosti so še posebej pomembne za otroke iz okolij, kjer se uporablja narečje, ki se znatno razlikuje od knjižnega jezika. Poslušanje pripovedovanja in branja knjig bogati otrokov besedni zaklad, širi obzorja in je neprecenljiv vir novega znanja in novih izkušenj.

Izhodišča pri razvijanju zgodnje pismenosti

V domači in tuji strokovni literaturi obstajajo sezname priporočenih dejavnosti in didaktična gradiva za razvoj zgodnje pismenosti. Za potrebe priročnika družinske pismenosti smo izbrali tista temeljna načela, ki bodo lahko vodila vzgojitelje in knjižničarje pri delu s starši.

Otroka je treba uvajati v svet pismenosti v vsakdanjih situacijah. Za seznanjanje otroka s prvinami pismenosti so uporabne situacije iz vsakdanjega življenja (sprehod po ulici, čakanje v čakalnici, nakup v trgovini ...). Otrok tako spoznava uporabnost pismenosti, kar ga bo motiviralo za nadaljnje korake.

Pismenost je najtesneje povezana z jezikom. Odrasli (starši, vzgojitelji), ki uvajajo otroka v pismenost, morajo poskrbeti, da otrok razlikuje ustno in pisno sporočanje. To je zlasti pomembno v okoljih, kjer se govorijo narečja, precej različna od knjižnega jezika. Dobro je otroku pojasniti, da so ljudje včasih govorili različna narečja in so se zato težje sporazumeli, zato so se dogovorili za skupen (knjižni) jezik, ki ima točno določena pravila.

Pripovedovanje je neprecenljiva popotnica za vstop v svet pismenosti. Nekateri avtorji pravijo, da je moč pripovedovanja v tem, da sta pripovedovalec in poslušalec v neposrednem stiku. Že pri majhnem otroku lahko začnemo pripovedovanje izvajati tako, da si otrok in odrasli izmenjujeta vlogo pripovedovalca. Dobro izkušnje s pripovedovanjem peljejo otroka v svet branja.

Branje je nadgradnja pripovedovanja. Pisno izražanje je raznovrstnejše od ustnega, otrok se s poslušanjem branja knjig uči drugačnega načina izražanja. Pripovedovanje je omejeno z življenjsko izkušnjo posameznika, različna bralna gradiva pa predstavljajo brezmejno število življenjskih situacij in pripravljajo otroke na pestrost življenja. Nenazadnje s pripovedovanjem ni možno doseči toliko različnih izrazov, besednih iger, rim, zajeti toliko ljudske modrosti in umetnostnega izražanja, kot ga ponujajo knjige.

V predšolskem obdobju se zgodnja pismenost razvija izključno s pomočjo igre. Za razvoj otrokove zgodnje pismenosti so posebej priporočljive besedne igre. Ne samo, da so zabavne, so tudi priložnost za bogatenje besednega zaklada, pridobivanje novega znanja itn. Privlačne

so tudi zaradi neomejenih možnosti spreminjanja in ne silijo otroka k ponavljanju istih primerov.

Predšolskega otroka lahko seznanjamo s različnim pisnim gradivom, čeprav še ne zna brati. Poleg knjig in otroških revij, ki jih otroku beremo v tem obdobju, kjer se otrok uči ločevati besedilo (pisavo) od slike, mu lahko ponudimo različne kataloge in drugo tiskano gradivo, smiselno povezano z njegovim vsakdanjim življenjem. Ob listanju gradiva bo otrok raziskoval, si slike in napisano razlagal po svoje ter spraševal, kaj piše. Takrat mu je dobro pojasniti na njemu primeren način, ni pa dobro preslišati njegovih vprašanj ali razlag.

Zapisovanje lastnega imena je običajno vstop v pismenost. Lastno ime je beseda, ki jo otrok najbolj pozna in je zanj pomembna vloga zanj, saj se z imenom identificira. Ker to besedo tako dobro pozna, v njej lažje loči posamezne glasove, zato je primerna za učenje pisanja, ko otrok izrazi željo po tem.

Za razvoj zgodnje pismenosti ni nikoli pre zgodaj in nikoli pre pozno. Že zelo majhnemu otroku lahko pokažemo knjige s slikami posameznih predmetov, živali, rastlin itn. Otrok se bo odzival z gruljenjem, kasneje s poimenovanjem, ponavljanjem besed, ki jih bo slišal ob slikanici. Otrokovo spontano zanimanje za tiskano besedo se pojavlja pri različnih starosti. Z otrokovim razvojem bo naraščala zahtevnost vsebin in dejavnosti. Pomembno je, da okolje prisluhne otroku, spodbuja zanimanje in sledi njegovemu interesu, le tako lahko dolgoročno ohrani motivacijo za poslušanje in kasneje branje.

Otrok naj bo ves čas dejaven. Za vzdrževanje otrokovega zanimanja je pomembno, da je ves čas dejaven. Ob skupnem branju lahko drži knjigo, obrača strani itn. Dobro je z vprašanji preverjati, ali sledi vsebini, dogajanju med igro itd. Če je otrok utrujen ali je dejavnost prezahtevna, bo njegova motivacija popustila. Prav je, da odrasli to upoštevajo in na ustrezen način prenehajo z delom.

Za razvoj zgodnje pismenosti je treba zagotoviti bralni kotiček in mesto za pisanje. Tako v vrtcu kot doma naj bo majhen kotiček namenjen shranjevanju otrokovih slikanic in drugega gradiva. Prav tako je dobro da ima prostor z zagotovljenim papirjem in pisali, da lahko kaj nariše ali napiše. S tem otroku pokažemo, da je to pomembno. Tak, pa čeprav zelo majhen kotiček, si lahko zagotovi večina družin s predšolskim otrokom.

Večina staršev lahko s svojimi predšolskimi otroki sama izvaja dejavnosti, povezane z zgodnjo pismenostjo, vendar nekateri med njimi potrebujejo spodbudo ali nasvet. Tako kot se moramo pri igri in drugih opravilih z otroki prilagoditi posameznemu otroku, je nujno, da njihove značilnosti upoštevamo tudi pri razvijanju zgodnje pismenosti. Med otroki opazimo velike individualne razlike v razvoju posameznih sposobnosti, načinu odzivanja, čustvovanja, interesih itn.; zato je pomembno, da vsakemu pristopamo upoštevajoč njegove značilnosti. Pri posameznih otrocih strokovnjaki opazajo, da se že v predšolskem obdobju kažejo določene razvojne značilnosti (specifični razvojni zaostanki), ki se z vstopom v šolo stopnjujejo in kažejo kot specifične učne težave. Te značilnosti se kažejo na področju govora in jezika, količinskih predstav, pozornosti in koncentracije; o spodbujanju zgodnje pismenosti pri teh otrocih se je dobro posvetovati s strokovnjakom. Posebno pozornost je treba posvetiti tudi otrokom, ki so prikrajšani zaradi revščine. Za te otroke bi morala lokalna skupnost zagotoviti možnosti za razvoj zgodnje pismenosti v njihovem okolju. Otroci s posebnimi potrebami pa pri razvijanju zgodnje pismenosti potrebujejo poleg pomoči staršev in vzgojiteljev tudi specializirano strokovno pomoč.

Tudi med starši, starimi starši oziroma odraslimi v družini so razlike v tem, kako gledajo na razvoj zgodnje pismenosti pri predšolskem otroku. V družinah si odrasli člani pogosto delijo vloge: eni so primerno potrpežljivi za zapletene igre, drugi so boljši za branje in pripovedovanje. Za domače branje in pripovedovanje pa nikakor ni potrebno, da so starši izšolani bralci ali igralci. Otroku med branjem veliko pomeni bližina staršev ali bližnjega odraslega; ob zgodbi skupaj doživljata usodo junakov, zaradi prijetnega počutja si otrok želi še več branja in hitreje vstopa v svet pismenosti.

Nekateri starši nimajo izkušenj z branjem otroku v predšolskem obdobju, saj sami v otroštvu niso bili deležni branja. Mogoče se še iz kakega drugega razloga ne počutijo dovolj veščji za branje svojim otrokom. Prav je, da jih vzgojiteljice ali drugi strokovnjaki v predšolskih ustanovah opogumijo in spodbudijo k izvajanju različnih dejavnosti, ki razvijajo zgodnjo pismenost. S tem lahko starši prispevajo k boljšemu izhodišču za opismenjevanje in šolanje njihovih otrok.

RAZVIJANJE OTROKOVE MOTIVACIJE ZA BRANJE V DOMAČEM OKOLJU

Danes številne tuje in domače raziskave pismenosti kažejo, da problem pismenosti nikakor ni le v pomanjkanju sposobnosti, temveč tudi v pomanjkanju motivacije za branje. Motivacijo in interes za branje oziroma pozitiven odnos do branja postavljajo kot ključne za razvoj zgodnje, porajajoče se pismenosti in tudi za kasnejši razvoj pismenosti nasploh. Raziskave, ki so proučevale uspešne bralce, so pokazale, da je za razvoj učinkovitega in zavzetega bralca pomembno razvijati otrokovo motivacijo za branje že v zgodnjem otroštvu, ko se pismenost začne razvijati - v t. i. obdobju porajajoče se pismenosti. Predšolskega otroka, ki sam še ne zna brati, lahko v svet knjig popeljejo le odrasli (starši, stari starši, vzgojitelji ...) ali starejši sorojenci in prijatelji, ki že znajo brati. Skupno branje knjig oz. branje v paru po mnenju strokovnjakov sodi med najpomembnejše dejavnosti v predšolskem obdobju, ki spodbujajo otrokov interes in motivacijo za branje.

Motivacija za branje in interes za branje

Strokovnjaki, ki se ukvarjajo s proučevanjem otrokovega branja, so že pred časom ugotovili, da je za branje potreben tudi trud, vztrajanje in želja, kar jih je pripeljalo k vprašanju motivacije. Razlago pojma otrokova motivacija za branje bi lahko povezali z odgovori na številna, zelo različna vprašanja: Zakaj nekateri otroci z navdušenjem poslušajo ali berejo knjige, drugi pa ne? Zakaj nekateri otroci sami prosijo, da bi jim brali knjige, drugi pa ne? Zakaj hoče otrok poslušati isto zgodbo znova in znova? Zakaj otrok ne mara poslušati pravljic o princesah, od knjige o veselju pa ga ne moremo »odtrgati«?

Začnimo z opredelitvijo bralne motivacije, ki sta jo oblikovali slovenski raziskovalki S. Pečjak in A. Gradišar: *»Bralno motivacijo pojmuje kot nadpomenko za različne motivacijske dejavnike, ki spodbujajo človeka k branju, dajejo bralnemu procesu smisel in pomagajo posamezniku, da vztraja do cilja in si želi bralno izkušnjo še ponoviti (ponovno doživeti).«*

Strokovnjaki poudarjajo, da je motivacija večdimenzionalen pojav in da gre za skupek različnih motivacijskih dejavnikov, vključno z otrokovim interesom za branje, njegovim odnosom do branja ter njegovim vrednotenjem različnih bralnih dejavnosti. Motivacija za branje je pomembna hkrati kot rezultat bralne izkušnje in kot napovednik prihodnjih bralnih spretnosti in dosežkov.

Različni strokovni prispevki o motivaciji za branje zelo pogosto omenjajo delitev na notranjo in zunanjo motivacijo za branje. Za *notranjo motivacijo* velja, da izvira iz notranjih potreb in želja posameznika, je bolj učinkovita in je pomembna, če želimo dalj časa trajajoč interes posameznika za branje. *Zunanjo motivacijo* pa spodbujajo zunanji dejavniki, kot na primer pohvala ali nagrada. Strokovnjaki so ugotovili, da notranje in zunanje spodbude različno vplivajo na različne otroke, vendar so enotnega mnenja, da so za vseživljenjsko branje nujne notranje spodbude.

Oglejmo si, na katere dimenzije in dejavnike motivacije za branje opozarjajo strokovnjaki, ki proučujejo njen razvoj pri otrocih v predšolskem obdobju in na začetku šolanja. Med najpomembnejše dejavnike notranje motivacije prištevajo *interes za branje*, saj so ugotovili, da notranja motivacija vznikne zaradi osebnega interesa in lastnih izkušenj, ki jih posameznik razvije v razloge za branje.

Interes lahko opredelimo kot osebno značilnost posameznika, ki se razvije po določenem času, je razmeroma stabilna in dolgotrajna nagnjenost, navadno povezana s povečanim znanjem in pozitivnimi vrednotami ter pozitivnimi čustvi do nekega področja, predmeta oziroma dejavnosti.

Če to splošno opredelitev interesa prenesemo na *interes za branje*, lahko rečemo, da posameznik razvije svoj osebni interes za branje takrat, ko postane branje zanj užitek, ko si želi prebrati knjigo, ko se iz prebranega nekaj nauči in mu prebrana knjiga predstavlja tudi samopotrditev. Gre za značilnost, ki se postopoma razvija skozi posameznikove pozitivne bralne izkušnje: skupno branje knjig v domačem okolju, v vrtcu ali šoli, samostojno gledanje in branje knjig, skupni obiski v knjižnici, obiski pravljličnih uric, ustvarjanje ob knjigah, razprave in pogovori o prebranih knjigah ... Ko govorimo o odraslem bralcu z razvitim interesom za branje, imamo v mislih posameznika, ki se sam odloča za branje knjige, ker ve, da mu bo knjiga prinesla nekaj novega, morda zabavnega, da se bo iz knjige nekaj naučil in

pridobil novo »izkušnjo«. Branje povezuje s prijetnim doživljanjem, užitkom in pozitivnimi čustvi. Pravi bralci navajajo, da je knjiga zanje »kot hrana«, da jih je tako »zagrabila«, da so jo morali prebrati do konca ... O prebranih knjigah se radi pogovarjajo, svetujejo prijateljem, naj preberejo določeno knjigo.

Interes ima pomembno usmerjevalno vlogo - za branje knjige se odločiš, ker te zanima, ker si s knjigami že imel pozitivno izkušnjo in si želiš tako izkušnjo ponovno doživeti. Strokovnjaki poudarjajo usmerjevalno moč interesa tudi v vsakdanjem življenju. Okrog nas je na milijone podatkov in dražljajev, ki jih morda sploh ne opazimo in nikoli ne postanejo naše izkušnje. Tisto, kar nas zanima, pa opazimo in želimo tudi bolje spoznati. Večina otrok v predšolskem obdobju še nima izoblikovanih izrazito specifičnih interesov in jih večinoma zanima veliko različnih stvari (narava, šport, lutke, risanje, računalniki ...). Takim otrokom lahko ponudimo vsebinsko zelo raznovrstno berivo ter opazujemo, kako se na določeno tematiko odzivajo in jim o temi, ki jih bolj zanima, ponudimo še več knjig. Če otrok nima razvitih specifičnih interesov, je koristno izbirati knjige, ki so vsebinsko povezane z njegovim vsakdanjim življenjem, kjer se junakom (tudi živalim) dogajajo podobne stvari kot otroku in se lahko v knjigah »prepozna«.

Usmerjevalno moč interesa pa lahko s pridom izkoristimo pri razvoju otrokovega interesa za branje, če znamo interes za branje povezati z njegovimi drugimi interesi, kar je še posebej pomembno pri otrocih, ki jih težko pritegnemo k skupnemu branju knjig. Če je pri takem otroku v nekem obdobju v ospredju določen interes (na primer za šport, nogomet, balet ...), je pomembno in koristno, da ga uskladimo z njegovim bralnim interesom. V tem obdobju ga bodo verjetno najbolj zanimale prav knjige o tem področju. Vzemimo primer otroka, ki ga zelo zanima nogomet, vse ostalo pa se mu zdi manj pomembno. Tak otrok bo med knjigami v izložitvi knjižarne ali na policah v knjižnici zagotovo najprej opazil knjigo o nogometu. Če ga želimo pritegniti k branju knjig, bo ključno, da v knjižnici poiščemo čim več knjig, ki so povezane z nogometom ali vsaj s športom. Če je le mogoče, poiščimo (knjižničarji nam bodo z veseljem pomagali) različne literarne zvrsti, od zgodbic in pesmic, ki pripovedujejo o otrocih ali živalih, ki igrajo nogomet, do knjig, ki predstavljajo slavne nogometaše. V eni od raziskav navajajo zanimiv primer o dečku, ki je doma zelo užival pri skupnem branju, dajal pobude za skupno branje in pogosto tudi sam gledal in »bral« knjige, saj so bile to knjige, ki so bile povezane z njegovim takratnim edinim interesom - vesoljem. Starši so ocenili, da otrok kaže zelo velik interes za branje. Istočasno pa je vzgojiteljica v vrtcu ocenila, da ta otrok

ne kaže interesa za branje, ker ga knjige ne zanimajo, ker ne daje pobud za skupno branje, med skupnim branjem največkrat ne posluša, ne sodeluje in raje počne kaj drugega. V pogovoru z dečkom je raziskovalka odkrila, da je ključno za njegovo odklanjanje knjig v vrtcu to, da so med knjigami na policah v vrtcu »same knjige o živalih, pa pesmice in pravljice« ter da vzgojiteljica »bere samo pravljice o kraljičnih in princesah«, kar pa njega v tem obdobju nikakor ni zanimalo. Ta primer kaže, kako pomembno je za razvoj interesa za branje otrokom omogočiti *individualno skupno branje*, saj lahko le tako zares izkoristimo njihov osebni interes. Vzgojiteljica v vrtcu pri skupinskem branju žal ne more upoštevati osebnega interes vseh otrok hkrati in pride posameznikov interes redko na vrsto. Staršem moramo ta vidik posebej poudariti in jim pojasniti, da so prav oni tisti, ki lahko tu odigrajo pomembno vlogo, saj lahko pri skupnem branju povežejo različne otrokove interese.

Stvari, ki nas zanimajo, so lahko tudi naporne in težke (npr. alpinizem), pa jih vendarle počnemo z užitkom. Enako velja za branje. Če otroka zanima branje knjig in pri tem uživa, mu tudi poslušanje zahtevnejšega besedila ne bo naporno. Strokovnjaki poudarjajo, da je za motivacijo pomembno otrokovo zavedanje, da bo lahko kos neki izkušnji. Tako moramo biti na primerno težavnost besedila seveda pozorni tudi pri izbiri knjig, ki jih beremo skupaj s predšolskimi otroki, ki še ne znajo samostojno brati. Otroka na primer zelo zanimajo dinozavri in bi rad o tem izvedel čim več, zato si želi v knjižnici izposoditi čim več knjig o dinozavrih. Spodbudimo ga, da si izbere različne knjige, med njimi so lahko tudi take, ki so besedilno zahtevnejše, pa so dobro in bogato ilustrirane. Knjige, za katero starši presodimo, da je za otroka besedilno prezahtevna, otroku ni treba brati, temveč si skupaj ogledujemo slike, preberemo ali pojasnimo pa mu le tisto, kar bo lahko razumel. Ob naši pomoči in razlagi se bo iz take knjige naučil marsikaj novega in potešil svojo radovednost, kar je zanj zelo spodbudno. Otrokova aktivna vloga med takim branjem spodbudi njegovo *kompetentnost*, to je občutek, da je sposoben in učinkovit pri skupnem branju, ki je eden od pomembnih dejavnikov motivacije za branje. Priporočamo pa, da si otrok v knjižnici poleg zahtevnejših knjig izposodi tudi take, ki so zanj razvojno primerne in jih bomo lahko skupaj v celoti prebrali.

Iskanje »prave« knjige je težko, vendar se pri izbiri velja potruditi. Strokovnjaki namreč ugotavljajo, da pri knjigi, ki je za otroka prevelik izziv, nastopi zaskrbljenost; če je izziv premajhen, pa nastopi dolgočasje. Ko vzgojiteljice in učiteljice priporočajo knjige za branje doma (bodisi skupno branje ali v šoli samostojno branje), bi morale upoštevati tudi ta vidik,

saj različno izkušeni poslušalci in različno izkušeni bralci berejo tudi različno zahtevne knjige. Če za domače branje ne ponudimo izbora različnih knjig tudi glede na zahtevnost besedila, so lahko odzivi na eno samo ponujeno knjigo različni prav zaradi posameznikovih različnih bralnih izkušenj in spretnosti.

Enako besedilo različni otroci različno sprejemajo. Zakaj je tako pomembno, da se besedilo in otrok »ujameta«? Razumevanje besedila je procesiranje (sprejemanje) informacij, kjer je ključno, da otrok besedilo posluša (prebere) in mu sledi. Do razumevanja ne more priti, če otrok ne more slediti besedilu, ker na primer ne razume cele vrste preveč abstraktnih besed. Enako velja za besedilo, ki otroka vsebinsko ne zanima in mu zato preprosto ne želi posvetiti pozornosti (spomnimo se dečka, ki so ga zelo zanimala knjige o vesolju, pravljič o kraljičnih pa sploh ni želel poslušati). Tudi prelahkemu besedilu nočejo slediti, ker se jim zdi dolgočasno ali pa je, kot sami pojasnijo, »preetročje« oziroma »za majhne otroke«. Pregovor: *»Konja lahko pripelješ k vodi, ne moreš pa ga prisiliti, da bo pil.«*, ponazarja tako situacijo. Otroku lahko beremo knjige, vendar to ni dovolj, poskrbeti moramo, da bo za branje motiviran, da bo užival, si želel poslušati ali brati ter bo prebrano tudi razumel. Za motivacijo je pomembno, da ima posameznik jasen in določen cilj - npr. osvojiti vrh hriba ali prebrati knjigo, saj le na ta način dobi povratno informacijo o svoji uspešnosti - pri čemer ni pomemben sam cilj, pomembna je dejavnost, ki nas pripelje do tega cilja.

Otrokova aktivna vloga je ključna še za eno od pomembnih komponent motivacije, to je *avtonomnost* ali *svobodo*. Otrokom je treba omogočiti, da si med množico knjig sami izberejo tisto, ki jih zanima, saj prav priložnost za izbiro (avtonomnost in svobodo) spodbudi njihovo motivacijo za branje. Starši pogosto sprašujejo, ali naj oni določijo, kaj bodo otrokom brali. Tisti, ki to počno, utemeljijo svojo odločitev s tem, da otroci ne vedo, kaj je dobro zanje, kaj je kakovostno in kaj ne. Kar seveda drži. Drži pa tudi to, da ne moremo pričakovati, da bodo otroci pokazali interes za branje nečesa, kar se jim ne zdi zanimivo ali uporabno. Naloga staršev je, da otrokom pomagajo najti pravo pot, da bodo njihovi cilji skladni z njihovimi interesi in sposobnostmi. Z napačnim pristopom lahko celo »ubijemo« otrokov interes za branje, zato moramo biti pri izbiri beriva zelo preudarni.

Priporočamo, da se pri skupnem obisku v knjižnici starši z otrokom dogovorijo, da si izbere kakšno knjigo on sam, nekaj knjig pa izberejo oni. Pomoč pri izbiri gradiva lahko staršem in otrokom v knjižnici ponudijo knjižničarji. Otroka je dobro čimprej navaditi, da se posvetuje s

knjižničarjem, kje imajo knjige o temi, ki ga zanima, in so hkrati primerno zahtevne za njegovo starostno stopnjo. Ko prinesemo knjige iz knjižnice domov, spet poskrbimo, da bo otrok aktivno vključen v procesu in mu ponudimo, da on določi vrstni red, po katerem bomo prebrali izposojene knjige. Otroku daje priložnost za izbiro občutek, da je samostojen, hkrati pa se tako res uči izbiranja in odločanja. Če mu katera od izposojenih knjig ni všeč, ga ne silimo k poslušanju, temveč naj raje izbere drugo. Če mu bo katera zelo všeč in bo hotel, da jo naslednji in še naslednji dan ponovno preberemo, ni s tem nič narobe. Želja po ponovnem branju kaže namreč, da je otroku knjiga res všeč, da ga je navdušila in vzbudila njegov *interes*. Knjigo bo ob vsakem novem branju doživljal drugače in skozi njene različne plasti. Ob prvem branju so ga morda pritegnile ilustracije, ob drugem ga bo bolj zanimala zgodba, ob tretjem bo pozoren na podrobnosti v ilustraciji, pri četrtem bo že povzemal določene besedne zveze ali rime ... S knjigami, ki jih želi slišati večkrat, se bralec »poveže« in postanejo njegove najljubše knjige. V raziskavi, kjer so med učenci proučevali razlike med uspešnimi in manj uspešnimi bralci, so ugotovili, da se ti učenci med drugim razlikujejo tudi po tem, da so imeli uspešni že v predšolskem obdobju celo vrsto najljubših knjig, manj uspešni pa so jih navedli le redko.

Otrokovo aktivno vlogo, ki je pomembna za njegovo motivacijo za branje, lahko starši spodbujajo tudi med skupnim branjem, ki poteka kot sodelovanje in komunikacija odraslega z otrokom. Otrokovo pozornost ter njegovo razumevanje besed ali vsebine naj med branjem »preverjajo« s postavljanjem različnih vprašanj, ga spodbujajo, da pokaže dogajanje na ilustraciji, ki spremlja besedilo, ipd. Pomembno je, da tudi pri pogovoru ob branju starši sledijo otrokovemu interesu, saj le tako zares povečajo njegovo sodelovanje.

Za interes za branje je značilna tudi pozitivna čustvena usmerjenost, torej pozitivna čustva, povezana z branjem in knjigami. Pri tem gre tako za pozitivna čustva, povezana s samo vsebino knjige, kot tudi za pozitivno čustveno atmosfero med skupnim branjem, ko otroci in starši doživljajo skupno branje kot prijetno, varno in čustveno toplo dogajanje. Če je skupno branje poseben čas, ko so starši in otrok skupaj, lahko to poveča interes otroka, saj bodo otroci skupno branje povezali s prijetnim druženjem s starši in si želeli tako situacijo ponoviti. K bolj pozitivnemu doživljanju bralnega doživetja prispeva tudi navdušenje odraslih pri skupnem branju, saj s tem kažejo otroku svoje prepričanje, da je skupno branje tudi zanje prijetno in privlačno. Pozitivna čustvena atmosfera med branjem je za otroka hkrati tudi model, da je branje lahko prijetno in zanimivo doživetje. Ključen pogoj za pozitivno čustveno

atmosfera med skupnim branjem je seveda pozitiven, varen in topel odnos med otrokom in starši nasploh. Če je odnos med staršem in otrokom negotov, ima morda odrasli težavo s tem, kako približati vsebino otroku ter mu omogočiti zadovoljstvo, kar lahko posledično zmanjša otrokovo vključenost v branje. Branje knjig je socialni proces, vtkan v socialnočustveni in kulturni kontekst, zato te spretnosti ne zmore osvojiti vsak. Mnogi starši si želijo ustvariti tak odnos z otrokom, vendar ne znajo ustrezno pristopiti k otroku. Takim staršem je treba pomagati ter jim ponuditi strokovno pomoč, da se bodo lahko tega »naučili«.

Odnos do branja

Poleg interesa za branje se kot pomemben element motivacije za branje kaže tudi *otrokov odnos do branja*, ki vključuje tudi t. i. vrednostno usmerjeno valenco - pomembnost, ki jo posameznik pripisuje branju in knjigi. Odnos do branja je najpogosteje opredeljen kot sistem občutkov, ki se nanašajo na branje in povzročijo, da se posameznik odloči za branje ali se branju izogne. Odnos do branja je čustveno obarvan, vendar vključuje tudi spoznavne dimenzije in sloni na posameznikovih bralnih izkušnjah.

Strokovnjaki so ugotovili, da obstaja splošen odnos do branja, ki ga sestavlja vrsta specifičnih odnosov: odnos do literarnih zvrsti (tako na primer imajo eni radi pesmi, drugi jih ne marajo, enim so všeč pravljice, drugim ne ...), do posameznih avtorjev, ilustratorjev ... Lahko se razteza od zelo negativnega do zelo pozitivnega odnosa do branja in knjig.

Pozitiven odnos do določenega knjižnega junaka, ki je otroka prevzel ob branju prve knjige, lahko povzroči, da si želi otrok prebrati vse knjige s tem junakom; če pa junak na otroka pri prvem branju ni naredil vtisa, bo zavračal tudi vse druge knjige o tem junaku (»Je brezvezen.«). Pozitiven odnos do branja tudi ne pomeni, da ima posameznik pozitiven odnos do vseh literarnih žanrov ali da so mu všeč vsi avtorji ali ilustratorji. Tako kot odrasli imajo tudi otroci različne preference: imajo »svoje« junake, svoje avtorje in svoje ilustratorje. Nekateri so navdušeni nad različnimi zvrstmi literature, od pesmi, pravljič do dramatizacij, drugi pa radi poslušajo le kratke zgodbe in poljudne knjige o živalih. Prav nič nenavadnega se nam ne zdi, če nam odrasli razloži, da je strasten bralec, vendar bere izključno znanstveno fantastiko in ga druge zvrsti literature sploh ne zanimajo. Tako tudi ni nič nenavadnega, če se tak izrazito ozek interes pojavi pri otroku, in ga zato ne smemo siliti k branju druge literature. Seveda pa mu poskušajmo svetovati in pokazati, koliko različnih zanimivih področij se skriva

v knjigah, in ga spodbudimo, da poskusi še kaj drugega, kar ga morda prav tako zanima. V takih situacijah še posebej priporočamo obisk knjižnice, kjer lahko otrokom najlažje pokažemo, kako lahko prav s knjigami potešijo svojo radovednost. V knjižnici se lahko igramo igrice iskanja odgovorov na različna, tudi bolj nenavadna vprašanja. Otrok naj pove, kaj ga zanima, nato pa poskušajmo skupaj z njim (seveda lahko tudi ob pomoči knjižničarja) v knjigah ali revijah poiskati odgovor na tako vprašanje.

Za otrokov pozitiven odnos do branja je poleg razumevanja, da branje knjig prinaša nova znanja, ki jih običajno hitro osvojijo, pomembno še razumevanje, da je lahko branje tudi vir užitka, zabave in sprostitve. To lahko spozna v domačem okolju, če ima okrog sebe starše ali druge (stare starše, sorojence ...), ki uživajo v branju, ki z navdušenjem pripovedujejo o prebranih knjigah, ki branje knjig doživljajo tudi čustveno (s smehom, jezo ali celo z jokom). Posameznikov odnos do branja je proces, ki je odvisen od neposrednega vpliva bralnih izkušenj. Kot primer vpliva neposrednih bralnih izkušenj na odnos do branja navedimo bralca, ki vzame prvič v roke knjigo nekega avtorja. Če mu bo knjiga všeč, bo imel do tega avtorja pozitiven odnos, sicer pa ne. Če mu je avtor všeč, se bo lotil tudi branja druge knjige istega avtorja, če mu avtorjev način pisanja ne ustreza, pa bo drugič njegove knjige na polici raje »preskočil«. Pri tem je treba upoštevati še dvoslojnost odnosa do branja. Pozitivna izkušnja z novim avtorjem lahko poveča posameznikov pozitiven odnos do branja na specifičnem nivoju (odnos do tega avtorja), hkrati pa lahko vpliva tudi na splošnem nivoju in poveča njegov pozitiven odnos do branja nasploh. Seveda velja enako tudi za negativno izkušnjo. Če ne pretirano navdušen bralec dobi v roke knjigo, ki mu sploh ne ustreza, si bo s tako knjigo le še utrdil prepričanje, da »branje res ni nič posebnega« in svoj čas raje preusmeril na nekaj, kar mu bolj ugaja. Če se otrok in knjiga »povežeta« in otrok doživi bralno izkušnjo kot osebno pomembno, potem bodo tudi njegova prepričanja o branju knjig pozitivna.

Na otrokov odnos do branja pa seveda vplivajo tudi prepričanja o kulturnih normah v njegovem okolju, ki se nanašajo na branje (pogojeno s tem, da si posameznik želi ugoditi tem normam). Če je v okolju, kjer otrok živi, branje vrednota, je večja verjetnost, da bo branje tudi on vrednotil pozitivno. Med družinami so velike razlike v prepričanjih o pomenu branja. Študije, ki so proučevale prav povezanost med prepričanji staršev ter otrokovo motivacijo za branje, kažejo, da so priložnosti, ki jih starši ponudijo otrokom za branje doma, povezane z njihovim vrednotenjem branja. Prepričanja staršev posredno vplivajo na otroke preko njihovega vedenja, lahko pa vplivajo tudi neposredno - starši, ki imajo negativen odnos do

branja, in otroke, ki berejo, odvrčajo od branja, češ da je »branje zapravljanje časa«, s tem zagotovo ne spodbujajo pozitivnega odnosa in interesa za branje. Ena od pomembnih komponent za spodbujanje otrokove motivacije za branje je namreč tudi *pripadnost*, to je težnja posameznika po sodelovanju v dejavnostih, ki so pomembne za druge v njegovem okolju (doma, v vrtcu ...). Otroci, ki radi sami gledajo knjige, ki radi poslušajo, ko jim drugi berejo, ter sami predlagajo skupno branje knjig, prihajajo iz družin, kjer domači radi berejo, kjer je branje vrednota in kjer otroku ponujajo vrsto bralnih dejavnosti. Občutek pripadnosti taki družini ima pomembno vlogo za otrokovo motivacijo in interes za branje. Otroci radi počno stvari, ki jih drugi v okolju pozitivno vrednotijo, saj želijo ugajati in so radi pohvaljeni. Seveda velja to tudi za negativne vplive. Če okolje ne podpira branja, ga otrok ne more prepoznati kot vrednega. Morda se tak otrok celo boji, da ga bo kdo okaral, da »zapravlja čas«, če bi s svojim interesom za branje izstopal od ostalih.

Pri medgeneracijskem prenosu pismenosti je odločilen mehanizem prav prenos užitka ter zavzetosti za branje. Starši naj na otroke prenesejo sporočilo, da je branje prijetno, zabavno, pomembno in koristno, kar je še posebej pomembno v zgodnjem otroštvu, ko otrok še ne zna brati in mu lahko vsebine knjig približajo le odrasli. Pomen, ki ga starši pripisujejo branju, ter odnos, ki ga gojijo do branja, se odraža tudi v domačem bralnem okolju: prisotnost knjig, ki so v lasti družine, izposojenih knjig iz knjižnice, revij, časopisov ipd. Seveda pa ni pomembno le, kakšna bralna gradiva za razvoj pismenosti ima družina doma, temveč tudi to, kaj z njimi počnejo.

Starši, ki imajo pozitiven odnos do branja in so tudi sami bralci, znajo bolje vključiti in spodbuditi svojega otroka k branju, zbuditi njegov interes za knjige in branje ter ga tudi ohranjati. Če branje za starše same ni vir užitka in zadovoljstva, morda sploh ne vedo, kako naj otroku prikažejo knjige kot zanimive in prijetne. Ključen dejavnik za kakovostno branje zgodb, ki lahko pri otroku spodbudi interes za branje, je prav način, kako starši otroku posredujejo bralne izkušnje, kako prepoznajo otrokove interese, kako branje prilagodijo in povežejo z otrokovimi osebnimi izkušnjami, predstavami in spoznanji. Če starši sami niso imeli pozitivnih izkušenj z branjem, je ključno najprej njim pomagati razumeti, zakaj je branje pomembno za otroka in zanje. Še posebej jih velja opozoriti, da svoj odnos do branja prenašajo na otroka. Če ta ni pozitiven, bo otrok težko razvil interes in motivacijo za branje, kar je lahko ovira za uspešen razvoj bralca. Staršem je treba pojasniti, da morajo otroku

pomagati, da bo spoznal pozitivne plati branja, če želijo, da bo njihov otrok uspešen bralec in si s tem ustvaril temelje za uspešno učenje.

Vzgojiteljice se morajo zavedati, da mnogi starši ne vedo, kako spodbuditi otrokov interes za branje, in jim je treba pri tem pomagati. Še posebej pomembna je pomoč pri tistih otrocih, kjer vzgojiteljica v vrtcu opazi, da otroka knjige in skupno branje sploh ne zanimajo. Pomembno je staršem ponuditi pomoč, saj na ta način dobijo več samozavesti za pomoč otroku. Seveda pa mora vzgojiteljica prepoznati, da mnogi starši niso izurjeni bralci in zato oni sami niso motivirani za branje otroku.

Zakaj je pomembno razvijati otrokovo motivacijo in interes za branje

Zakaj je interes pomemben? Strokovnjaki s področja vzgoje in izobraževanja razvoj interesa za branje postavljajo med najpomembnejše cilje vzgoje in izobraževanja ter poudarjajo, da je zgodnji interes za branje ključen za kasnejši razvoj otrokove pismenosti. Ugotavljajo, da lahko otrokov interes za branje ob ustreznih bralnih spodbudah v okolju razvijemo že v zgodnjem otroštvu. Če upoštevamo pomembno značilnost interesa, da je razmeroma stabilna in dolgotrajna nagnjenost, lahko zgodaj razvit interes za branje predstavlja dobro osnovo za uspešen bralni razvoj otroka. Dognano je, da se visok interes za prebrano odraža v boljšem razumevanju prebranega. Otroci si besedilo, ki jih zelo zanima in pri katerem uživajo, bolje zapomnijo. Raziskave, ki so proučevale razumevanje prebranega, so pokazale, da so učenci besedilo, ki jih je zanimalo, ocenili kot lahko, besedila, ki jih niso zanimala, pa so ocenili kot dokaj težka.

Interes za branje je eden od temeljev za notranjo motivacijo - ko posameznik razvije interes za neko dejavnost, postane to zanj užitek in sočasno predstavlja in vzdržuje tudi njegovo notranjo motivacijo. Raziskave šolajočih se otrok in mladine kažejo, da je prav razvita motivacija za branje ključna za razvoj uspešnega in učinkovitega bralca.

Še posebej pomembno se je zavedati, da interes za branje vedno »tekmuje« z interesom za druge dejavnosti (npr. s športom, računalniki, naravo, tehniko ...). Odločitev za branje je vedno rezultat posameznikovega interesa za branje ter hkrati posameznikovega interesa do alternativne dejavnosti. Pri tem nikakor ne smemo zaključiti, da otrok nima interesa za branje, če se bo med dvema ponujenima dejavnostima (npr. zanimivo knjigo ali zanimivo

računalniško igro, odločil za slednjo. Če so pri otroku v ospredju interesi za druge dejavnosti, se moramo torej prav odrasli potruditi, da te interese povežemo s knjigami in mu tako pomagamo, da razvije še interes za branje.

Kako prepoznamo in kako spodbujamo interes za branje pri otroku?

Večina staršev se danes že zaveda pomena branja otrokom. Raziskave kažejo, da starši uspešnih bralcev poudarjajo, da sta otrokova radovednost in interes za branje vzniknila prav ob skupnem branju doma. Strokovnjaki pa opozarjajo, da je zelo pomembno, da starši zaznajo oziroma prepoznajo otrokov interes za branje, saj poudarjajo recipročnost odnosa med skupnim branjem med starši in otroci. Otroci vplivajo na to, kako se starši vedejo do njih, starši pa vplivajo na otrokove izkušnje ter priložnosti. Ta recipročni odnos je še posebej pomemben pri motivaciji za branje. Tako na primer, otrok, ki so mu kot malčku pogosto brali, lahko razvije močan interes za branje. Svoj interes prenaša povratno nazaj na starše, ki mu prav zaradi tega omogočajo še večji dostop do raznolikih bralnih gradiv. Večja dostopnost gradiv namreč dodatno spodbudi otrokov interes za nadaljnje branje. Drugi otrok, ki so mu starši kot malčku prav tako začeli pogosto brati, je bil pri branju ves čas nemiren in ni bil pripravljen sedeti niti tako dolgo, da bi lahko starši prebrali zgodbo do konca. Starši so menili, da ga knjige ne zanimajo in mu niso brali več tako pogosto, zato je bolj razvil vrsto drugih interesov. Starši, ki verjamejo, da je njihov otrok zainteresiran za branje, mu raje omogočijo bogate bralne izkušnje kot starši, ki pri svojem otroku tega ne zaznajo. Tako na primer neka mama meni, da je otrok zainteresiran za knjigo le, če sam prosi, da bi mu brala; druga pa, če otrok pokaže, da med branjem uživa ob zgodbi.

Ključno je, da starši spoznajo, da bodo otroci razvili pozitiven odnos do branja že v predšolskem obdobju, če bodo odraščali v bralni družbi, od malega pridobivali bralne izkušnje ter bodo obkroženi z bralnimi gradivi. Na ta način namreč lahko postanejo pozorni na bralna gradiva, razumejo njihovo rabo, razvijejo interes za branje in postanejo motivirani, da bi se tudi sami naučili brati. Nekateri otroci pokažejo že zgodaj interes za samostojno »branje«, pa četudi knjigo med samostojnim »branjem« obrnejo »na glavo«.

Raziskovalci ugotavljajo, da so mnenja staršev o tem, kako otroci izražajo svoj interes za branje, zelo različna. Po mnenju staršev največ otrok pokaže interes za branje tako, da sami prosijo, da bi jim brali, med skupnim branjem pokažejo, da radi poslušajo, se čustveno

odzivajo na zgodbo ter zavzamejo dejavno ali besedno interaktivno vlogo med branjem. V eni od raziskav so na podlagi odgovorov staršev zbrali nekaj pokazateljev interesa za branje pri pet do šest let starih otrocih:

- otrok je pozoren, pazljiv na besede (npr. otrok sprašuje o besedah ali pokaže na besede, ki jih pozna),
- otrok se pretvarja, da bere (npr. »bere« slike),
- otrok pokaže splošen interes za knjige (vedno je imel rad knjige ali je »ves čas v knjigah«),
- otrok že zna sam brati.

Pri opazovanju otroka moramo biti previdni, saj nekateri otroci pozorno poslušajo zgodbo, pa se med tem igrajo z drugo igračo. Bežen opazovalec bi lahko prehitro zaključil, da tak otrok ne izraža interesa za branje. Šele pogovor o knjigi nam bo pokazal, ali je otroka vsebina pritegnila ali ne, ali je sledil besedilu ali ne.

Nekateri otroci med branjem mirno sedijo in poslušajo, drugi pa so ves čas nemirni, pa to še ne pomeni, da jih branje ne zanima. Nekateri otroci namreč nasploh težko usmerijo pozornost za dalj časa, se težko umirijo ali dalj časa sedijo pri miru. Če bomo branje prilagodili otroku in mu brali večkrat po malo, toliko časa, dokler lahko ohranjamo njegovo pozornost, bomo kmalu opazili, da je tudi on zelo zainteresiran za branje.

Vzrok manjše pozornosti pri skupnem branju je lahko za otroka nezanimiva ali manj zanimiva vsebina knjige. Pomembno je, da otrok sodeluje pri izbiri knjige, da prisluhnemo njegovim interesom in jih povežemo z izborom knjig. Če otrok ne mara poslušati pravljic, še ne pomeni, da ne kaže interesa za nobeno knjigo. Kako presenečeni bomo, ko ga od knjige o gasilcih ne bomo mogli odlepiti. Pri t. i. nemirnih otrocih je izbor zanimive vsebine še posebej pomemben.

Pogosto se nam postavlja vprašanje, ali morajo biti knjige, ki jih otroku beremo v predšolskem obdobju, bogato ilustrirane. Raziskave so res pokazale, da otroci najbolj pozorno poslušajo in sodelujejo pri branju knjig, ki so bogato in realistično ilustrirane. Kljub temu pa otroci z velikim interesom poslušajo tudi zgodbe in pravljice z manj ilustracijami ali celo brez njih. Tu je seveda ključna vloga bralca ali pripovedovalca, ki mora brati besedilo tako, da otroka pritegne tudi z glasom. Monotono branje daljšega besedila brez ilustracij bo zanimivo le za redke otroke. Treba je namreč vedeti, da so pogosto prav ilustracije tiste, ki pritegnejo

otrokov interes. Otrok v knjižnici ali knjigarni pri izbiri knjig ni pozoren na naslov knjige ali njeno vsebino, saj ne zna brati. Pri izbiri knjig ga vodi ilustracija - pogosto izbere tisto knjigo, kjer ga pritegne naslovnica, ker je bodisi privlačna in lepo narisana ali pa je na njej upodobljeno nekaj, kar otroka zanima.

Pri mlajšem otroku boste opazili, da raje gleda in bere knjige, ki so bogato ilustrirane, kjer ilustracija »komentira« besedilo. Pri takih besedilih otrok med branjem pogosto sam spontano kaže na predmete in komentira dogajanje na sliki. Seveda pa to nikakor ne pomeni, da mu moramo ponuditi le bogato ilustrirane knjige. Pritegnejo ga tudi zgodbe in pravljice, ki so »nabite« z vsebino in si lahko »slike« pričara sam, v svoji domišljiji.

Eden od pokazateljev otrokovega interesa za branje je tudi, da nas otrok večkrat sam prosi, da bi mu brali. Vendar ne smemo posploševati. Otroki, ki mu starši in morda celo še drugi vsakodnevno berejo, ne bo pokazal dodatnega interesa za branje in bo, ker je tako vaje, čakal, da ga povabijo k branju odrasli. Drugi otrok pa ne bo prosil, ker morda sploh ni vaje skupnega branja. Vzrok je lahko tudi v tem, da knjige, ki so na voljo v domačem okolju, otroku niso več zanimive in si ne želi, da bi mu brali te knjige. Prav zato so koristni skupni obiski knjižnic, kjer si lahko otrok najde knjigo, ki ga zares zanima. Knjigo, ki si jo izbere sam, si bo zagotovo želel podrobneje spoznati in nas bo prosil, da mu jo preberemo, ali pa si jo bo kar sam natančno ogledal.

Tudi to, da otrok sam gleda knjige, je eden od pokazateljev interesa za branje, vendar je treba tudi tu upoštevati različne situacije. Če ima otrok doma na voljo le malo knjig in revij, se lahko naveliča vedno znova gledati iste stvari, pa četudi so mu zelo všeč, in bo zato vedno redkeje samostojno gledal knjige. Poskrbeti moramo, da so otroku dostopne različne knjige, kjer bo našel take vsebine, ki ga zanimajo; te bo z veseljem najprej samostojno prelistal in »prebral«, potem pa prosil še koga od odraslih za skupno branje.

Nekateri otroci veliko raje poslušajo pripovedovanje, deklamiranje in petje kot pa gledajo knjige. Običajno je to povezano z odraslimi, ki so odlični pripovedovalci in znajo otroka brez knjige pritegniti k poslušanju. Tudi za te otroke lahko rečemo, da imajo interes za »branje«, saj zgodbe sprejemajo na svoj način. Pomembno je, da otroku vzbudimo interes za leposlovje in ga seznanimo s knjigami kot viri zanimivih zgodb in drugih informacij. Tako bo kasneje, ko bo že znal samostojno brati, sam poiskal ustrezne pisne in slikovne vire.

Pri otrocih, ki zavračajo skupno branje, je koristno knjige uporabljati v različnih vsakodnevnih situacijah. V knjižnici si izposodimo različne priročnike, kuharice in ustvarjalne knjige. Z otrokom lahko skupaj kuhamo po otroški kuharici, ki je zabavno ilustrirana. Ponudimo mu, da sam izbere, kaj bomo kuhali, saj mora tako prelistati knjigo in si jo natančno ogledati. Ko kuhamo, uporabljamo kuharico, s čimer otroku neposredno pokažemo korist tiskane besede. Takšno skupno »branje« mu prinese še »nagrado«: dobro kosilo ali pecivo. Drugič si lahko na primer izposodimo knjigo, kjer so navodila za izdelavo lutk in izdelamo lutke. Otroka lahko spodbudimo, da naredimo lutke, ki so povezane z eno od zgodbic ali pravljic, ki so mu bile do sedaj najbolj všeč ipd. Tretjič s knjigo v roki obiščemo nove kraje ali nabiramo gobe ... Take sodelovalne situacije ter skupni izdelki (nagrade) pripeljejo otroka do spoznanja, da so knjige lahko koristne in še zabavne hkrati. Tudi tak pristop lahko spodbudi njegov interes za branje.

KAKO BEREMO Z OTROKOM

Vse se začne v družini

Vse družine so si podobne v temeljni nalogi, ki jo morajo opraviti starši, odrasli: otroka morajo dobro opremiti za življenje, tako da ga imajo radi, da zanj skrbijo, ga varujejo in spoštujejo ter se za otroka tudi zanimajo. Večina staršev in odraslih to počne po svojih najboljših močeh. Iz odnosov v družini in iz drugih odnosov se otrok uči imeti rad, uči se sodelovanja, povezanosti pa tudi samostojnosti, začne se zanimati za svet in ljudi, uči se spoštovanja, samospoštovanja, nauči se komuniciranja ... Za otroka je pomembno, da se ga vidi in sliši, da sme misliti po svoje, da ima pravico do vseh svojih občutkov in čustev. Otrok se razvija postopoma. Potrebuje na tisoče izkušenj in na tisoče pogovorov. Najboljši pogovori so tisti, kjer lahko vsak otrok in odrasli pove, kaj misli in čuti.

Človek je od spočetja dalje v stiku z drugimi, v odnosu z njimi. Brez tega stika ni mogoče preživeti. V vsakem odnosu je ves čas prisotna komunikacija. Ni odnosa brez komunikacije. Komunikacija: sporazumevanje, pogovarjanje, dotik, sporazumevanje z ritmom in gibanjem, petje ... - dialog z otrokom od rojstva naprej je njegova osnovna potreba in pravica. Otrok se že od prvih tednov življenja odziva na ljudi in dogajanja v okolju: zaznavno, čustveno, gibalno, socialno, miselno, govorno ... Človek se razvija oziroma spreminja vse življenje, od spočetja do smrti.

Vključevanje odraslih v interakcijo z otrokom ima zelo pomembno vlogo za otrokov razvoj in učenje. Če starši zmorejo in znajo prisluhniti otrokovim potrebam ter jih zadovoljijo, si otrok pridobi izkušnjo, da je svet prijazen in varen. Otrok se lahko tako počasi osamosvaja in tudi sam v interakciji z drugimi raziskuje svet, ga spoznava, spoznava sebe in druge. Večina staršev se zaveda pomena družinske vzgoje in želi, da bi bili otroci srečni, da bi zrasli v zdrave, samostojne in odgovorne odrasle.

Pomen branja in pripovedovanja

Kakšen bralec bo postal otrok in kakšne bodo njegove bralne zmožnosti, je odvisno od njegovih sposobnosti in spretnosti ter od vpliva družinskega okolja in delovanja družinskih članov. Skupno branje ali pa pripovedovanje otroku je priložnost, da smo skupaj z otrokom, da se imamo lepo ... Otrok ob tem, ko mu ljubeči odrasli bere oz. pripoveduje, čuti ljubezen in nežnost. Gre za občutek ugodja. Branje in pripovedovanje je tudi priložnost za bogato komunikacijo.

Kakšno bo družinsko branje, je v največji meri odvisno od staršev: kakšne so bile njihove izkušnje v otroštvu, kakšen je njihov odnos do knjig, kakšne bralne zmožnosti imajo, koliko časa imajo na voljo; šele, ko bodo sami doživeli ugodje ob poslušanju, branju oz. pripovedovanju, bodo imeli veselje pri tem spodbujati tudi otroka. Če imajo starši pozitiven odnos do branja, bodo svojim otrokom z veseljem in spontano približali knjige. Brali bodo iz užitka, uživali bodo v bližini z otrokom, ki se z branjem in ob pogovoru o prebranem še pogloblja. Mnogo je staršev, ki niso imeli dobrih izkušenj s knjigami ali pa niso imeli priložnosti, da bi prišli v stik z njimi, nekateri pa so v taki situaciji, da se težko ukvarjajo z otrokom. Ob otroku se starši tudi učijo in pridobivajo nove izkušnje. Če se odrasli ob tem, ko se igra z otrokom, mu bere oz. pripoveduje, dobro počuti, ga to spodbuja k nadaljnji igri. Pozitiven odziv otroka in uživanje obeh v ljubečem preživljanju prostega časa je najboljša motivacija za odraslega, da bo poskušal znova in znova. Še posebej, če bo vedel, kako pomembno je to za dober razvoj otroka. Večina staršev je zelo motivirana za to, da otrokom ponudi vse najboljše za njihov dober razvoj. Vrzeli, ki so nastale doma, je možno v veliki meri dopolniti z načrtno in sistematično knjižno vzgojo v vrtcu. Treba pa bi bilo najti načine za knjižno vzgojo tudi za otroke, ki niso v vrtcu, ter pomagati staršem, da bodo otrokom v oporo pri osvajanju bralnih zmožnosti.

V zgodnjem otroštvu večina otrok rada posluša in uživa, ko jim kdo bere ali pripoveduje. Otroci starše pri tem spodbujajo s svojimi željami, zanimanjem in radovednostjo. Otroku pomeni poslušanje branja oz. pripovedovanja tudi bližino staršev. Gre za skupno dejavnost, ki ustvarja občutek večje povezanosti; čustvene vezi, ki se stkejo ob tem, ostanejo in so pomembne za vse življenje. Branje je socialna izkušnja, ki jo lahko spremlja ljubkovanje, pogovarjanje, šaljenje, postavljanje vprašanj in odgovarjanje nanje. Vse to pomembno vpliva tudi na razvoj govora. Kasnejša otrokova uspešnost branja in pisanja je povezana s tem,

koliko je bil otrok v predšolskem obdobju deležen branja, kakšne zglede je imel, koliko je bil v stiku s knjigami in drugimi gradivi.

Pomembno je, da starši skupaj z otrokom berejo ali pa mu pripovedujejo čim večkrat (najbolje bi bilo, da vsak dan). Da otroka obdajajo raznovrstne knjige in druga bralna gradiva, primerna njegovi starosti. Starši lahko berejo oz. pripovedujejo kjer koli in kadar koli: na postelji, za mizo, v fotelju z otrokom v naročju, v avtu, zjutraj, po kosilu, zvečer pred spanjem ...

Kaj upoštevamo, ko otroku beremo ali mu pripovedujemo?

Za predšolskega otroka je izkušnja, ko mu odrasli pripoveduje, zelo pomembna. Predstavljajmo si otroka v očetovem ali materinem naročju, ko posluša glas ljubeče osebe. Ob tem lahko odrasli in otrok sodelujeta: sprašujeta, razlagata, prehajata iz realnega v domišljjski svet, v svet občutij in domišljije. Pripovedujemo lahko o lastnih doživetjih in občutkih, spominih iz otroštva: *»kako je bilo, ko sem bila jaz majhna, kaj sem doživela, kako sem se počutil, kaj sem naredila, kaj sta počela dedek in babica kot oče in mama, kako je bilo, ko si se ti rodil, kaj si počela, ko si bila še dojenčica, kaj se je zgodilo, ko sem nekaj »ušpičil« ...«*. Otroku ob tem običajno zelo uživa, sprašuje, dodaja svoje misli, pove, kaj čuti ... Pripoved je v primerjavi z branjem običajno bolj živa, vanjo lahko vnesemo tisto, kar nam je všeč in kar pritegne otroka, denimo humor. Pripovedovanje pravljice je bolj zahtevno, saj jo moramo, če jo želimo povedati, dobro poznati. Nič pa ni narobe, če jo povemo čisto po svoje. Morda se spomnimo kakšne pravljice, pesmice, ki smo jo poslušali v otroštvu. Otroku lahko povemo, kako smo jo doživeli mi, ko smo bili še majhni. Ko pripovedujemo, lažje sledimo potrebam otroka (npr. če vidimo, da je pripoved za otroka predolga, jo skrajšamo, izbiramo krajše povedi, spremenimo glas, zaigramo ...). Govorimo v vsakdanjem jeziku, ki je otroku najbolj domač.

Pripovedovanje in glasno branje je primerno od otrokovega rojstva pa vse dokler je pripravljen poslušati. Tudi kasneje otroci uživajo, ko mu starši pripovedujejo o svojih izkušnjah ali če mu preberejo knjigo ali pa vsaj zanimive odlomke (še srednješolcem in študentom to dobro dene). Tudi otrok bo kasneje, ko bo že popolnoma samostojen v branju, užival, če bo lahko staršem prebral kaj naglas. Ali pa jim bo na kratko povedal vsebino knjige, filma ..., ki mu je bila všeč ali se mu je zdela neprijetna.

Starši najbolje poznajo otroka in vedo, kakšne knjige so mu všeč. Omogočimo mu izbiro. Če bo izbral knjigo sam, je bolj verjetno, da jo bo poslušal s še večjim zanimanjem. Upoštevati moramo tudi otrokovo trenutno počutje, kaj ga zanima, kakšna vprašanja se mu zastavljajo ... Skupaj z njim poiščimo knjige (npr. enciklopedije), v katerih bomo našli odgovore, ali pa take, da se bo otrok lahko identificiral s konkretnim junakom ali junakinjo (npr. *Karelček* Rotraut Susanne Berner).

Po navadi so knjige za predšolske otroke bogato ilustrirane. Ilustracije lahko »bere« tudi otrok. Ilustracija je enako pomembna kot besedilo. Kriterij za izbor otroške knjige naj bo kakovost besedila in ilustracij. Pri tem lahko staršem pomaga izkušena vzgojiteljica ali pa knjižničarka. V marsikateri družini si ne morejo privoščiti nakupa knjig, a dobro je, da ima vsak otrok vsaj nekaj kakovostnih zbirk pravljič, pesmi, zgodb in slikanic doma. Morda starši lahko to zagato rešijo z darili za rojstni dan (knjiga je še vedno cenejša od večine igračk). Dobro je, če ima otrok nekaj svojih najljubših knjig na domači knjižni polici. Ravno tako pa bo zanimivo, če bomo vsak teden iz knjižnice prinesli nov kupček knjig. Otroci so tako kot odrasli zelo različni. Nekateri zdržijo poslušati celo uro, nekateri pa le deset minut. Nekateri se med poslušanjem premikajo, se igrajo npr. s svojo plišasto igračko, sprašujejo, razlagajo, drugi pa pozorno poslušajo do konca zgodbe. Enemu otroku so všeč smešne zgodbe, drugega zanima dramatičnost dogajanja, tretji ima rad take zgodbe, kjer se veliko prepeva, četrti pa ima rad knjige o živalih in naravi ... K sreči je tako, da kot so raznovrstni otroci, so raznovrstne tudi knjige, ki jih lahko ponudimo otrokom. Spet drugače je v družinah, kjer je več otrok. Enkrat se prilagodimo enemu otroku, drugič pa drugemu. Kadar se prilagodimo starejšemu otroku, bo malček lahko medtem risal, se igral. Pa bo kljub temu morda miren, saj bo, četudi zgodbe ne bo razumel v celoti, užival v zvenu besed in v druženju. Če bomo izbrali zgodbo, ki je bolj primerna za mlajšega otroka, bo morda starejši otrok pri tem dejaven: spodbujal bo mlajšega, še on kaj povedal, dopolnil zgodbo, tudi on prebral del zgodbe ... Otroci so različni tudi po tem, kako zahtevnim besedilom lahko sledijo. Tudi če ne razumejo pomena prav vsake besede, lahko razumejo zgodbo ali pesem kot celoto. Ob tem spoznavajo pomen novih besed, tudi takih, ki jih v vsakdanjem življenju redko slišijo. S tem širijo tudi besedišče. Dobro je izbirati različne knjige: ljudske pravljice, v katerih se dogajajo najbolj nenavadne in čudežne reči, in zgodbe iz vsakdanjega življenja, zbirke s pesmimi za otroke, knjige ugank in dopolnjevanj, sodobne avtorske pravljice, glasbene pravljice, igralne knjige, pesmarice, stripe, zbirke otroških ljudskih pesmi, poučne knjige, knjige kuharskih receptov, knjige za izdelovanje, ustvarjanje ...

Če je otroku knjiga, zgodba, pesem všeč, jo večkrat preberemo. Tako jo bo bolje razumel in doživel. Vse dokler si to želi. Po navadi jo želi slišati tolikokrat, da jo zna že na pamet. Potem jo bo »bral« samostojno. Najpomembnejše je doživetje. Ob vsaki pesmi, pravljici, zgodbi, ilustraciji se lahko z otrokom pogovarjamo, a včasih otrok potrebuje le sanjarjenje, tišino, objem, da prebrano lahko podoživi.

Zakaj otrok uživa ob poslušanju pravljič, pesmi, zgodb?

Vsaka zgodba, vsaka pesem nam govori o ljudeh, svetu in pojavih v njem.

Primer: V slikanici Srečka Kosovela Medvedki sladkosnedki z ilustracijami Jelke Reichman lahko otrok uživa v stiku z umetnostjo. Tako »zre« v lepo. Ob tem, ko mu ljubeči odrasli bere pesmi, občuti toplino in uživa v zvenu lepih besed, v rimah. Tudi ilustracije Jelke Reichman prikazujejo lep in mil, varen svet. Otrok se ob podobah lahko pogovarja, išče podrobnosti, pove, kaj takega, kot je na sliki, je že videl in kje (denimo pujska, trobentice, zvončke, sončnico ...). Ob pesmici Sonček boža ... se lahko otrok poistoveti z muco, zleze v naročje (npr. očeta) in »zaprede« od ugodja. Ob pesmici Sultanček na vlaku podoživi žalost psička, ki odhaja od doma, ob pesmi Prošnja pa lahko otroka zazibljemo v mir, tišino in spanje.

V pravljici, pesmi, zgodbi ... se lahko srečaš s sabo, z drugimi, z različnimi pojavi in tudi s težavami in različnimi načini njihovega reševanja. Pripovedovanje in branje lahko pogovor obogati, olajša, odpre ... Velikokrat si lahko v pogovoru o določeni temi, npr. o strahu, pomagamo s knjigo.

Primer: Ob slikanici Cvetke Sokolov Ponoči nikoli ne veš se otrok že ob ilustracijah Petra Škerla lahko sprašuje in tudi pripoveduje, kaj se bo zgodilo. Otrok, ki ima že izkušnjo s šotorjenjem, bo prepoznal situacijo postavljanja šotora. Ob ilustracijah bo lahko po svoje povedal zgodbo. Morda bo opisal osebe (dva bratca, mamo, očeta), našteval predmete, način postavljanja šotora, kaj počnejo družinski člani, kako potekajo dogodki: postavljanje šotora, večerja, branje knjige, mamin objem, strah in na koncu skupno šotorjenje na morju ... Pripoved bo odvisna od otrokove starosti in njegovih izkušenj s pripovedovanjem ob slikah ter od spodbud odraslega, ki je z njim. Zgodba pripoveduje o dečku Mihi, ki namerava prespati noč v novem šotoru na domačem vrtu. Ker se mu pri tem ne želi nihče od družinskih članov pridružiti, se odloči, da bo v šotoru prespal sam. Najprej je zelo pogumen, ko pa mama zvečer po prebrani pravljici odide iz šotora v hišo in ostane sam v šotoru, se začne spopadati s strahovi in poguma zmanjkuje. Ob poslušanju zgodbe se bo otrok morda

poistovetil s starejšim ali pa z mlajšim otrokom. Morda bo povedal, česa se pa on boji, kdaj in kako je on pogumen, našel svojo strategijo za rešitev problema. Ali pa bo ob domišljijem junaku našel način, kako naj sam reši morebitno stisko. Povedal, kako se počuti, kadar je tema in je sam v svoji postelji, zakaj potrebuje nočno lučko, ninico, kako mu ninica pomaga, koga bi poklical, če bi ga bilo strah, kako bi ravnal on ... Včasih je ob knjigi laže izraziti svoja čustva.

Odrasli v pogovoru z otrokom izraža tudi svoja razmišljanja, občutke, želje ... Sprašuje kaj, kdaj, kje in zakaj. Skupno branje je priložnost za bogato komunikacijo in jezikovni razvoj otroka. Odrasli otroka spodbuja k pogovoru. Spodbuja otroka, da sprašuje, razlaga, da daje pobude tudi sam ... Otroka poskuša spodbuditi k dejavnosti v pogovoru. Te vrste branja imenujemo dialoško ali razgovorno branje. Mnoge zgodbe kar same vabijo k dialogu med odraslim in otrokom. Pogovor pogosto preseže meje zgodbe. Ob tem se otrok lahko uči novih besed in rabe stavkov, med branjem opazuje ilustracijo, kaže in označuje določene predmete.

Ko odrasli bere ali pripoveduje, se ne more izogniti svojim občutkom, razmišljanjem. Četudi tega ne pove na glas, izžareva svoj odnos do dogajanja. Ko otroku beremo ali pripovedujemo, to počnemo celostno. Otroku nas posluša z vsemi čuti in nas zaznava kot celoto. Izžarevamo svoj stik z likovno in literarno zgodbo v slikanici, knjigi ali reviji. Če želimo otroka razumeti, moramo biti najprej odprti zase in svoje občutke, poskušamo razumeti sebe, šele potem bomo lahko odprti tudi zanj. Treba je upoštevati realno družinsko situacijo in sposobnosti otroka. S pomočjo simbolnega jezika v pravljici otroku sporočiš nekaj o sebi, o njem, o svetu in o tem, kaj se dogaja. Mnogokrat brez besed in ni nujno, da si otrok o vsem naredi tudi razumne zaključke. Morda ostane le pri slutnji, občutku.

Primer: Če otroku preberemo rusko ljudsko pravljico Zajček in repa (Mamka Bršljanka), se lahko z njim pogovarjamo o pomenu prijateljstva. (Zajček je sredi zime našel dve repi in pomislil na to, da je gotovo tudi osliček lačen, zato mu je eno odnesel. Ker ga ni bilo doma, mu jo je pustil na mizi. Ko se je osliček vrnil in se najedel krompirja, je pomislil na jagnje. Odnesel mu je repo. Jagnje je neslo repo srnici ... Na koncu je repa pristala na zajčkovi mizici. In kako se je zajček zjutraj razveselil, ko je zagledal repo in ugotovil, da ima tako dobre prijatelje.) Otroka lahko spodbudimo, da pripoveduje, kaj je prijateljstvo, kdo je njegov prijatelj, kako on pokaže, da ima nekoga rad ... V pogovoru bo otrok zaznaval, kaj odraslemu pomeni prijateljstvo. Morda pa bo otrok po prebrani ali povedani pravljici le sanjaril o tem, kaj vse bi zanj naredili njegovi prijatelji ali pa kako jim bo on pokazal svojo radodarnost.

Mogoče bo le zaspal v prijetnem razpoloženju z občutkom, da je lepo, če imaš prijatelje. Spet drugače bo, če bo pravljico poslušalo več otrok (denimo bratje in sestre). Vsak bo povedal svoje, morda bodo pravljico nadaljevali, jo prenesli v domišljjsko igro, se ob tem prerekali, dogovarjali ...

Včasih ob poslušanju pride le do čustvenega odziva, ki bo lahko povod za pogovor. *Denimo pri slikanici Janko in Metka. Otroku se zdi čudno, da se nihče od odraslih ni postavil za Janka in Metko. Pravljičarica je čustveno zelo nabita, kar lahko sproža pogovor in otrok ob njej zahteva razlago, pojasnila ... Pri Volku in Rdeči kapici lahko otrok trepeti ob tem, kaj se bo zgodilo z Rdečo kapico in babico in morda na koncu uživa, ko je volk pošteno kaznovan. Zaradi srečnega konca pravljici otroka utrujeta v veri, da se mu ne more zgoditi nič hudega, saj je svet urejen tako, da so dobri vedno poplačani, hudobni pa kaznovani.*

Literatura pomaga otroku, da sam sebe bolje razume, da dojame socialno okolje in se mu (včasih le v domišljiji) prilagodi - najde svoje mesto v družbi, dojame njeno delovanje in lastno odgovornost v njej. Otroku se najprej v družini (nato pa tudi drugje, z drugimi odraslimi, med vrstniki, v vrtcu, v šoli) korak za korakom uči, kako bolje razumeti samega sebe. Tako se nauči bolje razumeti druge. Pomembno je, da vzpostavi odnose, ki zadovoljujejo tako njega kot druge. Življenje že zaradi notranjih stisk, pa tudi zaradi zunanjih okoliščin, ni samo lepo. Naloga staršev je, da otroku pomagamo poiskati smisel v življenju. Pri iskanju smisla nam lahko zelo pomagajo pravljice.

»Če hoče zgodba zares pritegniti otrokovo pozornost, ga mora zabavati in predramiti njegovo radovednost. Toda če hoče tudi obogatiti njegovo življenje, mora spodbujati njegovo domišljijo; mu pomagati, da razvija svoj razum in si pojasnjuje svoja čustva; biti mora ušlaena z njegovimi strahovi in prizadevanji; priznavati mora njegove težave in hkrati nakazovati rešitve problemov, ki ga mučijo. Skratka, navezovati se mora na vse dele njegove osebnosti hkrati, ne da bi kadar koli podcenjevala otrokove stiske. Nasprotno, priznavati jim mora vso resnost, hkrati pa spodbujati otrokovo zaupanje vase in v svojo prihodnost.« (Bettelheim, 1999)

Tako ljudske kot sodobne pravljice ostajajo privlačne in vabljive za otroke in tudi odrasle. Ljudska pravljica neločljivo spaja realni svet z nevsakdanjim, čudežnim. To je zelo blizu pogledu predšolskega otroka. Ta si želi čudežev, ki bi ga rešili stisk (pričakovanje od odraslih,

da jih varujejo in jim pomagajo reševati probleme). Otrok v predšolskem obdobju se ne čuti dovolj močnega, da bi sam vplival na okolico in spremenil svet. Pravljične osebe so preproste, dobre ali slabe, grde, lepe, bogate, revne, srečne, nesrečne ... Če junaki kršijo pravila, so kaznovani. Dobro je nagrajeno, hudobijo se kaznuje. To je zelo blizu predšolskemu otroku.

Pripovedovanje je zgodovinsko gledano neločljivo povezano z ljudskimi pripovedmi, saj so le-te živele zgolj kot živa beseda. Pravlјice in mitološke zgodbe se dotikajo vprašanj, ki človeka vznemirjajo že od davnine. Ljudske pravlјice niso plod domišljije enega samega človeka, temveč so se presejale skozi mnoge ljudi, zato toliko lažje prinašajo temeljna človeška spoznanja. Preprosto govorijo o ljubezni in sovraštvu, dobroti in hudobiji, osamljenosti in sprejetosti, pogumu in strahopetnosti, radodarnosti in skoposti, premišljenosti in nepremišljenosti, sreči in nesreči, pameti in neumnosti, pravici in krivici, plemenitosti in zlobi ... Seznanjajo nas z osnovnimi človeškimi situacijami: rojstvom, smrtjo, staranjem ... Lotevajo se temeljnih vprašanj človeka: kdo smo, od kod prihajamo, kaj potrebujemo za srečo; sprašujejo o smislu in nesmislu. V njih se srečamo z modrostmi in spoznanji številnih generacij. Vsak pripovedovalec jim vdahne del sebe, jo pove na svoj način.

Ljudske pravlјice govorijo simbolni jezik in so sporočilno zelo bogate. Na svoj način jim sledi tudi otrok. Že sami začetki pravlјic: nekoč, pred davnimi časi, ko so živali še znale govoriti ... kažejo na to, da je pravlјica brezčasna, za katerikoli čas. V različnih starostnih obdobjih in življenjskih okoliščinah nam pravlјice razkrivajo različne pomene. Pravlјico bo vsak otrok dojel po svoje. Otrok pri štirih letih jo bo razumel čisto drugače kot pri šestih in spet čisto drugače pri desetih. Zato mu bo v vsakem obdobju drugače zanimiva.

Otrok ob poslušanju pravlјice prepozna različna čustva, ki jih doživlja tudi sam. Vse je tukaj: žalost, veselje, jeza, strah, pogum, zaskrbljenost, samozavedanje, ljubosumnost. Sreča se s preprostimi odzivi imeti rad, ne marati. Ob poslušanju pripovedovanja in branja spoznava življenje v polni raznolikosti, se uči sočutja in spoznava različne načine reševanja problemov. Najbolje je, da smo z otroki iskreni. Težave v življenju so. Tudi v otrokovem. Nesmiselno je, da se z otroki obnašamo, kot da težav ni. V življenju je boj s številnimi težavami nujen. Če se človek ob težavah ne umakne, temveč se z njimi hrabro spoprime, potem premaga vse ovire in na koncu zmaga. Tako je tudi v pravlјicah. V njih so pomembna tudi majhna dejanja (npr. delitev koščka kruha z lačnim starcem te kasneje lahko pripelje do poroke s kraljično ...). Pri reševanju težav so nam pravlјice lahko v pomoč, saj vlivajo človeku upanje in vero v dobro,

ki premaga zlo. S pravljico se lahko približamo problemom otroka, dotaknemo se njegove zavesti in podzavesti. Razvijamo tudi otrokovo domišljijo. Nekatere pravljice so predvsem za smeh, ob drugih bo morda otrok lažje opredelil svojo stisko in jo celo izrazil.

Kaj se skriva v pravljicah?

Dobra pravljica vpliva na našo tankočutnost, opozarja na mnoge malenkosti in sprosti našo domišljijo. Najprej jo je dobro doživeti in se prepustiti, da se nas s svojim simbolnim jezikom dotakne na svoj način. Nato se lahko začnemo pogovarjati: si podelimo misli, čustva ... Manjši ko je otrok, bolj ga moramo voditi, ga spraševati in spodbujati k pripovedovanju o doživetem, mu slediti in ga usmerjati k razmišljanju. Pri tem zelo pomaga ilustracija.

Predšolski otroci imajo zelo radi pravljice, v katerih nastopajo živali in so zgrajene na ponavljanju.

Primer: Ruska pravljica O veliki repi (Mamka Bršljanka) ali pa rezijanska ljudska Rusica pregnala grdinico iz lisičje hišice (Babica pripoveduje). Otrok bo v pripovedi zelo užival, saj bo zaradi ponavljanja podobnih dogodkov ob pripovedi ali pa ob branju lahko tudi aktivno sodeloval. Npr. na vprašanje kaj se je zgodilo, ko je babica prijela dedka, vnučka babico, psiček vnučko in so vlekli in vlekli ... bo otrok takoj navdušeno odgovoril: a repe niso izvlekli. V pripoved lahko vpletemo tudi znane osebe in živali. Obe pravljici bo otrok z veseljem poslušal znova in znova in užival v srečnem koncu. Pri prvi zato, ker je najmanjše bitje - miška pripomogla k temu, da so izruvali repo, pri drugi pa zato, ker je (spet) najmanjše bitje - rusica (rdeča mravljica) pregnalo pošast. Obe pravljici sta taki, da jih lahko tudi zaigramo.

Tudi slovenska ljudska Miška je šla k čevljarju je zgrajena na ponavljanju. Šaljivo pripoveduje o tem, da je dobro zaprositi za pomoč; toda težave miška reši šele, ko je sama dejavna (do košnje le prosi za pomoč in jo pričakuje, ko nekaj naredi sama zase, se situacija obrne). A kaj, ko se ponovno zgodi, da leze skozi tisti plot (ne pazi nase), pa si spet trebušček raztrga. Ta pravljica je otrokom zelo všeč, ker pripoveduje o tem, da gre osel večkrat na led. Otrok ima občutek, da se to njemu ne more zgoditi. Dobi tudi potrditev o tem, da je dobro zaprositi za pomoč, da pa mora »miška« narediti nekaj tudi sama.

Ob slovenski prekmurski pravljici O povodnem možu (Babica pripoveduje) se lahko z otrokom pogovarjamo o tem, kaj nam veliko pomeni. Zgodba govori o potrebi po povezanosti.

Na začetku se deček poskuša osamosvojiti in gre plavat kljub prepovedi staršev. »Pade v težavo« in zaspi (pogled predšolskega otroka - ko zaide v stisko, pričakuje pomoč odraslih). Povodni mož je sicer ljudomrznež, a ob pogledu na nedolžnega (pristnega) dečka se omehča in si zaželi družbe. Vse bi dal za naklonjenost in srečo dečka. Vse bi naredil, da bi zadovoljil potrebo po povezanosti. Materialno bogastvo mu ne zadovoljuje temeljnih potreb. Deček se bogastva najprej razveseli, a kaj kmalu spozna, da mu ljubezni s strani članov družine ne more nič nadomestiti. Povodnemu možu se deček zasmili, a ga nagradi, zato ker je tak, kakršen je (vztraja, je v stiku sam s sabo in svojimi potrebami). Zgodba se seveda srečno konča z opombo pripovedovalke, ki nas opozori, da so globoko v nas še vedno temne plati ...

Primer: Neka mama je pravljico povedala štiriletni deklici, ko je bila v navalu besa, ker ji je mlajši brat zmečkal risbo. Deklica je najprej spraševala, kako to, da deček ni imel rokavčkov. Mama jo je spodbudila, da naj pokaže, kako strašen je bil povodni mož. Deklica je renčala in kazala kremplje. Ob tem je zelo uživala, mama jo je spodbujala, da izživi svoj bes in tako sprosti jezo. Deklica je uživala v pozornosti. Mama jo je nato spodbudila, da je pripovedovala o tem, kakšna je bila steklena soba in srebrna soba. Ob tem se je pokazala dekličina domišljija, njene želje. V domišljijско pripoved je vpletla vse svoje ljube ljudi, mamo, očeta, brata, babico, dedka, prijatelje ... Za vsakega je bilo nekaj v teh sobah. Pripovedovala je, kakšne igračke bi imeli (največ igrač bi imela ona in brat), kako bi jedli, kako bi spali (v srebrnih posteljicah) ... Na vprašanje mame, če je še jezna na brata, je deklica odločno odgovorila, da ne. V pogovoru o tem, če bi se ona bala povodnega moža, je bila deklica odločna, da ne. Če bi bilo treba, bi poklicala mamo, ki bi prišla ponjo (ob tem se vidi, da se deklica počuti zelo varno). Na vprašanje, kaj bi naredila, da povodni mož ne bi bil žalosten, je deklica povedala, da bi ga povabila k sebi domov. Če bi pa pogrešal vodo, bi ga peljala na morje. Potem bi jo pa on naučil plavati brez rokavčkov. Na vprašanje, kaj bi kupila, če bi dobila bisere od povodnega moža, je deklica odgovorila, da velik vrtiljak, na katerem bi se vsi njeni ljubi ljudje (jih je prav vse naštela) vrteli in vrteli, dokler ne bi popadali na rite. Potem bi se pa smejali.

Vsak otrok v pogovoru ob pravljici počasi odkriva del sebe. Ob tem otrok spozna tudi odraslega, kakšen je njegov odnos do problema, situacije, ljudi ... Če pravljico poslušajo še bratje ali sestre, je pogovor še bolj pester. Tako vsak pove kaj o pravljici, o sebi, o svojih občutkih, hkrati pa tudi drug o drugem, o svojih željah, pričakovanjih.

Če se otroku zazdi, da mu gre vse narobe, mu lahko povemo angleško ljudsko pravljico O osličku, ki je šel pogledat svet (Čudežni mlinček). Pravljica govori o osličku, ki je bil rojen na

nedeljo (kot bi bil rojen pod srečno zvezdo). Ko mame ni bilo doma, se je odločil, da gre raziskovat svet. Naletel je na nevarnosti (hudobno čarovnico, divjega moža, hudobne vile). A takoj, ko so mu hoteli kaj slabega, so se opekli in ugotovili, da je rojen na nedeljo. In tako je - »Cika, coka, cika, coka« - srečno prišel domov. Taka pravljica otroka opogumi, da je prav, da se osamosvaja in da se mu ne more nič hudega zgoditi. Da se mu ni treba bati. Čudež, ki ga varuje, so njegovi starši.

Omenila bi še dve pravljici: slovensko ljudsko Bela kača s kronico (Babica pripoveduje) in židovsko ljudsko Teliček (Čudežni mlinček).

Slovenska pravljica govori o tem, kako se dobrota povrne. Govori o sočutju. Zanimivo je, da se otroci v pravljici kače ne bojijo (tudi v resničnem življenju je tako, da otroci šele sčasoma prevzamejo določene predsodke staršev, npr. strah pred kačami, striglicami, volki itd.), ne vedo, kaj pomeni. Pravljica govori tudi o tem, da otroci s svojim ravnanjem in osebnostjo veliko prispevajo k dinamiki odnosov. Da jih je treba po človeški plati obravnavati enakovredno. V pravljici je z dobroto in naivnostjo (naivnost je včasih zelo blizu modrosti) otrok v hišo prišlo bogastvo. To je tista nepreračunljiva (spontana) dobrota otrok.

Židovska pravljica je v nekaj točkah presenetljivo podobna pravljici Kača z belo kronico, v nekaj bistvenih točkah pa prav provokativno drugačna. Govori o drugi vrednoti, namreč o tem, da dobiš zaklad, če se postaviš zase. Če rečeš NE. Najmlajša deklica je dolgo nemočna, a ko se postavi zase (ob tem ji ne morejo pomagati niti bratci, niti sestrice, še mati ne), s tem obogati celo družino. Bratci in sestrice ne vedo, za kaj gre, mati pa hitro ugotovi, da je ravno to največje darilo. In s tem darilom (postaviti se je treba zase - potreba po avtonomiji) srečno vzgoji vse svoje ljube otroke. Od najmlajše deklice so se vsi naučili, da se je treba postaviti zase.

V pravljičah je velikokrat tako, da najmlajši (ki včasih velja za najbolj neumnega) najde najboljšo rešitev, ki še druge reši iz zagate. Vsak otrok v družino ali skupino prinese nekaj novega, na novo se vzpostavijo odnosi, mnogokrat so mlajši otroci bolj uporni.

Pri ljudskih pravljičah je v ozadju vedno duhovna vrednota. Ko »učijo« spoštovanja do samega sebe, učijo spoštovanja drugega. V njih lahko najdemo pravno in etično raven. V svojem bistvu se dotikajo človekovih in otrokovih pravic ter pravičnosti. V svoji moralnosti so zelo trdne. Za otroka je pomembno, da se na koncu vse srečno konča.

Vsakodnevno branje

Skoraj vsak otrok uživa ob tem, ko mu starši berejo - saj je ob tem v stiku s svojimi najljubšimi, se zabava in uči. Branje mu pomaga osmišljati svet, v katerem živi. Če bo otrok deležen poslušanja branja in pripovedovanja doma, bo v šoli lažje osvojil bralno veščino - eno izmed najpomembnejših socialnih veščin, ki je otroku pomembna tako pri igri kot v šoli. H kasnejšemu branju otroka spodbujamo najboljše tako, da mu že v predšolskem obdobju beremo in mu dajemo zgled. Tako bomo ustvarili bralca za vse življenje. Razvoj bralca je v največji meri odvisen od tega, kar se dogaja doma. Velikokrat se zgodi, da je prvorojeni otrok dober bralec, drugi ali tretji otrok pa ne. Prvi otrok po navadi prejema veliko pozornosti. Starši skrbijo za njegov razvoj, navdušeni so nad vsem, kar otrok novega pridobi, se nauči. Drugi ali tretji otrok pa je vedno deležen drugačnega starševskega odnosa. Ni v središču pozornosti, starše si mora deliti s sorojenci, pogosto se mora boriti za pozornost in naklonjenost. Tako se pogosto zgodi, da je prvorojeni otrok zelo dober bralec, drugorojeni ali tretjerojeni otrok pa morda hitreje napreduje na drugih področjih. V družinah z več otroki je treba prilagoditi branje vsakemu otroku posebej. Dobro je, če ima vsak otrok tudi nekaj svojih knjig in tudi občasno svoj čas za branje oz. poslušanje. Vsakemu od njih moramo dati priložnost za branje in sodelovanje. Nič ni narobe, če starejši otrok bere skupaj s predšolskim otrokom (še posebej, če so starši zaposleni), a starejši otrok ne more nadomestiti staršev. Upoštevati moramo tudi, da starejši otroci (četudi so že najstniki) pogosto izgubijo potrpljenje. Včasih pride tudi do spora med otroki, saj niso tako potrpežljivi (vsaj običajno) kot starši.

Otrok do približno petega leta starosti razvije osnovne spretnosti govornega izražanja in razumevanja, kar pomeni, da lahko drugim z rabo govora sporoči, kako se počuti, kaj misli o tem ali onem, kaj se je zgodilo, česa si želi. Starši naj poskušajo ugotoviti, kaj otroka zanima, in naj poiščejo primerne knjige o teh temah. Čim večkrat naj dopustijo, da izbira tudi sam. Kombinacija estetskega dražljaja in fizičnega ugodja v zaupni atmosferi, ko odrasli otroku pripoveduje zgodbo, pravljico, pesem, vzbuja pri otroku največji interes za literaturo. Če bomo omejili gledanje risank in gledanje televizije, bo časa za branje oz. poslušanje več. Branje in pripovedovanje otroku ni le podlaga za njegovo kasnejšo literarnoestetsko občutljivost in zmožnost za doživljanje literarnoestetskega užitka, temveč je njun pomen mnogo širši.

Najbolje je, če lahko otroku beremo vsak dan. S tem otroku pokažemo zanimanje za knjige in si tako vzamemo čas, ki ga v miru preživimo z njim. Doma se otrok uči imeti branje rad. Lahko si privoščimo in imamo otroka v naročju (če je otrok več, lahko vsi skupaj zlezemo na posteljo ali pa se zleknejo na preprogi). Še prehitro bo otrok toliko star, da ne bo želel več v naročje, zato je vredno izkoristiti ta čas. Veliko bolj pomemben kot fizični prostor branja je čas za branje. Nekateri starši radi berejo zvečer, nekateri po kosilu, nekateri po večerji.

Če otroku beremo vsak dan (denimo vsaj deset minut) in če pri tem poskrbimo, da se počuti prijetno, mu privzgojimo potrebo po tovrstnem doživljanju. Gre za ponavljanje, ki je ena od temeljnih značilnosti človekovega delovanja in učenja. Mlajši predšolski otroci si velikokrat želijo poslušati isto zgodbo, znova in znova, na enak način, celo v enakem položaju (denimo na postelji). Želijo, da uporabljamo isto intonacijo, iste kretnje. Tudi tu gre za doživljanje varnosti in potrebo po skupnem doživljanju prijetnih čustev ob poslušanju zgodbe. Vsebina otrokom služi za simbolno igro, morda gre za predelavo čustvenih doživetij, ali pa v igri preigravajo različne vloge in se vživljajo v položaj druge osebe in se vedejo kot ona. Otroci se v igri lahko ukvarja z eno temo v nešteti ponavljanjih ali pa tudi v različicah, in to vse dokler ga igra vznemirja. Ali pa mu je ta že tako domača, da se počuti, da jo obvlada, da zna in zmaga.

Primer: Pri Bobku in barčici (Anja Štefan) ve, kdo vse si bo še želel v čolniček. In kaj vsaka žival zna. Napeto bo pričakoval, kdaj bo čolniček potonil. Enkrat se bo otrok počutil kot Bobek, drugič kot medved in bo z njim žalosten ... Vedel bo za rešitev: vsi skupaj si bodo naredili barko in zapluli čez jezero. Otroci vnaprej ve, kaj se bo zgodilo, in to napeto pričakuje, potem se res zgodi in sledi sprostitve. Neprestano ponavljanje otroku vzbuja občutek varnosti. Če ve, kako se bo pravljica nadaljevala, lahko pri tem dejavno sodeluje in pri tem zelo uživa. Otroci obenem tudi želi, da mu starši vedno znova potrdijo, da jim je mar zanje. Pogovor ob umetniškem delu je vedno mogoč, še zdaleč pa ni nujen. Včasih otroci potrebuje le sprejemanje, objem, tišino.

Večina otrok zelo uživa, če jim beremo pred spanjem. Dobro je, če je v času za branje tišina in mir. Otroci prisluhne glasu enega od staršev, se umiri in se na koncu potopi v sanje. Izkušnja branja poteka znotraj nas. Ko otroci poslušajo npr. *Moj dežnik je lahko balon* (Ela Peroci), postane Jelka, ki poleti z dežnikom. Postane del dogajanja. Je znotraj pravljice. Če otroci želi, da odnehamo, ga upoštevajmo. Preverimo, če se želi drugače namestiti, morda nas hoče kaj vprašati ali pa se mu zdi knjiga nezanimiva. A knjiga, ki ga ta dan dolgočasi, se mu

bo zdela morda v naslednjem tednu zabavna. Pomembno je, da so tako starši kot otroci sproščeni in da ob branju uživajo. Otroci so radovedni in imajo radi, kadar jim starši berejo. Knjige, ki jih izbira otrok, so po navadi staršem v veselje in obratno.

Starejši predšolski otrok bo bolj sodeloval, če mu prepustimo izbiro, kaj bomo brali, če bomo upoštevali njegovo počutje, mu dali več prostora za pogovor. Otroci so pri poslušanju zelo različni. Nekateri mirno sledijo, nekateri pa se med pripovedovanjem gibajo, sprašujejo ... Vsak otrok na svoj način sledi zgodbi. Skupaj z otrokom lahko izberemo zbirko pravljic ali zgodb in vsak dan preberemo eno ali dve pravljici ali zgodbi.

Primer: Anča Pomaranča (Branka Jurca) ali pa Melje, melje mlinček (Anja Štefan). Pri Anči pomaranči se otrok poistoveti z Ančo ali pa z njenim bratom Jančkom. Vsak dan sproti čaka, da bo izvedel, kaj so počeli in kaj se je zgodilo. V zbirki pravljic Anje Štefan pa otrok prisluhne vsak dan drugi pravljici o živalih.

Najbolje je, če vsakodnevno branje postane ritual. Npr. večerja, nato umivanje zob, potem pa v posteljo. Ob postelji sedi (ali pa leži poleg otroka) mama ali oče (lahko se izmenjujeta) in bereta. Ali pa branje po kosilu: vzamemo si čas za počitek, zlezemo na kavč in preberemo eno pravljico, zgodbico, zapojemo pesem. Si povemo, kaj smo doživeli čez dan. Potem pa gremo na sprehod ali pa se posvetimo igri ... Tudi pri ritualih gre za ponavljanje. Kakšni bodo ti rituali, je odvisno od otroka in staršev. Vsak otrok ima svoje posebnosti. En otrok bo želel starša prijeti za roko, ga spraševati vedno iste reči (*npr. A boš potem povedal še eno pesmico? A mi boš dal poljubček na čelo?*), drug bo želel imeti ob sebi svojo ninico. Nekateri radi poslušajo zgodbe, ki se jih starši spomnijo iz svojega otroštva, nekateri pravljice, ki si jih starši vsak večer izmišljujejo (še posebej, če so sami junaki). Večerno branje je odvisno tudi od tega, kaj je staršem prijetno. Nekateri starši so zvečer že tako utrujeni, da rituale pred spanjem časovno zelo omejijo. Kar pa ni nič hudega, še posebej če imajo v dnevu kak drug trenutek, ki ga posvetijo skupnemu branju.

Izbira knjige je lahko vsakokrat drugačna:

Otrok razmisli o tem, kakšno zgodbo, pravljico bi rad poslušal. Ali naj bo smešna ali grozljiva? Naj bo napeta? Naj bo kratka ali dolga? Ali bomo zraven gledali ilustracije, ali pa jih bomo celo skrili (da si bo otrok sam predstavljal junake, naslednji dan pa bo pogledal, kako je junake naslikal ilustrator)? O vsem tem se lahko odločamo skupaj.

Knjigo lahko izbere otrok sam. Če bo izbral tako, ki nam ni všeč, bo morda izkusil, da je naše branje bolj dolgočasno. Ali pa si bomo povedali, kaj je komu všeč in kaj ne. Tudi razložili zakaj (na način, ki je otroku razumljiv).

Otrok gre h knjižni polici z zavezanimi očmi in izbere knjigo. To bo presenečenje za oba: za odraslega in otroka.

Lahko preberemo nekaj zgodb ali pesmic iz otroške revije.

Lahko preberemo knjigo, ki jo je otrok prinesel iz vrtca.

Ali pa knjigo, ki jo je predlagal starejši brat ali pa sestra.

Včasih izbira odrasli po svojem okusu.

Lahko po telefonu pokličemo dedka in preberemo knjigo, ki jo je predlagal.

Lahko tudi žrebamo med nekaj knjigami.

Morda pa je na vrsti izmišljevanje pravljič oz. zgodbic. Glavni junak je lahko otrok.

Včasih otroka vprašajmo, ali bi raje poslušal pesmice ali pravljico.

Lahko poveste zgodbo o svojem življenju, ko ste bili še otrok.

Lahko se tudi šalite: poznate tisto O steklem polžu in O jari kači. Otrok izbira. Vsakokrat, ko izbere, ga prepričate, da je druga boljša, bolj zanimiva. A nekako morate zagato rešiti, če želite, da otrok zaspi (lahko si izmislite pravljico o steklem polžu).

Včasih pa lahko skupaj prisluhnete pravljici na kaseti oz. zgoščenki (npr. *Sapramiški* Svetlane Makarovič). Skupaj boste zapeli pesmice. Če so odrasli utrujeni, se večkrat zgodi, da prej zaspijo kot otroci.

Včasih lahko vloge zamenjate: otrok naj pove odraslemu pravljico za lahko noč.

Slikanice

Za predšolske otroke so slikanice zelo primerne. Otrok besedilo pravljice doživlja v povezavi z ilustracijami. Ilustracije so enako pomembne kot besedilo. Morajo biti kakovostne. Če so bogate in podrobne, spodbujajo pogovor. Otrok ob njih lahko sam pripoveduje zgodbo. *Primer: Piko Dinozaver Leopolda Suhodolčana. Otrok ob slikah ugotovi, da ima otrok namesto psa na vrvi dinozavra. Ob slikah lahko pripoveduje, kaj vse se dogaja. Ob tem otroka lahko spodbujamo z vprašanji: Zakaj so prebivalci stanovanjskega bloka tako prestrašeni? Kaj se je zgodilo, ko je Piko Dinozaver prišel v Benjaminov dom? Kaj so počeli otroci na igrišču? In kaj se je dogajalo, ko je Benjamin s Pikom Dinozavrom odšel na sprehod? Kako so se otroci igrali? In kje je našel na koncu Piko Dinozaver svoj dom? Ob poslušanju zgodbe bo otrok lahko razmišljal o otroških željah (morda tudi svoji), da bi imeli*

žival. Kaj se zgodi, če se ti uresniči čisto posebna želja ... Kaj pa si on želi? In kaj bi počel, če bi imel tako žival? Z otrokom lahko preverjamo, katere besede pozna. Lahko del zgodbe preberemo mi, potem pa nadaljuje otrok in ob tem razlaga. Pogovor lahko preseže meje zgodbe. Lahko se pogovarjamo o otrocih, ki imajo domačo žival. O živalih: kaj potrebujejo, kakšne navade imajo, kako živijo ... O domačih in divjih živalih ...

Nekatere slikanice so skoraj brez besedila, tako da zgodba nastane v pogovoru otroka z odraslim (npr. *Maruška Potepuška* Marijana Amalietija in *Medvedek, kaj delaš* Slavice Remškar in Zvonka Čoha). Če gre za zgodbo iz vsakdanjega življenja, otrok ugotavlja podobnosti in razlike. Ni nujno, da je knjiga primerna le za otrokovo trenutno starost, lahko je namenjena tudi malo starejšemu ali pa mlajšemu otroku. Otrok bo užival ob temah, ki jih je že prerasel (npr. navajanje na kahlico), in tudi o temah, ki se tičejo starejših otrok (npr. odhod v šolo).

Zanimiva je slikanica Lile Prap 1001 pravljica. V knjigi poteka več pravljic hkrati. Na dnu vsake strani sta namreč zapisani vprašanji, ob katerih lahko otrok izbira, kako se bo zgodba nadaljevala. Katero pravljico bomo prebrali, je odvisno od otrokove odločitve. V knjigi se prepletajo motivi različnih znanih pravljic (Rdeča kapica, Volk in trije prašički, Žabji kralj, Trije medvedi, Janko in Metka, Sneguljčica ...). Začne se s pravljico o Rdeči kapici. Otrok je pri prebiranju zelo dejaven, saj zgodba poteka v sodelovanju z njim. Lahko prepozna znane motive. Morda bo otrok želel, da preberemo tudi katero od pravljic, ki jih je prepoznal. Slikanico lahko beremo vsakokrat drugače. Če je več otrok, lahko izbira vsakokrat drug. Slikanica ponuja obilo zabave in estetskega užitka, hkrati pa odpira mnogo vprašanj in tem za pogovor z otrokom.

Med otroki so velike razlike. Otroci, ki so jim odrasli (že malčkom) veliko brali in jih spodbujali k pripovedovanju, znajo pripovedovati že zelo zapletene zgodbe in jih interpretirati. Otroci, ki so imeli v prvih letih manj možnosti za pripovedovanje in jim niso veliko brali, bodo tudi kasneje težje pripovedovali - tako ob ilustracijah kot o svojih doživetjih. Nenavadna, čustveno močno nabita ilustracija (še posebej, če so čustva junakov razpoznavna) s številnimi podrobnostmi, otroka kar sama vabi k pripovedi. Starejši predšolski otrok lahko posreduje tisto, kar je doživel ob poslušanju pravljice, drugemu otroku (vrstniku, sorojencu). Z vrstniki se je sposoben »prerekati«, utemeljevati svoj prav ipd.

Kaj vedno zanima starejšega predšolskega otroka? Humorne zgodbe, zgodbe o živalih, zgodbe iz vsakdanjega življenja otrok, rimane pesmice, uganke, izštevanka, knjige, ki se vežejo na njegove interese. V poglavju *Raznovrstnost otroške literature* si lahko o tem preberete še več.

Otroka pri poslušanju in branju lahko usmerjamo

Branje prispeva k razvoju sposobnosti za fantazijsko razumevanje, ki otroku pomaga reševati konfliktne situacije. Branje razvija tudi otrokovo sposobnost zaznavanja in ga uvaja v možnosti simboličnega izražanja. Ob branju otrok spoznava in usvaja različne oblike izražanja, asociativne in druge oblike mišljenja in se tako pripravlja na jezikovne izzive odraslega sveta. Pri poslušanju in branju ga lahko usmerjamo na lastno notranjo in zunanjo podobo: kako se doživlja on sam in kako ga vidijo drugi. Ob tem lahko primerja realne življenjske okoliščine s tistimi v zgodbi.

Primer: Ob knjigi Kaja in njena družina Polonce Kovač lahko otrok iz razvezane družine primerja Kajino doživljanje s svojim. Razmišlja in se pogovarja o tem, kako ravnajo Kajini starši ter kako njegovi. Razmišlja o svojih občutkih krivde, o tem, kaj vse je počel, da bi oče in mama spet živela skupaj. O svojem vedenju, o dvojnem domu, o prepirih in dobrem koncu ... Otroka lahko usmerimo na možne načine reševanja problemov, s katerimi se spopada v realnem življenju. Morda bo našel podobnost s Kajo, četudi ne živi v razvezani družini. Razmišljal bo lahko o tem, kako se počuti, ko se starša prepirata. Morda bo naletel na podobnost socialne situacije. Ob Kaji bo podoživel njene stiske in skupaj z njo našel načine za premagovanje le-te.

Ob prebiranju zgodb lahko otroka spodbudimo, da v domišljiji uresniči svoje želje. Otroka bomo ob tem začutili, se mu približali, ga bolje razumeli ...

Otrok ob poslušanju zgodb, pravljič, pesmi ... lahko odkrije košček sebe, se v domišljiji sreča z drugimi in se z njimi poistoveti (identifikacija). Ob tem lahko občuti veselje, žalost, strah, trepet ... Otrok se v zgodbi, pravljič ali pesmi prepozna (se bolje razume) in hkrati spoznava druge. V tej simbolični igri lahko razvije ideal za lastni jaz, dojame socialno okolje in se mu prilagodi, lahko doseže neodvisnost od odraslih in dojame delovanje družbe in svojo lastno odgovornost do oblik življenja ... Pri tem pridobiva pozitivno samopodobo, samozaupanje, samospoštovanje. Ob ljudskih pravljičah se sreča z najstarejšimi rodovi in spoznava

univerzalne stiske ter se jih uči reševati. Spozna, da dobro premaga zlo in razvija svoje vrednote. Ob avtorskih, sodobnih ali fantastičnih zgodbah in poeziji mu posredujemo informacije in izkušnjo o tem, kako živijo, čustvujejo, razmišljajo drugi; prepozna, kakšne so njihove stiske in kako jih rešujejo, kakšne so njihove vrednote.

Primer: Ob slikanici Prodajamo za gube Vide Brest otrok spozna otroke, ki nimajo denarja, da bi si lahko kupili sadje na tržnici. Na pomoč je priskočil čarovnik Ujtatata. V domišljiji si lahko otrok izpolni želje. Ob knjigi pa spozna pomen tega, da bi imel vsak, kar potrebuje za življenje ... Tudi to, da ni nujno, da se ti vse želje izpolnijo v resnici. Včasih je dovolj, da se ti izpolnijo le v domišljijem svetu.

Ob pesmih otrok uživa ob ritmu (ponavljanje vzbuja občutek varnosti), rimah, občuti ritmično valovanje med ugodjem in neugodjem. Ob dobri literaturi spozna, da njegovi problemi niso enkratni in da obstaja za vsak problem več rešitev. Spozna drugačne ljudi in druga okolja ter vzroke za različna vedenja ljudi in sebe ter najde možnosti za reševanje svojih problemov.

Dejavnosti ob branju

Različne bralne dejavnosti v predšolskem obdobju dodatno prispevajo k dovednosti za književnost in vplivajo na razvoj bralnih navad. Te dejavnosti dodatno spodbujajo jezikovni in intelektualni razvoj. Pri otroku vzbudijo zanimanje za različna področja. Bogatijo preživljanje skupnega (prostega) časa ob knjigi. Predbralne dejavnosti otroka motivirajo za branje oz. poslušanje besedil, medbralne dejavnosti prispevajo k razumevanju in poglobljanju doživetja, pobralne dejavnosti pa utrjujejo in poglobljajo razumevanje in doživetje besedil.

Otrok ob tem, ko sodeluje pri branju in v različnih dejavnostih pred branjem, ob branju in po njem lahko pridobi pozitivno samopodobo, samozaupanje, samospoštovanje, se usposobi za reševanje problemov, se uči sodelovanja, doživi različne občutke - veselje, strah, jezo, žalost, bližino, osamljenost ...

Uživa ob petju pesmi in ob igri z besedami (izštevanka, pesmi). Ob tem občuti valovanje, ritem, šumenje zvokov. Ko ustvarja, npr. gledališki ali plesni prizor, predstavo, se izrazi na svoj način. Ob tem lahko doživi katarzo in uvid.

Kaj bodo starši počeli pred branjem, med njim in po njem je odvisno od njihovih izkušenj in od otroka. Nekateri otroci potrebujejo več predbralnih aktivnosti, da se umirijo, da vzbudimo radovednost ali pa da postanejo bolj dejavni.

Ob branju, pripovedovanju, petju in pri vzpodbujanju otrokove ustvarjalne domišljajske igre se povežemo s svetom občutkov, doživljanja in domišljije. Kot sem že večkrat omenila, je pomembno, da odrasli tudi sam uživa ob umetnostnem besedilu, ki ga pripoveduje ali bere. To navdušenje se prenaša, otroka prevzame in prepriča. Vsi otroci imajo sposobnost domišljajskega spreminjanja realnosti v prečudovite oblike. Kot bi nas naše notranje hrepenenje gnalo v pričakovanje nečesa čudovitega. Otrok si zna to pričarati tukaj in zdaj. S svojo otroško igro svet prilagodi sebi, svojim hrepenenjem, željam in potrebam. Skozi to igro lahko razmišlja o realnem svetu in ga lažje razume.

Vsi smo že opazovali kakega otroka v domišljajski igri. *Petletni Jure se igra, da je graščino (on je v njej vladar) napadel strašni zmaj. V graščini se nekaj dogaja, vsi so pri večerji, ko izvejo, da prihaja strašni zmaj. Jure pokliče na pomoč brata, sestro, a triglavi zmaj prvega poje s prvo glavo, drugega z drugo glavo in pobije še množico vojščakov. Kralja in kraljice pa ni doma, strašna stiska. Na pomoč, na pomoč! Mimo prileti orel - prijatelj, napade zmaja, pa nič. Zmaj mu odgrizne kremplje. Orel prestrašeno odleti. Jure teče po čudežni napoj, ki bo uspaval zmaja. Najde ga v čisto zadnji sobi, na zgornji polici, teče do grajskih vrat, a se mu steklenička razbije. V tistem začne še deževati. Jure teče po sabljo in se odloči, da bo sam premagal zmaja. Zmaj začne bruhati ogenj, on se obleče v ognjevarno obleko. Zmaj je podrl že šest dreves. Jure skoči še na zadnje drevo in zmaju odseka prvo glavo, skoči na nižjo vejo in mu odseka drugo glavo. Tretja glava je vedno bolj besna. Borba je strašna! Mimo prileti vrabček in začivka. Zmaj pogleda, kdo čivka, takrat pa mu Jure odseka še zadnjo glavo. Nato mu razpara trebuh in ven skočita bratec in sestrice. Jure je junak! Pripravijo slavje, prideta še kralj in kraljica in vse se krasno konča ...* V taki domišljajski igri je deček dejaven, izživi svoj strah, jezo, hitrost, je agresiven, a tudi nemočen, pokaže svojo moč v primerjavi z bratom in sestro, uporabi zvitost in predvsem nekaj opravi sam (brez mame in očeta). Na koncu sta seveda oba prisotna na slavlju ... V takih igrah otroci zelo uživajo. Igra je odvisna od otroka samega, njegovih izkušenj, starosti. Zgodba pomeša domišljajske like z realnostjo, s fantazijami in kaže trenutno stanje v razvoju otroka. Otroci se zelo radi igrajo tudi v dvoje ali v skupini. V taki igri se dopolnjujejo, se prepirajo, postavljajo zase, eden prevzame vlogo vodje, drugi se podredi, vloge se lahko prepletajo.

Domišljajska igra lahko poteka pred branjem, potem pa otroka povabimo, da mu bomo še mi povedali napeto zgodbo. Ta potem lahko otroka prevzame in ga spodbudi k nadaljnji spontani improvizaciji. Med branjem se lahko igramo na različne načine: otrok po svoje zaključi zgodbo, pesem, lahko zamenjamo ime junaka z imenom našega otroka (to se mu bo zdelo zelo zabavno), med branjem lahko delamo nenavadne zvoke, se gibljemo, se »pocrkljamo«, zaigramo na male inštrumente ...

Po branju najprej naredimo kratek premor za doživljanje. Nato lahko zgodbo, pravljico odigramo. Ali pa naslikamo svoje doživetje. Najbolj pomembno je, da nam je, medtem ko skupaj z otroki nekaj počnemo, lepo. Užitek otroka najbolj spodbudi k sodelovanju (le če otrok uživa, je pripravljen sodelovati). Skupaj lahko slikamo, se igramo, pojemo, plešemo, si izmišljamo zgodbe, jih poslušamo, ustvarjamo; pri teh dejavnostih gre vselej za verbalno in neverbalno, zavedno, zavestno, načrtovano in nezavedno, intuitivno ali naključno komunikacijo. Pri majhnih otrocih je zelo pomemben telesni stik in jezik telesa. Neverbalnih sporočil se včasih ne zavedamo, čeprav so lahko naši gibi, mimika in drža telesa bolj zgovorni od besed.

V nekaterih družinah so med starši huda partnerska nesoglasja. To se odraža tudi pri otrocih. Družinske napetosti se pri otrocih lahko pokažejo kot nemir ali iskanje pozornosti. Če družina prestaja težavno obdobje, bo tihi čas branja oz. pripovedovanja, ko bo otrok skupaj z enim od staršev, še pomembnejši. V času družinske napetosti je čas za branje lahko pomemben otok varnosti za otroka. V takih primerih je dobro, da za otroka izberemo tudi knjige, s pomočjo katerih se spoznava in sprejema, ter pravljice, ki spodbujajo pogovor o določeni temi (npr. o strahu). Če gre za leposlovna dela, mora biti na prvem mestu kakovost besedila in ilustracije, in šele nato namen pomoči.

Otroci s posebnimi potrebami

Otroci s posebnimi potrebami potrebujejo v predšolskem obdobju (in seveda tudi kasneje) posebno pozornost staršev, vzgojiteljev in ustreznih strokovnjakov. Branje in pripovedovanje moramo prilagoditi potrebam in sposobnostim otroka. Npr. slabovidnemu otroku bomo več pripovedovali (poslušali zgoščenke, peli, se dotikali ...), pri naglušnem otroku pa bomo večjo pozornost namenili ilustracijam in drugim slikovnim gradivom (se tudi gibali, likovno ustvarjali ...). Strokovnjaki opozarjajo na otroke iz naslednjih rizičnih skupin:

- otroci z govornimi in jezikovnimi motnjami,
- otroci z motnjami pozornosti in koncentracije in drugimi nevrološkimi težavami,
- otroci, ki živijo v pismeno nespodbudnih družinah (revni, otroci priseljencev itd.),
- otroci z zaostankom v duševnem razvoju,
- otroci s slušnimi in vidnimi motnjami.

Jezikovne sposobnosti se razvijajo vse življenje, najhitreje pa prav v predšolskem obdobju. V tem obdobju je poudarek na poslušanju in govorjenju. Z jezikom se sporazumevamo na različne načine: s poslušanjem, govorjenjem, branjem in pisanjem. Vsaka jezikovna zmožnost zahteva različne kognitivne sposobnosti. Če opazimo, da ima otrok težave pri jezikovnem razvoju (usvajanje jezika, razumevanje sporočil in govorno izražanje), pojdimo pregledat vid in sluh. Otroke s hujšimi jezikovnimi težavami pregleda logoped, ki staršem svetuje ustrezne vaje. Če ugotovimo, da ima otrok težave, se moramo prilagoditi njegovim sposobnostim. Pri tem je najbolje, da poiščemo strokovno pomoč. Strokovnjak vam bo razložil, za kakšno težavo gre, in predlagal program dela z otrokom. Pri delu z otrokom naj bi izkoristili in podpirali otrokova močna področja in hkrati razvijali šibkejša. Za otroke z jezikovnimi težavami strokovnjaki uporabljajo v šolskem obdobju izraz otroci s specifičnimi učnimi problemi.

Predšolski strokovnjaki predlagajo, da upoštevajmo otrokov razvoj sposobnosti in veščin in le počasi dodajamo nove jezikovne dejavnosti. Pretirano hitenje za take otroke ni primerno. Za otroke, ki imajo težave z branjem in pisanjem, so primerne knjige na ustrezno nižji stopnji zahtevnosti (po navadi knjige za eno ali dve leti mlajše otroke): krajše zgodbe in pesmice. Pomembno je, da otroci vsako dejavnost dobro utrdijo. Poskrbeti moramo za raznovrstno gradivo in možnost izbire. Otroci naj se čim več gibljejo v okolju z bogatimi bralnimi in komunikacijskimi spodbudami (knjige, zgoščenke, video programi, DVD-ji ...). Pomen branja naj spoznajo iz koristi in uporabnosti, ki jo branje prinaša v življenju (npr. spoznavanje narave ...). Otroci z jezikovnimi težavami nove pojme počasneje usvajajo, zato jih morajo vaditi v različnih kontekstih. Potrebujemo več časa in več ponavljanja. Pomembno je, da pri branju in pripovedovanju »ujamemo« otrokov interes.

Raznolikost bivanja

V prispevku sem ves čas poudarjala pomen branja in pripovedovanja za razvoj otroka. Vendar je to področje le eno izmed mnogih, ki nas spremlja v življenju, ko smo skupaj z otrokom na njegovi poti odrasčanja. In vsak od nas ve, na katerih področjih se dobro počuti. Tam, kjer je najbolj »doma«, bo tudi najbolj dejaven in najboljši. In prav je tako. A včasih lahko z radovednostjo pokukamo tudi drugam. Meni je literatura zelo ljuba. Verjamem, da vpliva na odprtost, domišljijo, čustva in razum. Vabi bralce različnih prepričanj. Vabi na poligon ustvarjalnosti in k domišljiji. V njej lahko prepoznamo različne oblike sobivanja. Lahko jo uporabimo za odpiranje pogovora, za raziskovanje sebe in drugega. Gre za sozvočje več svetov in več resnic. Lahko je delček vzgoje, ki otroka pripravlja za znosno življenje v neizmerni raznovrstnosti, prispeva k iskanju ravnotežja ter nas uči obvladovanja konfliktov v soočanju z realnostjo. Ob njej se učimo razumeti drugega, sebe in svet. Lahko nas vabi k preizkušanju možnosti sožitja v različnosti. Kljub trudu in želji različnih strokovnjakov, da bi k branju spodbudili starše predšolskih otrok, pa bo vedno veliko družin, ki jim branje ne bo ljubo. In to ne pomeni, da starši v takih družinah niso dobri starši. Nikakor ne! Mnogo je področij in različnih poti, kjer se lahko starši in otroci izkažemo in potrdimo. Za otroke so najbolj pomembni ljubeči starši. Živimo zelo različno in prav to bogati naš svet. Otroci iz družin, kjer branje ni najbolj priljubljena dejavnost, bodo morda prišli v stik s knjigami v vrtcu, knjižnici ali pa kje drugje.

Priporočena literatura:

Amalietti, Marijan: *Maruška Potepuška*. Ljubljana: Feniks, 1987.

Babica pripoveduje: slovenske ljudske pripovedi. Izbr. in ur. Kristina Brenkova. Ilustr. Ančka Gošnik Godec. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2005.

Brest, Vida: *Prodajamo za gumbe*. Ilustr. Marjanca Jemec Božič. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2001.

Čudežni mlinček: Pravlјice s celega sveta. Izbr. in prir. Anja Štefan. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002.

Grimm, Jakob in Wilhelm: *Janko in Metka*. Ilustr. Kamila Volčanšek. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1994.

Grimm, Jakob in Wilhelm: *Rdeča kapica*. Ilustr. Marlenka Stupica. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1970.

Jurca, Branka: *Anča Pomaranča*. Ilustr. Marjanca Jemec Božič. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1983.

Kosovel, Srečko: *Medvedki Sladkosnedki*. Ilustr. Jelka Reichman. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2004.

Kovač, Polonca: *Kaja in njena družina : povej mi o ločitvi*. Ilustr. Maja. B. Jančič. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999.

Mamka Bršljanka: pravljice s celega sveta. Izbr. in ur. Kristina Brenkova. Ilustr. Ančka Gošnik Godec. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999.

O miški, ki si je trebušček raztrgala: koroška ljudska pripovedka. Prir. Marija Vogeltnik. Ilustr. Eka Vogeltnik. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1986.

Praprotnik Zupančič, Lilijana: *1001 pravljica*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2005
 Remškar, Slavica: *Medvedek, kaj delaš?*. Ilustr. Zvonko Čoh. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2004.
Slovenske ljudske pravljice. Ilustr. Ančka Gošnik Godec. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999.
 Sokolov, Cvetka: *Ponoči nikoli ne veš*. Ilustr. Škerl Peter. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2006.
 Suhodolčan, Leopold: *Piko Dinozaver*. Ilustr. Marjanca Jemec Božič. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2005.
 Štefan, Anja: *Bobek in barčica*. Ilustr. Polona Lovšin. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2005.
 Štefan, Anja: *Melje, melje mlinček: sedem pravljic za lahko noč*. Ilustr. Marjanca Jemec Božič. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999.
Zlata skledica: Pravljice z vsega sveta. Izbr. Kristina Brenkova. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1980.

PRIPOVEDOVANJE V DRUŽINSKEM KROGU

Ko zgodbo lahko natreseš kadarkoli

Ne znam si predstavljati življenja, v katerem si s svojimi bližnjimi ne bi delila zgodb. Rada jim povem, kaj se mi je zanimivega ali lepega čez dan zgodilo, kaj me je razburilo, razžalostilo, spravilo v zadrego, rada slišim, kaj so doživeli in kako se jim navznoter godi. Čutim, kolikšno razsežnost nosijo v sebi vse te drobne zgodbe, ki jih delimo z drugimi. Če si izmenjujemo zgodbe, ki se nas nekako tičejo, potem to pomeni, da drugim odpiramo vrata do sebe in da smo se tudi sami željni dotakniti njih. Včasih smo pri tem nerodni, svoje poslušalce dolgočasimo, ne da bi to opazili, ali pa smo tako zagledani v svoje lastno doživljanje, da ne znamo prisluhniti njim, ki bi tudi radi kaj rekli. Še bolj nerodno je, če kot pripovedovalci ne znamo prisluhniti sebi in govorimo z glasom, ki ni naš naravni glas, prikrivamo svoje resnično razpoloženje in govorimo o nečem, kar nas v resnici sploh ne zanima. Pripovedovanje je prefinjena medčloveška komunikacija, skozi katero se toči več ali manj iskrenosti, več ali manj odprtosti, sproščenosti, veselja do zgodb, do jezika in do človeka, ki nas posluša. Pripovedovanje je besedno tkanje, ki sega od opisovanja preprostih vsakodnevnih pripetljajev do razpredanja prekrasnih dolgih ljudskih čudežnih pravljic.

Ker me zgodbe že od najzgodnejšega otroštva zelo močno vlečejo, sem jih kot mlada mama samodejno začela vpletati v življenje svojih otrok, najprej najstarejše hčerke. Vzorni večerni pripovedovalski rituali so še pred njenim drugim letom postali del našega vsakdana: pesmicam so pridružile kratke pravljice, ki so počasi postajale vse daljše. Naša prva hči je bila čudovita poslušalka, poslušala je mirno in zbrano, postopoma vedno dlje, med pripovedovanjem ni vstopala v besedo - kot bi se čisto potopila v zgodbo. Šele na koncu je kaj pripomnila in to kaj takega, da se je čutilo, kako zares jemlje povedano vsebino. Še pred njenim tretjim letom sva se začeli igrati, da tudi ona meni kaj pove, da si kar spomni drobceno pravljico zame in govorila mi jih je z veseljem in brez težav. Ker sem takrat že stopila na svojo profesionalno pripovedovalsko pot, sem bila prepričana, da sta vsa njena sposobnost poslušanja in njen jezikovni razvoj v veliki meri zrastle iz mojega dela. Ker sem dovolj in dobro pripovedovala - sem si mislila - se je prijelo. To je torej nekaj, kar bi morali početi vsi starši.

Potem smo dobili sinka, ki je kljub vsemu našemu jezikovnemu delu spregovoril šele po tretjem letu. Večerna pripovedovanja so se iz užitka spremenila v muko. Hčerka bi rada ene pravljice, on druge (in tisočkrat tisto o lisici in kozici). Ko sem pripovedovala, me je med govorjenjem motil, vstopal je v besedo, komentiral, dodajal - jaz sem mu delno sledila, delno mirila, sestra se je jezila nanj, skratka: ti večeri me kot mame niso več spočili in nahranili, od mene so zahtevali napor. Potem smo dobili še enega dojenčka in za njim še enega. Vedno večkrat se mi je zgodilo, da sem bila zvečer preutrujena, da bi sploh lahko kaj dosti govorila. K zgodbam smo se vse pogosteje zatekali čez dan in to tako, da sem jih brala, manjkrat pripovedovala - kot bi za to, da bi sproti tkala neko pripoved, v sebi enostavno ne našla dovolj volje ali moči. Skupaj smo sledili pravljicam iz knjig Lonček, kuhaj in Mamka Bršljanka, s Poluhcem smo se potepali po turkmenskih pravljicah, Tri botre lisičice predrdrali tolikokrat, da jih bom kakšen košček gotovo za vedno znala na pamet. Lepo mi je bilo, če so se, ko sem brala, na našo »ta veliko« posteljo natresli vsi štirje otroci, se je pa to zgodilo le včasih. Vse večkrat sem brala samo temu ali onemu ali le dvema ali trem - pač tistim, ki so zgodbo želeli. Naučila sem se slišati, da kdo izmed njih zgodbe tudi noče.

Zadnje čase doma spet pogosteje pripovedujem, vendar nekoliko drugače kot pred leti. Poslušam, kaj mi življenje omogoča, in se poizkušam temu odzvati. Zdaj nam jo zvečer prevečkrat zagodejo naloge, ki jih je še treba dokončati, ali kakšno drugo šolsko ali gospodinjsko delo. Zato pa smo se naučili k zgodbi zateči sproti, ko se pokaže priložnost zanje: včasih na kakšni predolgi vožnji, v čakalnici, na poti iz vrtca, na sprehodu, pri frizerju ali ko se pot na Slivnico že čisto predolgo vleče. In seveda kar tako, kadarkoli doma. Pri svojih starejših otrocih opažam, da jih zelo pritegnejo zgodbe iz našega življenja (iz mojega otroštva, iz časov, ki sva jih z očkom preživela v študentskem domu, iz njihovih lastnih prvih let) ali iz življenja naših prednikov (npr. kako je prastari oče na leseni samokolnici vozil veliko žabo, ki je tako mirno sedela in ga ubogala, da sta zmagala na tekmovanju, ali kako si je stara mama kot majhna punčka tako zelo želela barvice, da je eno samo, majceno majceno v vrtcu ukradla - in kaj se je zgodilo potem). Ko se zaveš, da nosiš v sebi kar nekaj zgodb, ki jih otrokom za mimogrede lahko natreseš kadarkoli, postanejo zgodbe zaklad. Nevsiljivo kapljajo v življenje in se stapljajo z njim.

Pot našega družinskega pripovedovanja sem na kratko opisala zgolj zato, ker mi je staršem zaradi lastne spremenljive izkušnje težko govoriti, kaj in kako bi glede pripovedovanja z otroki morali početi. Včasih smo pri moči, včasih smo utrujeni. Včasih so okoliščine, v

katerih živimo, pripovedovanju naklonjene, včasih ne. Nekateri ljudje smo govorno bolj, drugi manj spretni. Včasih se z otroki lažje znajdemo z žogo kot z besedo, ali pa tako, da skupaj peremo solato in pečemo piškote. Včasih je bolj kot pravljica nujno to, da se sami naspimo. Nepotrebno se mi zdi, da bi otrokom pripovedovali na silo. Če nekdo do pripovedovanja čuti odpor, potem je bolje, da z otroki počne tisto, do česar ne čuti odpora. Če pa je nekdo samo negotov in ne pripoveduje zato, ker ne ve, kako bi se lotil, potem je vsekakor vredno, da poizkusi. Pripovedovanje lahko v odnos med otrokom in staršem prinese svojevrstno toplino in bližino. Pripovedovalsko iščočim staršem bodo morda v pomoč naslednje smernice.

Pripovedovanje ni govorjenje na pamet. Pripovedovanju, kot ga poznamo iz tradicije, je govorjenje na pamet celo popolnoma tuje. Govorjenje na pamet je omogočila šele pismenost, ljudske pripovedi pa so živele že davno prej. Ljudje so se jih učili tako, da so jih od nekoga slišali, potem pa tisto, kar jim je bilo všeč, ob drugi priložnosti povedali naprej. Zgodbe po enem samem poslušanju gotovo niso mogli dobesedno ponoviti, če jim jo je isti pripovedovalec povedal večkrat, pa jo je gotovo zavil vsakič malo drugače. Zato pravimo, da so ljudske pripovedi živele skozi vsakokratno sprotno ubesedovanje, doživljale so boljše in slabše, bogatejše in revnejše ubeseditve. Živele so pač tako, kot jih je bil tisti, ki jih je želel predati naprej, sposoben povedati. To vedenje nas kot pripovedovalce lahko opogumi. Marsikdo se prostega pripovedovanja boji, ker se mu zdi, da ne zna dovolj dobro govoriti in da njegov jezik ni dovolj lep. Ker se med pripovedovanjem trudi prebirati besede, govor ne teče. Zatkanje mu vzame pogum in potem raje ne pripoveduje. Škoda. Na svojih seminarjih opažam, da marsikdo nosi v sebi strah pred prostim pripovedovanjem, da nosi v sebi občutek, da njegov jezik ni dovolj dober. Kot bi se takrat, ko naj bi zgodbo prosto povedal, vklopilo opozorilo: zdaj moram govoriti bolje kot ponavadi. Že nasploh v življenju, še posebej pa pri pripovedovanju lastnim otrokom, so takšni predsodki odveč. Pripovedovanje je vedno živelo v jeziku, ki so ga govorci govorili v svojem vsakdanjem življenju. Če se z otroki lahko pomenimo o vsakdanjih rečeh, potem gotovo govorimo dovolj dobro, da nam iz ust lahko priteče tudi pravljica, pač po naše. Jezik, ki nam prihaja iz ust z lahkoto, je najbolj živ. Morda je prav pripovedovanje priložnost, da sami začutimo užitek v svobodi izražanja, ki nam jo jezik ponuja.

Živost našega ubesedovanja pa ni odvisna le od tega, kako spretno in sproščeno smo sposobni uporabljati jezik. Pomembno je tudi, koliko živo dojemamo vsebino, koliko je razvita naša

sposobnost predstavljanja, koliko smo sami notranje živi. Vsaki pripovedi, ki jo govorimo, koristi, če imamo o njej živo predstavo. Pozna se ji, ali pri pripovedovanju izhajamo iz živega doživljanja ali pa se samo oklepamo izvirnega besedila. Zato je zelo dobro, da govorimo predvsem tiste pripovedi, ki so nam všeč in se nas nekako dotaknejo.

Besede bodo stekle lažje, če kot pripovedovalci v začetku nismo preambiciozni. Raje se lotimo krajših zgodb, takih, katerih dogajanje zlahka obdržimo v glavi. Vsaka pripoved ima svoje osnovno dogajanje (tisto, ki je bistveno, da se zgodba odvija naprej), to pa je lahko bolj ali manj obogateno z obrobnimi podatki (tistimi, ki zgodbo lahko naredijo bolj slikovito, lahko pa jo tudi preobložijo in naredijo nepregledno). Osnovno dogajanje kratkih ljudskih pripovedi si bomo zapomnili zlahka, včasih že po enem samem branju. Poglejmo npr. slovensko ljudsko pripoved *Hvaležni medved*. V knjigi *Babica pripoveduje* je zapisana takole:

Gori nekje v gorah, ne ve se več, ali je bilo v Macigoju ali Naravniku, je šivala gospodinja v senci pod drevesom in zibala otroka.

Naenkrat prilomasti - pa prej ni ničesar opazila - medved in ji moli tace, v kateri je tičal velik, debel trn. Žena se je prestrašila, a medved le milo in pohlevno godrnja. Zato se žena ojunači in mu izdre trn iz tace. Mrcina grda pa zvrne zibel, jo pobaše in odide. Čez nekaj časa pa ji zopet prinese zibel, napolnjeno s sladkimi hruškami.

Osnovno dogajanje naše pripovedi je enostavno:

- mati nekje zunaj šiva in ziba otroka
- prilomasti medved, ki ima v taci trn
- žena trn izdre
- medved prevrne otroka iz zibke in z zibko izgine
- čez čas se vrne s polno zibko hrušk.

Če uspemo ta osnovni potek dogajanja s kakršnimikoli besedami obnoviti, smo povedali zgodbo. Morda okorno, a vendarle. Če bomo isto pripoved povedali večkrat, bo tekla vedno bolj gladko in se morda postopoma obogatila. Ženska v njej bo zaživela kot bolj toplo in vsakdanje bitje, kot mlada mama, ki gre v zgodbi skozi strah, pogum, jezo in veselje. Za boljšo predstavo naj navedem eno izmed uresničitvev, v kateri je omenjena pripoved zaživela.

Nekoč je živela ena mama in ta mama je imela enega majhnega otročička, dojenčka. In nekega dne je šla z njim pred hišo, da bo tam šivala. Ga je dala v zibko, ga je zibala in šivala srajčko. No, tako šiva, pa kar naenkrat nekaj zašumi v grmovju. Se prikaže medved, velik, kosmat, godrnja - samo tako bolj potihno - in kaže tace. Malo se je bala, kaj bo zdaj, zbežala

pa ni, mogoče ni bila zadosti hitra. No, medved pokaže taco in ona zgleda tam v tisti taci trn. Tak velik trn. Dobro, reče, ta trn mu lahko spravim ven. In vzame šivanko in ga spravi ven. Takrat pa tisti medved nekaj zagodrnja in prevrne zibko, da pade otročiček kar ven na travo. In vzame zibko in gre. Otročiček je jokal, ueee, ueee, mamica ga je mirila, ampak je bila jezna na medveda, kako jim je lahko tako odnesel zibko. In kam bo zdaj ona dala dojenčka. No, tako stoji, pa tisti medved spet pride nazaj. Je prinesel polno zibko hrušk. Je nabral hruške in jih dal, ker mu je pomagala. To je bilo tako, kot da bi rekel hvala. Samo on ni znal. No, žena je vzela hruške, jih je nesla v hišo, jih je dala ven iz tiste zibke in potem je dojenček spet lahko spal, ga je spet lahko zibala.

Če nam je do pripovedovanja, potem ob prebiranju pravljic lahko postanemo pozorni na to, katere se nam zdijo dovolj enostavne in katere so nam dovolj všeč, da bi jih otroku poizkusili prosto povedati. S pripovedovanjem je tako kot z vsako drugo spretnostjo: večkrat kot poizkusiš, lažje ti gre. Bolj kot se uriš v njem, bolj ti teče in to ne le ena sama, posebno pozorno pripravljena pripoved, ampak vse, ki se jih bomo lotili. Postopoma jih bomo že prvič lahko povedali sočno in doživeto, pa tudi vedno daljše bomo lahko odbirali. Daljše pravljice zahtevajo od pripovedovalca več zbranosti, spretnosti in energije, zato pa lahko tudi več dajo. Naj za okus (ali vabo) namaknem čudežno pravljico iz slovenskega izročila, ki je še vedno razmeroma preprosta in lahko obvladljiva:

Nekoč sta živeli mama in hčerka in mama je bila zelo bolna. A bili sta revni in nista mogli kupiti zdravil. Pa je hčerka slišala, da nekje raste drevo, na katerem zorijo zlata jabolka. In je rekla:

»Veš, kaj, mama? Nekje raste drevo, na katerem zorijo zlata jabolka. Tja bom šla. Dobila bom zlato jabolko, potem ga prodava, pa bova lahko kupili tisto zdravilo zate.«

Mama je poslušala in rekla:

»Res je, punčka moja! Nekje v gorah raste drevo, na katerem zorijo zlata jabolka. A to je daleč! In ti si majhna! Pa še sama bi morala na pot! Nikar ne hodi!«

Deklica pa je prosila in prosila, tako dolgo je nagovarjala mamo, da ji je nazadnje dovolila. Vzela je torbico, pripravila si je malico in je šla. Dolgo je hodila. Bila je že vsa utrujena, ko je zagledala majhno hiško. Iz hišice se je kadilo in punčka si je rekla:

»Tukaj se ustavim, da si malo odpočijem.«

Stopila je do vrat in potrkala.

»Dober dan,« je rekla. »Ali si lahko malo odpočijem? Tako sem utrujena.«

V hišici je živel star dedek z dolgo belo brado.

»Ja, seveda,« je rekel. »Kar sem h ognju se usedi, k peči, da se malo pogreješ. Jaz pa ti skuham čaj.«

Skuhal je čaj, potem pa vprašal:

»Kam greš, punčka?«

»O, dedek, daleč, v hribe,« je rekla deklica. »Pravijo, da tam raste drevo, na katerem zorijo zlata jabolka.«

»Pa kaj ti bo zlato jabolko?« je vprašal dedek.

»Moja mamica je bolna, pa nimava denarja za zdravilo. Če bi prodali jabolko, potem bi ga gotovo lahko kupili.«

Dedek je pokimal in rekel:

»Tisto drevo čuva velik ptič. Že mnogi ljudje so odšli na goro. Hoteli so zlata jabolka, pa jih ptič ni dal, kajti hoteli so jih le zato, da bi obogateli. A tebi ga bo dal. Jaz ga bom poklical in mu rekel, naj ti ga da.«

Deklica se je dedku zahvalila in šla naprej. Dolgo je hodila, zeblo jo je, vsa je bila utrujena. A tam na vrhu se je nebo že zlatilo.

Nazadnje je zagledala prekrasno drevo. Vse se je svetilo v zlatu, okoli drevesa pa je letal velik ptič. Deklica je stopila k ptiču in ga prosila za jabolko.

»Kaj ti bo zlato jabolko?« je vprašal ptič.

»Moja mamica je hudo bolna. Zdravilo bi ji rada kupila,« mu je rekla deklica.

»Aha, to si ti, Rezika,« je rekel ptič. »Saj mi je že dedek povedal, da prideš.«

Utrgal je zlato jabolko in ji ga dal. Deklica se je zahvalila, jabolko je pospravila v torbico in stekla v dolino. Spotoma se je še enkrat ustavila pri dedku.

»Zdaj ga pa imam!« je rekla in pokazala svoje zlato jabolko.

»Že dobro, že dobro,« je pokimal dedek, »le pojdi domov. Ampak počasi, da ne padeš!«

Deklica pa je hitela, tekla, dokler ni prišla v dolino. Stopila je v trgovino in odprla svojo torbico. Vse se je zasvetilo, vse se je zableščalo v zlatu.

»Kaj pa imaš tam?« jo je vprašal trgovec.

»Zlato jabolko,« je rekla deklica.

»Kje si pa dobila tisto zlato jabolko?«

»Ptič mi ga je dal.«

»Kaj?! Ti si to jabolko ukradla!« je rekel trgovec - in ji ga je hotel kar vzeti.

A v tistem se je na oknu prikazal velik ptič.

»Ne, ni ga ukradla,« je rekel, »jaz sem ji ga dal. Pošteno ga plačaj!«

Trgovec se je ustrašil. Deklici je izplačal veliko denarja, tako da je potem lahko kupila zdravilo, pa še druge reči, ki sta jih bili potrebni.

Prišla je domov in mamica je kar obstala.

»Ja, kaj si ti, Rezika?« je rekla. »Kje si dobila vse te reči?«

»Ti že povem,« je rekla deklica in je mami raje hitro dala zdravilo. Takoj ji je šlo na bolje.

Potem je na njuno okno vsak dan priletel tisti velik ptič. Potrkal je na šipo, pozobal, kar sta mu natresli, in spet odletel. Tako sta deklica in mama še dolgo srečno živeli.

Zelo bistveno se mi zdi, da razmišljamo o tem, kaj otrokom pripovedujemo. Dobro je, da so nam zgodbe, ki jih govorimo, vseč in da imamo ob njih občutek, da nekaj nosijo v sebi: modrost ali duhovitost ali vsaj poredno veselje. Če je naš občutek še negotov, potem se morda lahko posvetujemo s kom od prijateljev, knjižničark, vzgojiteljic. S pomočjo ljudi in knjig, ki o tem nekaj vedo, se poizkušamo razgledati po vrstah in kvaliteti zgodb. Sama se najraje zatekam k ljudskim pripovedim: nanje gledam kot na nekaj, kar nam govori o splošno veljavnih vzvodih delovanja med ljudmi in v človeku samem. Ne le zaradi otrok, tudi zaradi sebe jim z zanimanjem sledim. V njih srečujem dovolj pomenljive vsebine, predstavljene na dovolj preprost, jasen način. Široka človeška izkušnja, iz katere prihajajo, se lahko po svoje dotakne vsakega izmed nas. Ljudske pripovedi niso nekaj zastarelega - v svoji navidezni odmaknjenosti so brezčasne, torej vedno znova aktualne. Z leti vedno bolj razumem, kako dragoceno je, da ne olepšujejo sveta (kar marsikatera kičasta sodobna pravljica počne). Če gre v zgodbi premalo zares, potem ta zgodba otroku tudi zelo malo da. Konflikti in celo krutosti, ki v ljudskih pravljicah marsikoga zmotijo, so del življenja. Ker je življenje malo svetlo in malo temno, so to vase vsrkale tudi zgodbe, ki so krožile med ljudmi. Sama sem zelo pozorna na to, da se nad krutostmi v zgodbah ne naslajam in da se skozi takšne dele vsebine sprehodim na hitro, se jim pa ne izogibam. Pri tem ves čas sledim, kako mojemu poslušalcu je. Pripovedovanje je čarobno tudi zato, ker nam omogoča, da se sproti odzivamo doživljanju naših poslušalcev.

Pri izbiranju zgodb nam bodo posebno v začetku morda v veliko pomoč dobri izbori ljudskih pripovedi, ki so bili narejeni z veliko znanja in z občutkom za otroškega poslušalca:

Mamka Bršljanka: Pravljice s celega sveta. Izbr. Kristina Brenkova. Ljubljana: MK, 1999.

Lonček, kuhaj: Najlepše slovanske ljudske pripovedi. Izbr. Kristina Brenkova. Ljubljana: MK, 2001.

Čudežni mlinček: Pravljice s celega sveta. Izbr. Anja Štefan. Ljubljana: MK, 2002.

Slovenske ljudske pravljice. Ilustr. Ančka Gošnik Godec. Ljubljana: MK, 1999.

Zlata skledica: Pravljice z vsega sveta. Izbr. Kristina Brenkova. Ljubljana: MK, 1980.

Babica pripoveduje: Slovenske ljudske pripovedi. Izbr. Kristina Brenkova. Ljubljana: MK, 1996.

Bolj zagnani starši bodo v knjižnici veliko zanimivih pripovedi našli v starejših izborih pravljič iz zbirke *Zlata ptica*. Otroci nas namreč lahko tudi presenetijo: včasih z velikim zanimanjem prisluhnejo tudi zahtevnejšim pripovedim, ki jih spočetka ponudimo z negotovostjo.

Pripovedovanje bo teklo veliko bolj gladko, če bomo med govorjenjem otroku in sebi omogočili mir. Vse, kar z zvokom preobremenjuje prostor, nam je med pripovedovanjem odveč. Posebno zvečer je lepo, če lahko pripovedujemo v mirnem prostoru, saj si s tem omogočimo, da se mir razrase tudi v nas in v otroku. Danes večere v marsikateri družini obvladuje vsemogočna televizija. Dobro je, če se včasih pokvari. Tudi telefon ima tipko, s katero se ga lahko izklopi. Če zunanji dražljaji pripovedovanje prevečkrat prekinejo ali če neprestano krhajo poslušalčevo in pripovedovalčevo koncentracijo, potem se to pripovedovanje ne more razviti v zadovoljujoče početje. Mnogi današnji otroci živijo tako, kot da ne bi imeli miru v sebi - brez obstanka begajo od ene do druge dejavnosti in težko k nečemu pristopijo zares pozorno. Pripovedovanje je gotovo dejavnost, ki v njih postopoma razvija zbranost. Težava je le v tem, da je zbranost še pred tem potrebna tudi nam odraslim, ki jim govorimo, in da se je v današnjem hiperdinamičnem času treba zavestno odločiti zanjo.

DRUŽINSKI OBISK KNJIŽNICE

Mladinski knjižničarji spodbujamo družinski obisk knjižnice kar se da zgodaj, že v predbralnem obdobju, kajti želimo si, da bi otroka spremljala knjiga tako rekoč od rojstva dalje, pa seveda vse življenje.

V najzgodnejše srečevanje s knjigo skušamo pritegniti tudi vzgojnovarstvene ustanove ter preko vzgojiteljic in vzgojiteljev pritegniti v knjižnico starše predšolskih otrok in jih prepričati, da je otroke smiselno vključiti v knjižnico čim prej, najkasneje pa pred vstopom v šolo, saj je obdobje med 4. in 6. letom otrokove starosti najbolj primerno za redno srečevanje s knjigo in obiske knjižnice. Sodelovanje je po tej plati utečeno z bibliopedagoško obliko **vrtec na obisku v knjižnici**. Oblika, ki je del rednega programa vrtcev in knjižnic, povezuje knjižničarje in vzgojitelje v skupnem prizadevanju, da bi otrokom približali knjižnico in knjigo, posredno pa vplivali tudi na njihove starše, da bi knjižnico začeli obiskovati tudi kot družina in bi v svoje družinsko življenje postopno uvajali tudi knjigo in branje.

Bibliopedagoška oblika, ki jo je začela izvajati Pionirska knjižnica v Ljubljani - vrtec na obisku v knjižnici - je danes ena najbolj utečenih bibliopedagoških oblik knjižnične, knjižne in književne vzgoje v splošnih knjižnicah. Marjana Kobe, ki je kot bibliotekarka Pionirske knjižnice to obliko uvedla in izvajala vrsto let, je knjižničarjem kot vzgojiteljem postavila temelje za uspešno povezovanje dela vzgojiteljev in knjižničarjev.

Čeprav otroci svojo izkušnjo obiska knjižnice navdušeno prenašajo domov, se pa vendar dogaja, da vsi otroci le niso deležni nadaljnjega in tudi rednega obiskovanja knjižnice. Marsikatera družina namreč sama ne zna ali ne zmore najti poti v splošno knjižnico, ker za ta korak potrebujejo nekaj več spodbude in pomoči kot druge.

To se lahko zgodi družinam, ki niso celovito informirane o raznovrstni in življenjsko uporabni ponudbi splošne knjižnice, pa tudi o tem, da so knjižnične storitve po večini brezplačne. Žal marsikatera družina ne pozna dovolj dela in možnosti, ki jih knjižnica ponuja s številnimi koristnimi informacijami, tudi pri reševanju vsakdanjih težav in za zadovoljevanje različnih življenjskih potreb (kot so brezposelnost in iskanje zaposlitve, učne težave, potreba po

socialnih stikih, po kvalitetnejšem preživljanju prostega časa, po pridobivanju novih znanj). Pri tem jim knjižnica lahko učinkovito pomaga s koristnimi informacijami, posredovanjem različnih znanj in veščin, z učnimi pomočmi, samostojnim učenjem, ne nazadnje tudi s paleto različnih prireditev za otroke in starše, kjer lahko navezujejo nove socialne stike in odkrivajo različne nove možnosti zase in za svoje otroke.

To so lahko tudi družine, katere člani še niso vajeni, da bi knjižnico in vse njene storitve jemali kot samoumevni del svojega življenja, morda tudi zato, ker jih je strah vstopiti v novo in povsem neznano okolje, kjer se morda ne bodo znašli. Morda gre za bojazen, da ne bodo znali na primeren in razumljiv način izraziti svojih potreb in želja ali da se bodo morali v knjižnici znajti sami in brez pomoči. Morda jih je tudi strah, da se v knjižnici ne bodo znali obnašati, da bodo njihovi otroci kaj strgali in uničili ali pa preprosto zato, ker menijo, da knjižnica ni svet, v katerega bi sodili.

Slabše izobraženi starši, starši iz šibkejših socialnih okolij ali drugih nacionalnosti imajo pogosto večje težave, kako narediti prvi korak v knjižnico. Nekaterim med njimi svet knjig in branja vzbuja strah, nezaupanje in nelagodje.

Tovrstne težave jim lahko uspešno pomagata premostiti na eni strani vzgojiteljica njihovih otrok v vrtcu, na drugi strani pa knjižničar/ka splošne knjižnice, če na ustrezen način sodelujeta in podpirata skupni cilj: vzbuditi v njih občutek povabljenosti in sprejetosti, in jih z vztrajnostjo prepričata, da je knjižnica pravi naslov tudi zanje.

V IFLA / UNESCOVEM *Manifestu o splošnih knjižnicah* je zapisano, naj bi bile vse »storitve splošne knjižnice na voljo uporabnikom po načelu enakega dostopa za vse ne glede na starost, raso, spol, vero, narodno pripadnost, jezik in socialni položaj.« V smislu potreb lokalne skupnosti, ki jim morajo splošne knjižnice prisluhniti in se odzivati nanje, je temeljno načelo splošne knjižnice, da morajo biti njene storitve enakovredno dostopne tudi za skupine, ki zaradi določenih razlogov težje uporabljajo njene storitve, kot so: jezikovne manjšine, invalidi, ostareli, prebivalci oddaljenih krajev. V tem duhu si knjižničarji prizadevamo, da bi bile knjižnice prijazni, vsem dostopni prostori, kjer bi lahko vsi obiskovalci zadovoljili svoje potrebe po dostopnosti do ustreznih informacij in različnih vrst branja.

Splošna knjižnica je s svojim izborom, raznovrstnim in bogatim knjižničnim gradivom temelj, na katerem je mogoče graditi različne oblike knjižne vzgoje in vzpodbujati bralne navade že od predšolskega obdobja naprej. Mladinski oddelki splošnih knjižnic zato po načelu demokratičnosti, seveda pa v okviru svojih zmožnosti, ponujajo svojim bralcem najširši izbor literature, upoštevajoč raznovrstne potrebe obiskovalcev svojega okolja, tudi tistih iz različnih socialnih in nacionalnih (kulturnih) okolij, na katere mora biti splošna knjižnica še prav posebno pozorna.

Knjižnica v tem smislu nabavlja kakovostno, starostni stopnji primerno in zelo raznovrstno knjižnično gradivo, ki naj bi bilo opremljeno tako, da je bralcem čimbolj dostopno, pregledno urejeno in dovolj privlačno ponujeno. Nabava v mladinskih oddelkih je najširša, saj upošteva različne, zelo široke bralne interese mladih bralcev in skuša ustreči tako potrebam po prostočasnem kot poučnemu branju glede na različne bralne interese. Ali na kratko: splošna knjižnica jim ponuja **branje za znanje in branje za zabavo**.

Kako vzgojitelj lahko uspešno motivira in pripravi starše na obisk knjižnice

Vzgojitelji in vzgojiteljice predšolskih otrok lahko v zvezi s pripravo staršev na obisk knjižnice opravijo pomembno delo, saj jih lahko motivirajo za obisk knjižnice individualno ali pa na skupnih sestankih. Staršem se bo morda zdela še najbolj prepričljiva predstavitev skupinskega obiska v knjižnici, ki se ga je udeležil tudi njihov otrok. Tako bodo izvedeli, kaj vse se je tam dogajalo, kako so bili otroci v knjižnici sprejeti in kaj so tam videli, slišali in doživeli. Morda bo taka predstavitev še učinkovitejša, če bodo staršem o svojih doživetjih v knjižnici pripovedovali kar otroci sami, jim opisali svoja doživetja s pomočjo risbe in jih sami povabili v knjižnico, kjer jim bodo lahko predstavili svoj najljubši igralni kotiček, zanimivo igračo, knjigo ali prijazno knjižničarko, ki so jo že večkrat srečali.

Vzgojiteljica lahko na takem sestanku povabi starše na družinski obisk knjižnice s tem, da jim pripravi osnovne informacije o najbližji splošni knjižnici in jim tako nekoliko olajša prvi obisk:

- razloži jim, kje in kako najdejo knjižnično stavbo in jim opiše najkrajšo pot do nje, dostop z različnimi prevoznimi sredstvi, možnost parkiranja,
- predstavi urnik odprtosti knjižnice za obiskovalce,
- pove, kje je v knjižnici oddelek za otroke,

- jih informira o tem, kakšne storitve nudi knjižnica otrokom in staršem,
- opiše postopek, s katerim lahko postanejo člani knjižnice,
- razloži, kakšne so pravice in dolžnosti članov knjižnice,
- predstavi raznovrstno gradivo, ki ga v knjižnici izposojajo na dom,
- pove, na koga se v knjižnici lahko obrnejo in kdo jim pomaga, kadar imajo kakšno željo, težavo ali vprašanje.

Vzgojiteljica staršem predstavi raznovrstno knjižnično ponudbo, tako da jim razdeli promocijsko in informativno gradivo knjižnice - od programov prireditev do različnih servisov, ki so v knjižnicah na razpolago otrokom in odraslim: Borza znanja, Borza dela, učne pomoči, kotički za samostojno učenje, pa tudi številne bibliopedagoške dejavnosti in oblike dela s predšolskimi otroki in njihovimi starši, ki jim lahko popestrijo in polepšajo dan.

Vzgojiteljica jim opiše, kako poteka ura pravljic, igralna ura s knjigo, različne ustvarjalne delavnice, kako lahko v knjižnici izkoristijo možnost uporabe računalnika, računalniško opismenjevanje za otroke in starše, izposojajo igrače, revij, umetniških slik, možnost skupnega igranja v opremljenih igralnih kotičkih, branja knjig in revij v bralnih kotičkih, učenja in skupnega pisanja nalog v čitalnici ipd.

Ob tem jim na skupnem sestanku ali pa individualno lahko razdeli vpisnice in jim pove, da se otroci do 15. leta starosti vpisujejo brez članarine in da so knjižnične storitve razen fotokopiranja in tiskanja povečini brezplačne.

Možno se je dogovoriti tudi, da knjižničar/ka obišče vrtec in ob različnih priložnostih pripravi za starše in otroke privlačno povabilo v knjižnico: pravljичno ali igralno uro s knjigo za otroke in starše, jim z zanimivim in pestrim izborom knjig pokaže, kako zabavna in poučna je lahko knjiga in kaj vse se da z njo početi, pripravi jim lahko lutkovno ali gledališko predstavo, skratka s prijetnim doživljanjem jih povabi v knjižnico.

Prav tako lahko knjižničar na takem srečanju s starši in otroki v vrtcu sam predstavi svoje delo in ponudbo knjižnice, s sabo pa lahko za podkrepitev prinese nekaj prav posebno zanimivih in privlačnih knjig, ki bodo otrokom in njihovem staršem vzbudile posebno zanimanje. Važno je, da je knjižničar komunikativna, odprta in nad branjem navdušena oseba, ki zna svoje navdušenje prenesti tudi na otroke in starše. Morda lahko knjižničar starše in

otroke kar sam odpelje na ogled in obisk knjižnice, zlasti če je v neposredni bližini vrtca, in jim na ta način pomaga preseči nelagodje, ko se podajajo v nekaj novega.

Knjižničar lahko povabi starše vrtčevskih otrok tudi, da v knjižnici izvedejo zaključno prireditev ali praznovanje; srečanje s starši in otroki pa je še prijetnejše ob pravljčni uri, lutkovni predstavi ali na dogovorjenem literarnem sprehodu po mestu. Ob takih dogodkih jih knjižničar nujno popelje še po knjižnici in jim jo razkaže, jih vpiše v knjižnico in jim svetuje pri prvi izposoji. Važno je, da jim pove, da se bodo v knjižnici lahko vedno obrnili nanj in na ostale sodelavce.

Možnosti za motiviranje staršev s pomočjo vzgojiteljev in knjižničarjev je več kot dovolj.

Kako se knjižničarji pripravimo na družinski obisk knjižnice in kako poteka

Družino, ki je v knjižnico prišla sama ali v spremstvu vzgojiteljice, knjižničar, ki ga starši in otroci že poznajo iz skupinskih obiskov knjižnice ali iz obiska v vrtcu, sprejme na mladinskem oddelku, kjer bo možen kratek uvodni nagovor in predstavitev knjižnice. Na začetku obiska otroke povpraša, ali so v knjižnici že bili in poizve, kako jim je bil skupinski obisk knjižnice všeč, in izrazi svoje veselje nad tem, da so v knjižnico pripeljali tudi svoje starše.

Knjižničar bo otroke, ki knjižnico že nekoliko poznajo iz skupinskih obiskov knjižnice, poprosil za sodelovanje in pomoč: staršem bodo skupaj pokazali in razkazali knjižnico. Vse tisto, kar jim je v knjižnici najbolj všeč, in vse bogastvo, ki ga knjižnica premore, bo od zdaj naprej na voljo vsej njihovi družini.

Knjižničar otrokom in staršem razkaže knjižnični prostor in jih opozori zlasti na informacijski pult s knjižničarjem informatorjem, ki jim bo vedno na voljo pri izboru knjig in različnega knjižnega in neknjižnega gradiva. Na knjižničarja informatorja se bodo obrnili vedno, kadar česa ne bodo našli in kadar bodo imeli kakršno koli vprašanje v zvezi s knjižnico in njenim poslovanjem.

Zelo dobro bi bilo, če bi si knjižničar ob obisku našel dovolj časa, da bi družini natančno razložil, kako je knjižnično gradivo **urejeno in označeno**, zato da ga bodo pri naslednjih obiskih lažje in uspešneje našli sami.

Knjižničar naj si vzame toliko časa, da otrokom in staršem razloži, kako je v splošnih knjižnicah postavljeno leposlovno gradivo za otroke in mladino (pravlјice, zgodbe, uganke, pesmice, dramska besedila ipd.). Predstavi jim postavitev gradiva po starostnih stopnjah. Gradivo za predšolske otroke je označeno s črko **C** - *leposlovje za otroke do 9. leta starosti*, leposlovno gradivo za starejše otroke pa s črkama **P** - *leposlovje do 13. leta starosti* in **M** - *leposlovje do 15. leta starosti*. Leposlovne knjige ponujajo bralcem užitek, sprostitve in doživetje, zato je branje leposlovnih knjig v veliki meri branje za zabavo.

Nato knjižničar popelje otroke po knjižnici. Starše povabi, da si pozorneje in natančneje ogledajo leposlovne knjige za C-starostno stopnjo, kjer si bodo v prihodnje izposojali največ knjig za njihove predšolske otroke, in jim pojasni, na kakšen način so zložene na polico - po abecedi priimkov pisateljev.

Otroke vzpodbudi, da svojim staršem pokažejo, česa vse so se že naučili pri skupnem obisku knjižnice: uporabe knjižnih kazalk, izbiranja knjig in vračanja gradiva v prostem pristopu nazaj na njihovo mesto, kar bodo otroci z veseljem pokazali svojim staršem, saj to veččino že obvladajo.

V nadaljevanju knjižničar otroke spomni na knjižni kotiček v vrtcu, ki ga najbolj poznajo, in jih poprosi, da ga opišejo. Povpraša jih, kakšne knjige stojijo tam in katere so jim še prav posebno pri srcu. V tem delu pogovora knjižničarja še posebno zanimajo bralni interesi in literarni okus otroka, poizve tudi, katere pravlјice otrok že pozna iz vrtca, ter jih vzpodbuja, da mu zaupajo svoje najljubše knjige. Povpraša jih, ali so v njihovem knjižnem kotičku poleg pravlјic še kakšne druge knjige, na primer poučne. Ta informativni pogovor bo knjižničarju pomagal pri izboru knjig, ki jih bo priporočal za prvo družinsko izposajo knjig.

Kot motivacijo za prvo izposajo jim ponudi nekaj »knjižnih zanimivk«, ki ponavadi zelo navdušijo in spodbudijo družine za branje. Otroke in njihove starše opozori na različne igralne knjige ali knjige igrače, tridimenzionalne knjige, knjige različnih formatov, od miniaturnih, kjer jim pokaže najmanjšo knjigo, ki jo premore knjižnica, do največje - knjige velikanke.

Pokaže jim zanimivo oblikovane slikanice (cvilknjižice, taktilke, knjige z zavihki in žepki, knjige sestavljanke, leporella, kartonke, skrivanke, knjige s svetlobnimi in zvočnimi efekti), skratka slikanice vseh tipov, tako pripovedne kot spodbujevalne, ki so namenjene igri s pomočjo knjige. Opozori jih tudi na zanimive ilustracije.

V nadaljevanju jim pokaže, kje stojijo poučne knjige. Pokaže jim nekaj primerkov dobrih poučnih knjig za otroke, in jim razloži, da so to knjige, ki odgovarjajo na različna vprašanja in ponujajo branje za znanje.

Pokaže jim, kje v knjižnici stoji neknjižno gradivo: zgoščenke, videokasete, zvočne kasete, DVD-ji, in jim razloži, koliko enot neknjižnega gradiva si lahko izposodijo na dom. Opozori jih tudi na izposojevalni rok neknjižnega gradiva, ki je dostikrat drugačen od knjižnega.

Starše in otroke povpraša, katere revije za otroke že poznajo iz vrtca in jim pokaže mesto, kjer v knjižnici lahko najdejo dnevne časopise, revije za otroke in starše. Pojasni jim, kako lahko uporabljajo časopisno čitalnico, še zlasti če je ločena od mladinskega oddelka.

Knjižničar starše in otroke opozori tudi na zbirko igrač, še zlasti, če si jih je možno izposoditi na dom, in na igralne koticke, v katerih se bodo lahko skupaj igrali in preizkusili različne igre in igrače, inštrumente in lutke. Mogoče knjižnica premore tudi igralno uro z mentorjem, ki didaktične in družabne igre razkaže in razloži, kako se da z njimi igrati.

Knjižničar predstavi družini tudi artoteko, zbirko umetniških slik, če jo knjižnica premore, in razloži, kako si slike lahko izposodijo na dom. Če je v knjižnici trenutno postavljena kakšna razstava knjig ali slik, knjižničar opozori družino tudi na to.

Knjižničarjeva naloga bo čim bolj izčrpno seznaniti starše s pravili knjižničnega poslovanja in natančno predstaviti pogoje izposoje in vse ugodnosti, pa tudi dolžnosti, ki jih prinaša vpis v knjižnico. Knjižničar bo družini pojasnil, kako si je v knjižnici možno izposoditi različno knjižnično gradivo, zato jih bo pospremil do izposojevalnega pulta in jim pokazal, kako poteka vpisni postopek. Pokazal jim bo vpisnico, ter jim jo pomagal izpolniti, če so z izpolnjevanjem težave. Pokazal jim bo tudi člansko izkaznico in jim razložil, za koliko časa si posamezne vrste knjižnega in neknjižnega gradiva lahko izposodijo na dom in kako

podaljšajo rok izposoje. Opozoril jih bo na zamude. Izposodil jim bo gradiva s pomočjo računalnika ali knjigomata, če ga knjižnica premore.

Otroke bo opozoril na primerno obnašanje v knjižnici, poudaril pomen obzirnosti do ostalih obiskovalcev knjižnice ter na primeren odnos do izposojenega gradiva. Pokaže jim nekatere primere namerno poškodovanega gradiva ter jih spodbudi k ustreznemu ravnanju z njim.

Knjižničar družino na obisku opozori na različne prireditve v knjižnici, na uro pravljic, igralno uro s knjigo, na ustvarjalne, naravoslovne in računalniške delavnice, ki so pogosto namenjene tudi odraslim, na samostojno iskanje gradiva s pomočjo računalnika, na knjižne razstave in razstave ilustracij, obiske pisateljev in ilustratorjev v knjižnici in jim razdeli mesečne programe prireditev ter jih lepo povabi nanje.

Knjižničar družini pokaže tudi **bralne in igralne kotičke**, prostore, kjer lahko sedijo, prelistavajo in pregledujejo knjige, berejo, uporabijo računalnik, rišejo ali se skupaj igrajo.

Predšolske otroke in njihove starše popelje tudi v **pravljичno sobo**, ki je otrokom najbrž že znana s skupinskega obiska knjižnice. Opozori jih na različne oblike dela s predšolskimi otroki in na različne dogodke in dejavnosti, ki jih je v knjižnici možno brezplačno obiskovati vse šolsko leto.

Izkoristi priložnost, da se otroci in starši zares srečajo s knjigo, in jih pusti, da nekaj časa svobodno listajo in brskajo po knjigah in si ob njih napasejo svojo radovednost. Po želji jim pomaga pri izboru knjig, ki bi si jih želeli izposoditi na dom.

Družino opozori tudi na različno knjižnično programsko in promocijsko gradivo, knjigo pohval in pritožb, na info točke, čitalnico, možnost uporabe interneta in računalniškega kataloga ter na možnost fotokopiranja in tiskanja.

Ko si starši in otroci skupaj s knjižničarjevo pomočjo izberejo gradivo in si ga izposodijo, bo dobrodošla tudi kakšna prijazna poslovilna gesta - poleg povabila na ponovno snidenje v knjižnici tudi žig s knjižnim junakom, ki bo ob odhodu otroke in njihove starše še nekaj časa spominjal na obisk knjižnice. Dobrodošla bo tudi kakšna majhna knjižničarjeva pozornost,

kot je lepo oblikovana kazalka, priponka, balon ali mapa, nekaj kar bo družino spominjalo, da je v knjižnici prijetno in da se je vredno vračati vanjo.

Knjižničarji se dobro zavedamo, kako pomemben je prvi pa tudi vsak nadaljnji družinski obisk knjižnice za vsakega posameznega otroka in za družino kot celoto. Vtis, ki ga bo prvi obisk napravil nanje, bo namreč zelo pomembno odločal o tem, ali bodo postali redni obiskovalci knjižnice ali ne, ali se bodo čutili »povabljeni v knjižnico« vedno ali pa samo takrat, kadar bo to zares nujno.

Poleg primerno ponujenega izbora knjižničnega gradiva in prijetno urejenega prostora je nujno, da naleti družina na prijazno, odzivno ter strokovno usposobljeno osebo, ki je pripravljena svetovati, se pogovarjati o knjigah, deliti z obiskovalci svoje izkušnje in znanje in kar je najpomembnejše, da je sposobna za branje navduševati, kar vse naj bi knjižničar, ki dela z otroki in njihovimi starši, tudi znal in bil.

Zato naj bo obisk staršev in otrok v knjižnici prijazen in doživljajsko poln dogodek, predstavitev knjižnice in vseh njenih dejavnosti pa vzpodbuda za ponovno srečanje, ki se ga bodo starši in otroci veselili vnaprej, ker so knjižnico dojemali kot prostor, v katerem se dobro in prijetno počutijo in kjer vedno najdejo nekaj tudi zase. Knjižnico naj bi otroci in starši po prvem obisku zapustili v prepričanju, da so prišli na pravo mesto - ne samo, da so v knjižnici odkrili zakladnico žlahtne besede, znanja in informacij; bogatejši so tudi spoznanje, da se lahko v knjižnici osebno razvijajo in rastejo skupaj s svojimi otroki ob vsem, kar ponuja **branje za znanje in branje za zabavo.**

RAZNOVRSTNOST OTROŠKE LITERATURE

Knjige, primerne za otroke od 4. do 6. leta starosti

Za prikaz raznovrstnosti otroške literature je najprimernejši obisk splošne knjižnice, ki nam ponuja pestro izbiro, zato je pomembno vedeti, kako je knjižno gradivo v knjižnicah razvrščeno. V poglavju o obisku knjižnice smo že izvedeli, da leposlovno gradivo za otroke, stare od 4 do 6 let, najdemo pod oznako **C** - *leposlovje do 9. leta starosti*. Posebej je postavljena skupina *ljudsko slovstvo* (**L**), poučne knjige za otroke pa so postavljene po poenostavljenih vrstilih UDK skupin (medicina, šport, narava ...). Pri iskanju in izboru nam lahko vedno svetuje in pomaga knjižničar, kar smo spoznali v poglavju o obisku knjižnice.

Skupina knjig, označena s **C** - *leposlovje do 9. leta starosti*, je zelo obsežna in na moč raznorodna skupina knjig, v katero so zajete knjige za predbralno, začetno bralno in samostojno bralno obdobje. Zajema več kot polovico vsakoletne knjižne bere za otroke in mladino, v njej pa so zastopane vse književne zvrsti: pripovedništvo, pesništvo in dramatika.

Leposlovne knjige za otroke od 4. do 6. leta

Ker ima leposlovje v otrokovem bralnem in jezikovnem razvoju pomembno vlogo, najprej predstavimo, kaj vse najdemo med leposlovnimi knjigami, ki so primerne za starostno stopnjo od 4. do 6. leta. Na prvo mesto lahko postavimo **pripovedno prozo** - ljudske in avtorske pravljice, klasične umetne pravljice, fantastično in realistično pripoved. Temu sledijo pesniška besedila: to so poleg vseh drugih pesmic, primernih za predšolske otroke, še izštevanka, bibarije, prstne in rajalne igre, rimarije, abecedarije, uganke in didaktične pesmi.

V ta izbor sodijo tudi dramska besedila in glasbene pravljice, ki vzgojiteljem, staršem in učiteljem ponujajo predloge za uprizoritve, izdelavo inštrumentov, kostumov ali lutk.

Priljubljeni otroški žanri so tudi uganke, rimarije, dopolnjevanke, slikopisi, stripi in zgodbe v slikah. Te literarno-didaktične oblike je mogoče koristno uporabiti pri učenju branja, saj se

teh kratkih, zabavnih besedil otrok loti brez strahu in se ob njih igraje uči tehnike branja. Veliko teh besedil je napisanih z velikimi tiskanimi črkami.

Pri bralcih začetnikih je zelo priljubljen slikopis - na pol književna na pol didaktična vrsta besedila, ter strip, zgodbe v slikah in zgodbe brez besed, ki spodbujajo k branju slik in pripovedovanju.

Velika večina knjig za to starostno stopnjo je **slikanic** in **ilustriranih knjig**, ki prinašajo sodobno umetno, klasično umetno ter ljudsko pravljico pa tudi realistične zgodbe za otroke, ki lahko obravnavajo tudi že zahtevnejše problemske teme (ločitev, smrt v družini, strah, nasilje med vrstniki ipd), otroško poezijo, dramatiko ter nekatera daljša besedila, ki jih lahko predšolskemu otroku beremo v nadaljevanjih, npr. različne zbirke sodobnih umetnih (avtorskih) ali ljudskih pravljič pa tudi samostojna daljša zaključena besedila, ki bi jim lahko pogojno rekli kar »otroški roman«.

Otroku lahko v tem obdobju že ponudimo vsebinsko in jezikovno nekoliko zahtevnejšo in raznovrstnejšo literaturo, pa tudi besedila so lahko že nekoliko daljša.

Poučne knjige za otroke od 4. do 6. leta

Za otroke v predšolskem obdobju so primerne tudi mnoge **poučne knjige**. Služile bodo za pogovor, razlago nepoznanih pojmov, razumevanje procesov v naravi ter primerjanje in opazovanje. Poleg pravih poučnih knjig za predšolsko obdobje bi radi opozorili tudi na knjige, ki bi jih lahko imenovali **poučno-leposlovne slikanice in knjige za najmlajše**. Te obravnavajo poučne teme s pomočjo leposlovnega besedila. Včasih poučno in leposlovno besedilo tečeta vzporedno eden ob drugem. Poučno in leposlovno se v literaturi dostikrat prepletata in dopolnjujeta, zato je meja med pravimi poučnimi in poučno-leposlovnimi knjigami včasih težko določljiva.

Otroška periodika

Mladinski oddelki splošne knjižnice ponujajo tudi izbor **otroškega periodičnega tiska**, ki je dostopen v čitalnici, vezane letnike pa se da tudi izposoditi. Dobri reviji za otroke v tem starostnem obdobju sta *Cicido* in *Ciciban*, ki sta pravzaprav knjižnica v malem, saj poskušata

prikazati vso raznovrstnost knjižne ponudbe (zajemata namreč vse književne zvrsti in vrste, pa tudi poučna in leposlovna ter didaktična besedila), s čimer opozarjata na možnost različnih vrst branja. Opozarjata tudi na pomen dobrih prevodov, na dobra izvirna slovenska leposlovna besedila, na klasično in sodobno literaturo za otroke ter na pomen branja slik s predstavitvijo raznolikih likovnih poetik. Dodane *Cici Vesele šole* so »poučne knjige« v malem, številne didaktične naloge in predlogi za ustvarjalne dejavnosti pa naj bi staršem in otrokom omogočili kakovostno preživljanje prostega časa.

Tematski in priporočilni seznam

Da bi se starši, vzgojitelji, učitelji in mentorji različnih oblik knjižne vzgoje lažje znašli in otroku poiskali »pravo knjigo ob pravem času« knjižničarji *Pionirske - Centra za mladinsko književnost in knjižničarstvo* Knjižnice Otona Župančiča vsako leto izdelamo tematski in priporočilni seznam knjig za mladino s kratkimi povzetki vsebin (anotacijami).

Vsako leto pregledamo celotno knjižno bero, v zadnjih letih je to okrog 500 knjig na leto, primerjamo jo s prejšnjo, jo statistično obdelamo in razvrstimo po različnih kriterijih. Upoštevamo zlasti kriterij primernosti knjig glede na otrokovo starost, bralno usposobljenost in motiviranost za branje, predvsem pa kriterij različnih bralnih interesov in potreb. Knjige so razvrščene po temah, zvrsteh in žanrih. Iz celoletne knjižne bere odberemo le najboljše in jih predstavimo s kratkim povzetkom vsebin. S tako predstavljenim izborom želimo pomagati staršem, vzgojiteljem in učiteljem pa tudi različnim strokovnjakom, ki spodbujajo razvoj bralnih navad v predšolskem obdobju. Posebno pozorno izdelamo kazala, ki zbirajo in zaokrožajo uporabnost seznama: imensko kazalo, naslovno kazalo, postavitveno kazalo, stopenjsko kazalo in predmetno kazalo. Tematske in priporočilne seznime od leta 1999 do leta 2005 je mogoče najti na domači strani Knjižnice Otona Župančiča v Ljubljani **www.koz.si**. Tematski seznam za leto 2005 z naslovom *Padci in igre* je izšel v sodelovanju z založbo Miš.

Iz tematskih in priporočilnih seznamov 1999-2005 so izbrani tudi najbolj tipični primeri različnih vrst slikanic, ilustriranih in poučnih knjig za otroke, ki so predstavljene v nadaljevanju.

Pomen in uporabnost slikanice v predšolskem obdobju

Raznolikost literature, primerne za predšolskega otroka, se kaže zlasti v pestrem izboru in številnih izpeljavah knjige, ki je v tem starostnem obdobju otroku najbližja - slikanici. Zato si bomo njene pojavne oblike ogledali nekoliko podrobneje.

Strokovnjaki za mladinsko književnost, ki se posebej ukvarjajo s slikanico, pojasnjujejo, da so se prve slikanice pojavile že v 17. stoletju, pravi razcvet slikaniške ponudbe pa je prineslo šele dvajseto stoletje. Za začetnika slikanice štejejo češkega pedagoga in teologa J. A. Komenskega, katerega knjiga *Orbis sensualium pictus*, objavljena 1658, ima vse značilnosti poučne slikanice. Služila je kot zgled za kasnejše bogato ilustrirane poučne knjige za vzgojo in izobraževanje otrok in mladine v 18. stoletju.

Za očeta prve slikanice štejemo weimarskega založnika J. Bertucha, ki je 1792 objavil *Slikanice za otroke v 12 zvezkih s 6000 bakrorezi*. Bil je prepričan, da je »*otroška slikanica obvezen del inventarja otroške sobe ... kakor posteljica, punčka ali leseni konjiček, in da je najzgodnejše učenje otrok treba začeti s pomočjo slik.*«

Po več kot dvesto letih se mišljenje pedagogov, vzgojiteljev, znanstvenikov in staršev o slikanici ni dosti spremenilo.

Kakšna knjiga je slikanica?

Slikanico povečini razumemo kot tip knjige, v kateri se likovni in besedni izraz prepletata in dopolnjujeta na prav poseben, slikanici lasten način. Besedilo je ponavadi skopo in preprosto, kajti, česar ne pove beseda, zmore izraziti slika. Tako ponuja dobra slikanica dvojje branje v isti sapi - branje slik/podob in besedila in s tem tudi dvojni estetski užitek - likovnega in literarnega. Ta tip knjige je tako privlačen in sugestiv, da je dobra slikanica v naših predstavah povečini povezana z otrokovo prvo knjigo, za katero menimo, da mora otroka spremljati od predbralnega obdobja, pa vse do samostojnega branja. Včasih še precej dlje. Sodobna slikanica namreč išče vedno nove likovne izraze - tudi v smer »čistega« stripa, ki predstavlja sodobnemu in nekoliko starejšemu otroku tako priljubljen vizualni medij.

Strokovnjakinja za mladinsko književnost Marjana Kobe razume slikanico kot likovno-tekstovno celoto oziroma kot samosvoj knjižni organizem, urejen po zakonih slikaniške knjižne zvrsti. V njej vidi več kot samo vsoto enakovredno in enakomerno razporejenega likovnega in tekstovnega deleža, saj sta slika in beseda tu tesneje povezani kot v vsaki drugi vrsti knjige ter zato na povsem samosvoj način podajata svoje skupno estetsko sporočilo. »Slikanica, kadar doseže najčistejšo avtentičnost svoje knjižne zvrsti, postane pravi likovno-tekstovni monolit.«

Strokovnjaki izpostavljajo naslednje osnovne funkcije slikanice:

- *poučno-vzgojna funkcija slikanice*: S pomočjo slikanice dobi otrok odgovore na številna vprašanja in spoznava, da je knjiga vir znanja. Ob njej razvija različne funkcije mišljenja (razčlenjuje, sestavlja, primerja in posplošuje).
- *spoznavna funkcija*: Otrok s pomočjo slikanice preverja svoja spoznanja in znanje o stvareh, odnosih in pojavih, dobiva gotovost, da so njegova stališča pravilna in ustrezna.
- *izkustvena funkcija slikanice*: Danes mnogi mestni otroci nimajo izkušenj o načinu življenja na podeželju, sodobni otroci nimajo izkušenj o življenju v preteklosti, otroci v razvitem svetu nimajo multikulturalnih izkušenj o življenju v manj razvitih delih sveta ... Veliko tega lahko otroku približa slikanica - z zgodbo in sliko.
- *estetska funkcija slikanice*: V otroku razvija občutek za lepoto, bogati njegov čustveni svet in razvija njegov literarni in likovni okus.
- *zabavna funkcija slikanice*: Otrok ob slikanici poteši svojo potrebo po igri in zabavi ter tako na sproščen način pridobiva znanje, ki se v njej skriva.

Tipi slikanic glede na izbor besedila

Marjana Kobe glede na izbor besedila posebej izpostavlja **leposlovno slikanico**. To je knjiga, v kateri lahko zaživijo vse literarne vrste in zvrsti: poezija, proza in dramatika; ljudska pravljica, pripovedka, bajka, klasična umetna pravljica, sodobna umetna pravljica, basen, živalska pravljica, uganke; realistična pripoved, fantazijska pripoved, torej vse tiste oblike in zvrsti, ki so otroku doživljajsko blizu.

Besedila v slikanica so običajno preprosta, jasna in razumljiva. V njih ni natančnih opisov oseb, predmetov, okolja, ne pretiranega lirizma, tudi sporočilnost je povečini enoznačna in ne

simbolična. Pomemben delež igrajo dialogi, zgodbe pa so nezapletene. Vendar je možen tudi tip slikanice, ki je sporočilno zahtevnejši in odpira vrata v literaturo za odrasle.

Primeri različnih književnih zvrsti in vrst v leposlovni slikanici:

Leposlovna slikanica/poezija:

Kovič, Kajetan: *Zlata ladja*. Ilustr. Jelka Reichman. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2003.

Leposlovna slikanica/dramatika:

Štampe Žmavc, Bina: *O petelinu in pavu: vesela igra za otroke*. Ilustr. Damijan Stepančič. Grosuplje: Mondena, 2001.

Leposlovna slikanica/uganke:

Rozman, Andrej: *Uganke*. Ilustr. Zvonko Čoh. Mladinska knjiga, 2002.

Leposlovna slikanica/strip:

Kitamura, Satoshi: *Vesele prigode mačka Franeta*. Ilustr. Satoshi Kitamura. Ljubljana: Educey, 2002.

Pripovedna slikanica je oblika leposlovne slikanice, v kateri zaživijo različne oblike pripovedništva za otroke: pravljica, zgodba, bajka, basen, klasična in sodobna pravljica, živalska pravljica ipd. Taka slikanica je v resnici najprimernejša za glasno branje ali pripovedovanje ob knjigi. Ilustracija kot njen bistveni element je lahko enakovredna, lahko pa celo nadrejena besedilu. Obstaja tudi pripovedna slikanica brez besedila. Zgodbo v takem primeru pripovedujejo ilustracije same. Tako ima pripovedna slikanica predvsem sporočilno in estetsko vlogo, saj otrok ob poslušanju pripovedne slikanice uživa lepoto umetniške besede in ilustracij hkrati.

Pripovedne slikanice prinašajo veliko različnih tem, tudi takih, ki obravnavajo probleme otrokovega vsakdanjika, o katerih se je mogoče pogovarjati ob knjigi. Take knjige omogočajo zgodnje socialno učenje, ob njih je mogoče rasti, saj so staršem v pomoč pri vzgoji in premagovanju različnih težav odrasčanja.

Navajamo nekaj primerov pripovedne slikanice:

- *Pripovedna slikanica s klasično umetno pravljico:*

Andersen, Hans Christian: *Bedak Jurček: prepesnitev stare zgodbe*. Ilustr. Zvonko Čoh. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2005.

- *Pripovedna slikanica z ljudsko pravljico:*

Zlata ribica: slovenska ljudska pravljica. Ilustr. Marjan Manček. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2005.

- *Pripovedna slikanica z izvirno sodobno umetno pravljico:*

Štefan, Anja: *Bobek in barčica*. Ilustr. Polona Lovšin. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2005,
- *Pripovedna slikanica s prevedeno sodobno umetno pravljico*:
Pawagi, Manjusha: *Deklica, ki je sovražila knjige*. Ilustr. Leanne Franson. Ljubljana: Grlica, 2003.
- *Pripovedna slikanica s problemsko temo*:
Fries, Claudia: *Pujša imamo za soseda*. Ilustr. Claudia Fries. Radovljica: Didakta, 2000
- *Slikanica brez besedila*:
Briggs, Raymond: *Sneženi mož*. Ilustr. Raymond Briggs. Ljubljana: Eucy, 2001.

Poučna slikanica je knjiga s preprostejšim ali zahtevnejšim poljudnoznanstvenim besedilom z različnih strokovnih področij. Zahtevam stroke se podreja tudi specifična knjižna ilustracija, ki je lahko namenjena mlajšim ali starejšim otrokom. Med najbolj številnimi so poučne slikanice, ki skušajo otrokom približati posamezna področja naravoslovja (narava, vesolje, živalstvo, rastlinstvo, človeško telo ...).

Poleg naravoslovnih tem sodobno poučna slikanica v svetu odpira tudi družboslovne teme, ki se tičejo zlasti problemov v družini in širšem družbenem okolju: ločitev, brezposelnost, politični in ekološki problemi sodobnega sveta, bolezni, odvisnosti ipd.

Poseben sklop poučnih slikanic odpira vprašanja o multikulturalnosti ter razmerju in odnosih med različnimi kulturami. Potem je tu še sklop, ki odpira vprašanja o našem odnosu do bližnje in daljne preteklosti.

Nekateri primeri poučne slikanice:

Kuščer, Samo: *Zrak*. Ilustr. Edo Podreka. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2000.
Moses, Brian: *Bom jaz! : prevzemanje odgovornosti*. Ilustr. Mike Gordon. Ljubljana.: Orbis, 2000.
Pesmi in plesi ljudstev sveta za otroke. Zbr. in ur. Albinca Pesek in Svanibor Pettan. Ilustr. Lucijan Reščič. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2000.

Kadar je meja med leposlovjem in stvarno literaturo zabrisana, govorimo o **poučno-leposlovni slikanici**. Besedilo je sicer leposlovno, ob njem pa vzporedno teče poučno besedilo. Stvarne informacije in razlage so lahko zbrane na koncu knjige, v obliki predmetnega kazala, slovarčka, recepta, načrta, notnega gradiva, zemljevida, ali sistematično urejenih in strokovno predstavljenih stvarnih dejstev, lahko pa so le-ti ves čas vpleteni v leposlovno besedilo. Namen take slikanice je, da s pomočjo leposlovja otroku približa izbrano

strokovno področje. Ta zvrst je v zadnjih letih v izrazitem porastu in je včasih težko presoditi, ali je tekst bolj poučen ali bolj leposloven.

Primeri poučno-leposlovne slikanice:

Jamnik, Tilka: *Pika v knjižnici*. Ilustr. Peter Škerl. Ljubljana: DZS, 2004.

Carle, Eric: *Zelo tih črček*. Ilustr. Eric Carle. Ljubljana: EPTA, 2002.

Praprotnik Zupančič, Lilijana: *Zakaj?* Ilustr. Lilijana Praprotnik Zupančič. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002.

Tipi slikanic glede na vlogo bralca

Bralec ima pri svojem doživljanju slikanice lahko pasivnejšo ali aktivnejšo vlogo. Kako bo slikanico doživel in ali jo bo doživel v vsej njeni sporočilni globini, je odvisno tudi od njegovih življenjskih izkušenj, znanja in zrelosti. Glede na različno bralčevo percepcijsko sposobnost in bralno usposobljenost lahko slikanice razdelimo po naslednjih tipih:

- klasična leposlovna/pripovedna slikanica

Ta tip slikanice ponuja otroku zgodbo besednega in likovnega ustvarjalca, ki je v sebi zaključena in zaokrožena; je izdelan likovno-tekstovni monolit. Ta tip slikanic predstavljajo številne klasične pa tudi sodobne umetne pravlјice in ljudske pravlјice v slikaniški izvedbi.

Primeri klasične pripovedne slikanice:

Andersen, Hans Christian: *Bedak Jurček: prepesnitev stare zgodbe*. Ilustr. Zvonko Čoh. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2005.

Carroll, Lewis: *Mala Alica*. Ilustr. John Tenniel. Ljubljana: Karantanija, 1999.

- spodbujevalna slikanica

Spodbujevalna slikanica ponuja zelo odprt likovno-tekstovni izdelek, ki bralca vabi, spodbudi in izzove, da v estetski igri s knjigo in s pomočjo lastne domišljije soustvarja končno podobo slikanice.

To je mogoče doseči na več načinov:

- slikanica otroka nagovarja z neposrednimi vprašanji, na katera išče odgovor v slikanici ali izven nje,
- otroku je ponujena možnost, da sam izbere poljuben konec zgodbe,

- otrok rešuje slikovne in besedilne uganke; od pravih odgovorov je odvisen potek zgodbe,
- slikanica brez besed spodbuja otroka k ustvarjanju lastne zgodbe,
- slikanica ponuja več različnih spodbud in predlogov za igro in ustvarjalne dejavnosti ob knjigi,
- slikanica ponuja otroku na koncu izrezljiv material, s katerim izdelava igračo, sliko, nek predmet in nadaljuje z igro,
- besedilo otroku ponuja prepoznavanje črk in učenje abecede.

Spodbujevalna slikanica je knjiga, podobna pripovedni slikanici, le da ima drugačno funkcijo. Oblikovana je tako, da omogoča igro s knjigo in ob knjigi, oblikovne izvedbe pa so zelo pestre in raznolike: leporella, kartonke, izrezanke, taktilke, knjige-igrače, tridimenzionalne knjige, ozvočene knjige, igralne knjige, knjige iz različnih materialov ipd). Njihov namen je vzpodbuditi otroka, da z igro spoznava sebe in svet, ob naslikanih predmetih in situacijah pa se mimogrede nauči novih pojmov. Ob spodbujevalni slikanici se je mogoče likovno, gibalno, dramatsko ali kako drugače izražati in tako s celostnim estetskim pristopom prebrano še poglobiti.

Primeri spodbujevalnih slikanic:

- *Spodbujevalna slikanica/kartonka:*

Godon, Ingrid: *Neli in Cezar. Pri mizi*. Ilustr. Ingrid Godon. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2005.

- *Spodbujevalna slikanica/iskalna slikanica:*

Godec Schmidt, Jelka: *Škrat Zguba in kameleon*. Ilustr. Jelka Godec Schmidt. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2004.

Spodbujevalna slikanica/leporello

Peklar, Andreja: *Fant z rdečo kapico*. Ilustr. Andreja Peklar. Ljubljana: Inštitut za likovno umetnost, 2005.

- *Spodbujevalna slikanica/igralna knjiga/tridimenzionalna knjiga:*

Cousins, Lucy: *Minkina kmetija: postavljanje in igralna knjiga*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2001.

- *Spodbujevalna slikanica/tipna slikanica:*

Kermauner, Aksinja: *Snežna roža: tipna slikanica za slepe*. Dob pri Domžalah: Miš, 2004.

- *Spodbujevalna slikanica/slikanica za zgodnje socialno učenje*

Remškar, Slavica: *Medvedek, kaj delaš?* Ilustr. Zvonko Čoh. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2004.

- *Spodbujevalna slikanica/glasbena pravljica:*

Bitenc, Janez: *Zlata hišica*. Ilustr. Mojca Cerjak. Celovec; Ljubljana; Dunaj: Mohorjeva založba, 2003.

- naslovniško odprta slikanica

To je poseben podtip slikanice, ki je primeren za vse starosti. V ta tip štejemo slikaniško obdelana klasična dela, ki niso namenjena izključno otrokom ali pa sporočilno zahtevnejše in simbolične slikanice. Strokovnjaki, kot je Marija Nikolajeva, menijo, da je slikanica knjiga, ki je namenjena bralcem dveh ali več generacij hkrati, zato je mogoče sporočilnost zahtevnejše slikanice razumeti na več različnih ravneh - v dobesečnem in konkretnem smislu, kot jo dojame otrok, in v prenesenem ali simbolnem smislu, kot jo doživlja odrasli. »Slikaniška prezentacija zahtevnejše literature izpričuje odprt in nepodcenjevalen odnos do recepcijskih sposobnosti mladega bralca,« je prepričana Marjana Kobe. Hkrati pa je to tudi slikanica, ki ustreza okusu odraslih bibliofilskih bralcev.

Štampe Žmavc, Bina: *Drevo srca*. Ilustr. Urška Stropnik. Maribor: Obzorja, 2005.

- slikanica za bralce začetnike in za oklevajoče bralce /bralce z odporom do branja

Za bralca začetnika so zelo primerne že omenjene kartonke ter prave slikanice z malo besedila in velikimi črkami, ki v otroku ne vzbujajo odpora in bojazni, da se zaradi obsega ne bo mogel prebiti do konca.

Založniki so v zadnjem času prisluhnili tudi tej potrebi in začeli izdajati knjige in zbirke knjig, ki jih imenujemo **knjige za začetno branje**. Imajo nekaj posebnosti:

- po vsebini in obsegu so to čisto prave slikanice, vendar imajo obliko ilustrirane knjige za otroke,
- namenjene so šolarjem na začetni stopnji, ki si želijo brati »prave« knjige,
- to so knjige z malo besedila, velikimi, izrazitimi črkami in velikimi presledki med vrsticami,
- otroka spodbujajo k branju s pomočjo različnih žanrov, zlasti s humorjem,
- veliko jih je natisnjenih z velikimi tiskanimi črkami,
- jezikovno so manj zahtevne,
- posamezne zbirke teh knjig so organizirane v težavnostne stopnje glede na stopnjo bralne usposobljenosti.

Za začetno branje so na primer primerne naslednje zbirke: *Anica*, *Berimo skupaj*, *Hribci*, *Bralni levi*, *Berem sam*, *Sončice*, *Čebelica*, med posameznimi izdajami pa:

Jurca, Branka: *Snežaki v vrtcu*. Ilustr. Ančka Gošnik Godec. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2005.

Krempl, Urša: *Čarovnica Cilka peče torto*. Ilustr. Alenka Bošnjak Miklavžin. Domžale: Studio Hieroglif, 2003.

- slikanice za otroke s posebnimi potrebami

Norveški *Dokumentacijski knjižni center za otroke s posebnimi potrebami* v Oslu je pripravil katalog z anotiranim seznamom teh knjig. Pripravljenci upoštevajo otroke, ki zaostajajo v duševnem razvoju, vidno in slušno prizadete ter govorno prizadete. Katalog predstavlja posebne in prirejene knjige za tovrstne potrebe, ki bi jih morala upoštevati tudi splošna knjižnica.

Priporočajo, naj za te otroke izbiramo:

- *običajne slikanice*: Izberemo predvsem slikanice z »lahko berljivimi« ilustracijami - realistične slike z upodobitvami znanih predmetov in situacij. Pomembne so slikanice, ki opisujejo svet okrog nas, družbo in ljudi, prikazujejo čustva, vzpodbujajo pripovedovanje o osebnih izkušnjah. Nekateri otroci ne morejo brati ali pa berejo samo kratka besedila. Nekateri lahko berejo samo slike. Čeprav je njihova intelektualna raven nižja, pa se njihove izkušnje in interesi lahko skladajo s starostjo. Potrebujejo tudi slikanice za mlade in odrasle. Te knjige naj ne bi bile preveč otroške.

- *slikanice brez besedila*: Pomagajo otroku razumeti zvezo med vzrokom in posledico, so primerne za pripovedovanje, opazovanje podrobnosti in pripovedovanje zgodb.

- *otroške pesmi*;

- *taktilne slikanice*: Za otroke s poškodbami vida, za slabše videče, ki ne morejo razbrati običajnih slik, so nekakšna predpriprava za kasnejše branje v Braillovi pisavi.

- *običajne slikanice z besedilom v standardnem tisku in Braillovi pisavi*: Slepim staršem omogočajo, da berejo svojim videčim otrokom. Videčim in slepim je omogočeno skupno branje s posebno organizacijo taktilnih slik, folije z Braillovo pisavo, ki so vstavljene med liste s standardnim tiskom.

- *zvočne knjige z zvočnimi ilustracijami*,

- *lahko berljive knjige*: Knjiga ne sme biti preobsežna, ima lahko berljive, velike črke in velike presledke med vrsticami, odstavki in poglavja so kratki, ima veliko dialogov, enostaven, konkreten jezik, zgodbo z jasno zgradbo ter veliko ilustracij, ki same pripovedujejo zgodbo v slikah.

Tipologija glede na tematiko slikanice

Najširše bi bilo mogoče slikaniško prozno produkcijo razdeliti na dve veliki skupini:

- **na iracionalno (neresničnostno) prozo**, ki je značilna za sodobno umetno pravljico, in sicer za kratko sodobno pravljico in fantastično pripoved. Pri tej vrsti pravljice se realni in fantastični svet prepletata ali soobstajata vzporedno drug poleg drugega. Taka proza ni odsev resničnega življenja, ni izkustveno preverljiva, kraj in čas nista realna in osebe ter predmeti so pogosto izmišljeni. Temeljno gonilo te pripovedi je otroški svet domišljije in igre, ki je sposoben preseči okvire realnosti.

- **na resničnostno (racionalno) prozo**, ki odslikava družbeno stvarnost, resnično življenje otrok in mladostnikov, sodoben čas in okolje, otrokov izkustveni svet: družino, življenje v vrtcu, šoli, vrstništvo, prijateljstvo, igro, problem samopodobe, ljubezen, medsebojne odnose in konflikte.

Vsakoletni pregled knjižne bere slikanic odkrije nekatere **stalne, ponavljajoče se in prepoznavne teme**: družina, otroški vsakdan, samopodoba, problemi najmlajših.

Naštejmo nekaj značilnih sodobnih slikaniških tematik: šola v slikanici, otroška soba v slikanici, babice v slikanici, prijateljstvo v slikanici, potovanja v slikanici, sorojenci v slikanici, strah v slikanici ...

V ta sklop resničnostne proze sodi tudi tako imenovana **problemska slikanica**, ki se je pojavila v zahodni Evropi že pred nekaj leti. Pri nas je nekaj teh slikanic že prevedenih v slovenščino, slovenska izvirna slikanica pa še zbira pogum, da se v teh temah razmahne.

Ta tip slikanice iskreno, brez dlake na jeziku sporoča, da otroški svet ni samo lepa zgodba o pridnih in poslušnih otrocih, ki živijo srečno s svojimi punčkami in plišastimi medvedki, brati in sestrami, zaviti v vato starševske ljubezni. Povedo, da je vsakdanjost lahko tudi trpka in boleča, da ljubimo, pa vendar kdaj tudi sovražimo, da sta del našega sveta tudi nasilje, nestrpnost in zavračanje. Moderna slikanica se želi približati resničnemu življenju v vseh njegovih razsežnostih brez tabujskih tem. Trdno stoji na stališču, da nobena življenjska situacija in noben problem nista tako neugodna in neobičajna, da se o njiju ne bi dalo spregovoriti z besedo in sliko.

Nekaj takšnih problemskih tem v slikanici: ločitev, vojna, spolna zloraba, invalidi, drugačnost, duševne bolezni v družini, brezdomci, otroci s posebnimi potrebami, beg od doma, ksenofobija, homoseksualnost, spolnost, priseljenci, smrt in nasilje.

Problemska slikanica:

Mazzini, Miha: *Čas je velika smetanova torta*. Ilustr. Mojca Osojnik. Ljubljana, Kres 1999.

Cave, Kathryn: *Drugačen*. Ilustr. Chris Riddell. Ljubljana: Educy, 2001.

Kakšna knjiga je ilustrirana knjiga za otroke?

Ilustrirana knjiga se kot tip knjige razlikuje od **slikanice**. Ta dva termina so izpostavili nemški in angleški teoretiki: v Nemčiji: das Bilderbuch - das illustriertes Buch ali angleško Picture Book - Illustrated Book. Za razliko od slikanice, kjer sta oba elementa: tekstovni in likovni medsebojno organsko povezana v »likovno-tekstovni monolit«, kot temu pravi Marjana Kobe, ilustrirana knjiga za otroke ponuja tekst večjega in doživljajsko zahtevnejšega obsega, lahko tudi več besedil v eni knjigi, ki jih ilustracija zgolj komentira. Tekst v ilustrirani knjigi lahko funkcionira neodvisno in samostojno - in predstavlja pomembnejši element od likovnega. Ilustracije v ilustrirani knjigi nimajo namena povedati zgodbe od začetka do konca kot slike v slikanici.

Kljub temu je včasih težko določiti mejo med obema. Med ilustrirane knjige vsekakor sodijo knjige, ki jih je mogoče **brati v nadaljevanjih**. So daljša besedila, samostojne zaključene zgodbe ali pa več krajših pripovedi, pesmic ali ugank, strnjenih v eni knjigi. Starši naj bi otrokom večkrat brali tudi daljša besedila, saj jih tako pripravljajo na pozorno sledenje daljši zgodbi in na glasno branje, ki je predvideno pri pouku slovenskega jezika na začetni stopnji osnovne šole.

Primeri ilustrirane knjige:

- Ilustrirana knjiga/Pravljice za lahko noč:

Ruck Pauquët, Gina: *Zaspančkove zgodbe. 60 zgodbic za lahko noč*. Ilustr. Ott Pepperl. Celovec; Ljubljana; Dunaj: Mohorjeva založba, 2001.

- Ilustrirana knjiga/sodobna umetna pravljica:

Kremenšek Križman, Manka: *Po sedmih pravljicnih deželah*. Ilustr. Peter Škerl. Ljubljana: DZS, 2005.

- *Ilustrirana knjiga/ »Otroški roman«*:

Lindgren, Astrid: *Pika Nogavička*. Ilustr. Marlenka Stupica. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2005.

- *Ilustrirana knjiga/Antologije*:

Vse najboljše, Ciciban!: 100 in še več najboljših iz šestdesetih letnikov Cicibana. Izbr. in ur. Slavica Remškar. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2005.

Zlato srečo nosimo, vsem ljudem jo trosimo: 24 pesmic, pravljic in ugank za božično-novoletni čas. Izbr. in ur. Anja Štefan. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2004.

Zlata Čebelica: najlepših petdeset. Izbr. in ur. Andrej Ilc. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2003.

Cicido, Ciciban, dober dan: velika knjiga zgodb: petindvajset zgodb iz Cicibana in Cicidoja. Izbr. in ur. Irena Matko Lukan in Slavica Remškar. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2004.

Zbirke ljudskih in umetnih pravljic

Zbirke ljudskih in umetnih pravljic, pripovedk ali zgodb za to starostno obdobje so bogato ilustrirane knjige, ki združujejo več med seboj neodvisnih zaključenih pripovedi ljudskih pravljic, lahko pa tudi klasične umetne pravljice ali pa sodobne fantastične in realistične pripovedi, primerne za predšolske otroke. Zlasti primerni za to starostno stopnjo so prirejeni izbori ljudskih pravljic različnih narodov in narodnosti, kot jih pripravlja Anja Štefan.

- *Zbirka pravljic/klasične umetne pravljice*:

Veliki pravljničarji in njihove najlepše pravljice. Izbr. Andrej Ilc. Ilustr. Suzana Bricelj in dr. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2001.

- *Zbirka pravljic/ljudske pravljice*:

Čudežni mlinček: ljudske pripovedi s celega sveta. Izbr. Anja Štefan. Ilustr. Zvonko Čoh, Jelka Godec Schmidt, Ančka Gošnik Godec in Marjan Manček. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002.

Slovenske ljudske pravljice. Ilustr. Ančka Gošnik Godec. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2005.

Lonček, kuhaj: najlepše slovanske ljudske pripovedi. Izbr. Kristina Brenkova. Ilustr. Ančka Gošnik Godec. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2001.

Mamka Bršljanka: pravljice s celega sveta. Ilustr. Ančka Gošnik Godec. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999.

Poučne knjige

Med poučnimi knjigami najdemo besedila različnega obsega, čeprav za to starostno obdobje prevladujejo poučne slikanice. Mnoge poučne knjige večjega obsega pa so prav tako bogato

ilustrirane, primerne tudi za otroke v predšolskem obdobju. Služijo za pogovor o določeni temi, za razlago nekaterih pojmov in pojavov, spodbujajo natančno opazovanje, primerjanje, opisovanje in »branje slik«. V pomoč so pri projektnem delu v vrtcu ali pri domačem raziskovanju sveta, ki nas obdaja, saj je tudi realni, stvarni svet za otroke svet čudes in skrivnosti. Starši in vzgojitelji naj zato z otroki čim pogosteje prelistavajo in prebirajo poučne knjige ter se ob slikah pogovarjajo o izbrani temi.

Poučne ilustrirane knjige za otroke:

Monet, Claude: Björk, Christina: *Linejka v slikarjevem vrtu*. Ilustr. Lena Anderson. Ljubljana: Narodna galerija, 1999.

Pimont, Marie-Renée: *Podobe umetnosti..* Ilustr. Colette Hus-David in dr. Ljubljana: Otroška knjiga OKA, 2003.

Hkrati pa bodo starši odkrili na knjižnih policah veliko skupino **knjig za ustvarjalne dejavnosti z otrokom**, s pomočjo katerih bodo skupaj lahko preživeli mnogo ustvarjalnih uric (ob glasbi, plesu, lutkah, likovnih veščinah, kuhanju ipd.).

Knjige za ustvarjalne dejavnosti z otrokom:

Ban, Tatjana in soavtorji: *Otrok ustvarja 1. 2.* Ilustr. navodil Jure Kralj. Domžale: Studio Hieroglif, 2002, 2005.

Vidrgar, Alenka: *Igrača zate*. Fotografije in ilustr. Alenka Vidrgar. Grosuplje: Tamara, 2005.

Cvetko, Igor: *Trara, pesem pelja: slovenska otroška glasbila, zvočila in zvočne igrače*. Fotogr. in ilustr. Igor Cvetko. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2004.

Melik, Jelka & Mateja Jeraj: *Spoznavmo Ljubljano!/: vodnik po mestu za otroke (male in velike)*. Ilustr. Mojca Sekulič. Ljubljana: Tehniška založba Slovenije, 2005.

Libeau, Catherine: *Kuharska knjiga za otroke*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002.

Sitar, Jelena: *Zgodbe za lutke in prste*. Ilustr. Igor Cvetko. Ljubljana: DZS, 2001.

Slovenski otroci in starši imajo danes na voljo veliko raznolikih in kakovostnih knjig, kar je razvidno že iz navedenih primerov. Ti so lahko vzpodbuda za vsa nadaljnja spoznavanja in občudovanja raznovrstnih likovnih in besednih mojstrov in v slikanicah in ilustriranih knjigah za najmlajše. Kako bodo te živele in rasle z našimi otroki, je odvisno predvsem od nas staršev in drugih odraslih posrednikov, ki jim srečanje s knjigo omogočamo tudi zato, da smo bližje svojim otrokom in samim sebi.

Priporočena literatura:

Priporočilni in tematski seznam mladinskih knjig so na voljo tudi na elektronskem naslovu:
<http://www.koz.si>

- **1999** - *Priporočilni seznam mladinskih knjig*
- **2000** - *Med tabuji in fantastiko*
- **2001** - *Lov na klone in superjunake*
- **2002** - *Kozmični poljubi vzporednih svetov*
- **2003** - *Pravljичni vrtovi, seznam želja in druge dobre zgodbe*
- **2004** - *Klicarji zvezd*
- **2005** - *Padci in igre*

KAJ NAJ BEREMO Z OTROKI?

Kaj je v literaturi za otroke in mladino najvažnejše, o tem so si pogledi sila različni. V 19. stoletju sta bila v mladinski literaturi izpostavljena moralni nauk in pouk o stvarnih rečeh. To je bilo tako izrazito, da je Josip Stritar ob izidu pripovedk Ivana Tomšiča *Dragoljubci* leta 1879 v *Zvonu* objavil štiri nadaljevanja dolgo premišljevanje o kriterijih dobre literature za mladino. Stritar se je uprl vsiljivi vzgojnosti in didaktičnosti. Svetuje, naj se moralni nauki zavijejo v zgodbo, in sicer tako, da mladi bralec ne bo vedel »takoj, kam meri pisatelj. [...] Še tega ni treba, da bi si bil mladi bralec, prebravši povest, jasno v svesti, česa se mu je učiti iz nje, kaka resnica je zavita vanjo«. (Stritar 1986: 43) Stritar se skratka postavlja na stališče, naj literatura, namenjena otrokom, odslikava resnični svet, naj otroci v njej mislijo in govorijo po otroško, naj bo narava opisana taka, kakršna je, in naj bodo moralni nauki v njej podani nevsiljivo. Ob koncu 19. stoletja se v otroški reviji *Vrtec* pojavijo Levstikove pesmi o Najdihojci in Pedenjmožu, na prelomu oziroma na začetku 20. stoletja pa še Župančičev Ciciban. Njune pesmi izpostavljajo otrokovo igro in zlasti Župančičeve tudi igro z jezikom, morala in pouk sta potisnjena nekoliko vkraj. Tik po 2. svetovni vojni sta bili otroška in mladinska literatura na Slovenskem »intonirani« z ideološkimi notami (Bevkova *Knjiga o Titu* itn.), a del literature za otroke se ideološkosti kljub vsemu otrese (Ela Peroci idr.) V 70. letih pride zopet do izraza igra (z besedami, zvoki), to so tudi leta silnega razcveta otroške literature pri nas. V 80. in 90. letih se pojavljajo tako imenovane tabu teme, v zadnjem času pa prihajajo v ospredje pravljicarstvo, med temami pa sožitje, tolerantnost, aktualna je subverzivnost ipd.

Ko govorijo literarni teoretiki o bistvu literarnega dela, pravijo, da ima vsako literarno delo tri značilnosti oziroma so v literarnem delu razvidne tri funkcije (prim. Kos 1996, Saksida 1994 idr.):

- **Etična** - tu je mišljena vzgojnost (etični, moralni nauki, govor o človečnosti, solidarnosti, poudarjanje veselja, nagovarjanje k premišljevanju o temeljnih vrednotah itn.).
- **Spoznavna** - tu so mišljene stvarne prvine literarnega dela (opisi narave, okolja, medčloveških odnosov s psihološkega vidika ...).

- **Estetska** - tu so mišljene tiste prvine literature, ki učinkujejo na naš estetski čut (ritem, rima, zvočne igre z besedami ...).

Če so vse tri lastnosti v literarnem delu v ravnovesju, delajo literarno delo **umetniško**. Pri presojanju, ali je česa ravno prav ali je tega že preveč in deluje v literarnem delu vsiljivo, ni enotne mere. Bralske izkušnje so različne. Tudi posameznikov občutek za to, ali je kaj že vsiljivo ali še ne, je različen – različna je občutljivost za etično komponento. Tudi občutljivost za dožemanje humorja ali ritma ali zvočnosti jezika je različna – različna je občutljivost za estetsko komponento. Prav tako so različni tudi pogledi na resničnost oziroma stvarnost – različna je občutljivost za spoznavno komponento. Na kratko povedano, vrednotenje vsega trojega oziroma vrednotenje umetniškosti literarnega besedila je v veliki meri **intuitivno**. (prim. Kos 1996: 178) Vse to je razlog, da se enotnih meril za presojanje, kaj je dobra (otroška) literatura, ne da postaviti.

Na splošno se ravnamo danes pri presojanju, kaj bomo z otroki brali oziroma kaj jim bomo ponudili v branje in prelistavanje, po dveh kriterijih (o tem in o kriterijih za presojanje mladinske literature nasploh prim. Kaminski 1994: 130-137). Eno je kriterij **bralca** (otroka): če se bomo hoteli z otroki pogovarjati o strahu, bomo izbrali pač tako zgodbo ali pesmico, ki govori o strahu, če jo bomo hoteli dramatizirati, bomo izbrali tako, ki ima kaj dialoga ipd. Drugo je kriterij samega **besedila** (zanima nas, ali je besedilo umetniško): če bomo hoteli pri otrocih izzvati estetski užitek, bomo izbrali ritmično pesem z dobrimi rimami (in nešablonsko vsebino) ali zgodbo, ki v domišljiji ustvarja zanimive podobe.

Pri presojanju, kaj je dobra otroška literatura, si lahko pomagamo tudi z mnenji knjižničarjev, literarnih zgodovinarjev, urednikov, prevajalcev in drugih, ki se z otroško literaturo intenzivneje ukvarjajo.

V ta namen je revija *Otrok in knjiga* že v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja začela vsako leto objavljati *Izbor knjig iz slovenske književne produkcije za mladino* (kasneje tudi izbore tovrstne književne produkcije drugih južnoslovanskih literatur). Sprva sta Marjana Kobe in Martina Šircelj seznamu naslovov dopisovali kratke oznake knjig (anotacije). Kasneje je iz tovrstne prezentacije mladinske literature v slovenskem jeziku nastal pregledni in priporočilni seznam otroških in mladinskih knjig, samostojna publikacija, ki prinaša pregled v slovenskem jeziku objavljenih knjig za otroke in mladino za posamezno leto. Te seznane že vrsto let

pripravljajo sodelavci Pionirske knjižnice v Ljubljani (prim. *Klicarji zvezd* 2005; *Padci in igre* 2006 itn). Zadnjih nekaj let so v obširnem pregledu posebej izpostavljene in anotirane priporočene otroške in mladinske knjige.

Tudi brezplačna priloga revij *Ciciban in Cicido*, imenovana *Za starše*, ki je žal z letošnjim šolskim letom nehala izhajati, je prinašala številne prispevke, ki na tak ali drugačen način vrednotijo (priporočajo ali odsvetujejo) besedila, namenjena otrokom in mladini (npr. Milena Blažić v rubriki *Branje med vrsticami*, Tanja Mastnak v rubriki *Sozvočje ilustracije in besedila*, izbori otroških knjig *Mojih 7 za otrokovo knjižno polico* itn.). Redno se pojavljajo tudi recenzije otroških in mladinskih knjig v *Delovi* tedenski prilogi *Književni listi*. Pišejo jih zlasti Barbara Hanuš, Gaja Kos, Lucija Stepančič idr.

Pomoč pri iskanju kvalitetnih besedil za otroke so tudi komentirani izbori mladinske literature, npr. *Petdeset zlatnikov* (Saksida 1998), ali antologije mladinske književnosti *Bisernica* (1996), *Sončnica na rami* (1996), *Primi pesmico za rep* (1995), *Zvezdna ladja* (1997), *Zlata čebelica* (2003) in mnoge druge. O kvaliteti literarnega besedila lahko govorijo tudi nagrade, ki jih podeljujejo za otroško in mladinsko literaturo: večernica je nagrada za najboljše mladinsko literarno delo v enem letu, desetnica je nagrada, ki jo Društvo slovenskih pisateljev podeljuje svojim avtorjem otroške in mladinske literature, vsako leto je podeljena tudi nagrada za najlepšo slikanico itn.

A kot rečeno, kriteriji za vrednotenje otroške in mladinske literature so od komisije do komisije, od avtorja do avtorja in od publikacije do publikacije različni, kar utegne uporabnika zbegati. Glede na lastno bralsko izkušnjo pa lahko bralec svoje presoje primerja z objavljenimi presojami in si na tak način ustvari krog avtorjev-presojevalcev, ki jim bo lahko vnaprej dokaj zaupal.

Upam pa, da boste ob prebiranju priročnika *Branje za znanje - branje za zabavo* le porodila kakšna misel in se je utrnil v zavest kak skriti naslov skrite in že pozabljene zgodbe, ki jo boste nemara jutri brali z otroki in se z njimi o njej pogovarjali - neobremenjeni, ali ste izbrali pravo ali ne. Ker ste izbrali pravo.

ZAKAJ JE ILUSTRACIJA TAKO POMEMBNA

Zgodovino likovne umetnosti običajno spoznavamo prek stavbarstva, kiparstva in slikarstva, pri tem pa velikokrat pozabljamo, kako pomembno vlogo so imele v preteklosti ročno napisane in ilustrirane knjige (manuskripti) ter zvitki. V njih se skrivajo motivi in tem, ki jih v likovnih delih večjega formata redkeje najdemo, nemalokrat so te miniature tudi edini ohranjeni primeri slikarstva določenega prostora in časa. Z Guttenbergovo iznajdbo tiska v 15. stoletju, ki omogoča razmnoževanje besedil in podob, pa pridobi tudi ilustracija, saj predvsem v okviru grafičnih tehnik razvije nove postopke in oblike za vizualizacijo različnih tem in vsebin. Če izhajamo iz ugotovitve, da so ilustracije v najširšem smislu vsa tista likovna dela, ki se opirajo na literarno predlogo, je to področje likovne umetnosti javnosti najbolj dostopno. Zagotovo se sleherni med nami sreča s knjigo ali revijo, s tem pa tudi s posebnim predstavnim svetom, ki ga s črto, barvo in obliko ustvarja likovni umetnik.

Ilustracija, še posebej tista za otroke in mladino, ima torej dvojen pomen, na eni strani upodablja zapisano ter spodbuja domišljijo in s tem ustvarjalnost, po drugi pa likovno vzgaja šolajočega se posameznika, da bo znal poleg jezika, zapisanega v besedah, razbirati tudi tistega v podobah. Da je to pomembno, so nam dokazala odkritja davnih, že izumrlih civilizacij, ki so svoje znanje zapisale v likovno berljivih znakih. Spomnimo se le znamenitih egipčanskih hieroglifov. Čeprav se večina otrok nikoli ne bo poklicno ukvarjala z likovno umetnostjo, pa bodo ob primerni vzgoji kasneje v življenju znali prepoznati skrita vidna sporočila, uživati v likovni umetnosti iz preteklosti in se najti v tisti, ki nastaja hkrati z njimi. Nenazadnje bodo lahko suvereno zadovoljevali potrebo po oblikovanju in spreminjanju svojega malega intimnega sveta po podobi svoje lastne domišljije, ki je človeku od nekdaj, sodobnemu pa še toliko bolj, pomembna za kakovostno bivanje in ustrezno samozavest. Zavedati se moramo, da je ilustracija prvo in včasih edino srečanje s podobo, obenem pa tudi, da ima zaradi povezanosti z različnimi zgodbami in malim formatom, ki ga določa knjiga, svoje posebnosti tudi v čisto likovnem smislu. Od avtorja zahteva določeno disciplino in posebne veščine tako v vsebinskem kot v oblikovnem smislu, zato dobra ilustracija nikoli ne more biti le pomanjšana slika ali obratno. Ni slučaj, da so se moderni in sodobni slikarji tej zvrsti posvečali s svojimi celotnimi opusi in le redki ob tem vzporedno ustvarjali po formatu

in vsebini monumentalnejša dela. Vsi priznavajo, da jim ilustriranje pomeni ohranjanje tiste brezmejne otroške domišljije, ki razume svet edino v njegovi večplastnosti ter ambivalentnosti stvarnega in umišljenega, dobrega in zlega, prijetnega in strašljivega.

Kratek oris zgodovine ilustracije

Ilustracija se v današnjem pomenu besede uporablja šele od 19. stoletja naprej, čeprav lahko srednjeveške iluminirane rokopise, manuskripte in horarije štejemo za njeno dediščino, izvor pa najdemo že v antični književnosti. Med literarnimi deli znamenitimi tudi po odličnih ilustracijah so med drugim Biblija, Iliada, Metamorfoze, Božanska komedija, Decameron in La Fontainove basni.

Tudi Slovenci premoremo dolgo in kakovostno tradicijo na tem področju, ki sega vse od znamenitih Stiških rokopisov iz 12. stoletja. Prvi veliki razcvet ilustracija doživi po zaslugi protestantskih knjig, med katerimi je z lesorezi posebej bogato ilustrirana Dalmatinova biblija iz leta 1584. Zelo pomembna je tudi Slava Vojvodine Kranjske in druge knjige Janeza Vajkarda Valvasorja, ki so prva zbirka podob krajinskih, botaničnih in mitoloških motivov iz 17. stoletja. V 19. stoletju se pri evropskih narodih, hkrati z zavedanjem o narodni pripadnosti, poveča zanimanje za dediščino, kamor sodijo tudi pravljice (Brata Grimm, H. Ch. Andersen). Tudi Slovenci odkrivamo ljudsko izročilo - še danes je mogoče pobrskati za romantičnimi, idiličnimi, humornimi, a tudi srednjeveško srhljivimi upodobitvami slovenskih pripovedk in bajk, ki so jih kakovostno in za tisti čas sodobno realizirali slikarji, zbrani v klubu Vesna: Maksim Gaspari, Gvidon Birolla, Ivan Vavpotič, Hinko Smrekar, Fran Podrekar. Z 20. stoletjem nastopita brata Kralj - le kdo se ne spomni sijajnega Martina Krpana - in za njima vrsta odličnih slikarjev, ki radi posegajo tudi po ilustraciji, med njimi Miha Maleš, Nikolaj Pirnat, France Mihelič, Marij Pregl, Maksim Sedej ... Posebej poudarjamo, da so knjige z ilustracijami teh umetnikov še vedno v hrambi knjižnic in jih je vredno predstavljati današnji mladini tako zaradi kakovostnih, očarljivo starinskih podob, kot tudi zaradi besedil slovenskih avtorjev, ki danes veljajo za klasike slovenske književnosti.

Katerih sodobnih slovenskih ilustratorjev ne smemo spregledati

Že kmalu po drugi svetovni vojni, ko smo dobili tudi v Sloveniji akademijo za likovno umetnost, so nastopile ilustratorke, ki jih danes že prištevamo med klasike - zanje se je

uveljavil neformalni izraz »pravljíčarke«. Vse so bile slikarke, svoje delo pa so posvetile knjižni ilustraciji. Pomen njihovega dela ni samo v izvornosti in kakovosti upodobitev univerzalnih pravljíc ali literarnih del njihovih sodobnikov in sodobnic s področja otroške in mladinske literature, temveč tudi v uporabi aktualnega likovnega izražanja. V tem kontekstu ni mogoče mimo Marlenke Stupica (Rdeča Kapica, Sneguljčica, Palčica, Grdi raček ...), Ančke Gošnik Godec (Slovenske ljudske pravljice, Muca Copatarica ...), Marjance Jemec Božič (Juri Muri v Afriki, Nana, mala opica, Kotiček na koncu sveta ...) Lidije Osterc (Biba, buba, baja, Bela mačica ...), Rože Piščanec (Kdo je napravil Vidku srajčico ...), Maričke Koren (Kekčeve zgodbe ...), kasneje še Jelke Reichman (Piki Jakob, Maček Muri ...). Sledi jim naslednja generacija avtoric: Marija Lucija Stupica, Kamila Volčanšek, Alenka Sottler in Jelka Godec Schmidt, ki jih je kljub velikim medsebojnim razlikam del strokovne javnosti skušal povezati zaradi podobnega pristopa – izhajanja iz tradicionalnega pripovedništva in jih obenem tudi na ta način razlikovati od drugačnega sveta, ki so ga v ilustracijo vnašali večinoma njihovi moški kolegi. Med starejšimi so bili posebej izraziti Milan Bizovičar, Štefan Planinc, Jože Ciuha, Miki Muster. A šele z ilustracijami Kostje Gatnika, Marjana Mančka, Matjaža Schmidta ter Milana Eriča in Zvonka Čoha se oblikuje interpretacija, ki pomeni pandan »pravljíčarkam« predvsem v humornih, včasih že pobalinskih domislicah in karikiranih likih, ki upoštevajo izkušnjo novega medija popularne kulture – stripa in animiranega filma (risank). Nekje vmes delujejo Rudi Skočir z monumentalnimi, na realistični osnovi zgrajenimi liki, ki jim posebej ustreza slovensko ljudsko izročilo, ter lirična Daniel Demšar in Dušan Muc ter Mojca Cerjak. Bolj po lutkah znani Silvan Omerzu je med vsemi najbolj arhaičen, lahko bi rekli, da črpa iz arhetipov, groteskni mask in preproste risbe. Med mladimi ilustratorji, ki uspešno nadaljujejo tradicijo in ji z novimi pristopi zagotavljajo potrebno svežino ter teme in motive, lastne generacijam, ki se s knjigo šele spoznavajo, je veliko imen in vseh na tem mestu ni mogoče navesti. Zato ta kratki oris zaključujemo le z nekaterimi avtorji, ki jih posebej izpostavljamo zaradi premikov, ki so jih s svojimi pristopi vnesli v sodobno slovensko ilustracijo: Gorazd Vahen z domiselnim vpletanjem predmetov iz vsakdanje stvarnosti v tradicionalni pravljíčni svet, Suzi Bricelj s filmskim kadriranjem likovne podobe, Damijan Stepančič in Lila Prap z likovno premišljenim pripovedovanjem skozi bogate znakovne simbole, ter Arjan Pregl Peter Škerl in Ana Zavadlav, ki se v načinu interpretiranja besedil navezujejo na preprosto, a sporočilno jasno otroško risbo. V zadnjih letih, ko v naših knjižnih izdajah opazamo očiten porast ilustriranih knjig, namenjenih otrokom in mladini - žal je med njimi tudi veliko zelo slabih izdelkov – opazamo vračanje k domišljiji in izrazito slikarski pripovedi, kar otroke, naveličane

shematičnih elektronskih podob različnih ameriških in japonskih risank, stimulira ter jih estetsko in čustveno zadovoljuje. Ta pojav, ki tehniko počasi preveša na stran umetnosti in pomeni neko logično opuščanje cenениh izdelkov, ki so jih ustvarili avdio-vizualni mediji in v osnovi morda niti niso bili namenjeni knjigi, seveda ni značilen le za Slovenijo, pač pa ga lahko že nekaj časa spremljamo na vseh pomembnih mednarodnih predstavitev sodobne ilustracije za otroke in mladino (Bienale ilustracije Bratislava, razstava ilustracij v okviru Bolonjskega knjižnega sejma, Mednarodna razstava otroških ilustracij Sàrmede, IBBY Andersenova nagrada za ilustracijo). Poleg nekaterih, že leta uveljavljenih avtorjev, ki so ilustracijo razumeli kot knjižno slikarstvo (zlasti Ančka Gošnik Godec, Marlenka Stupica, Marija Lucija Stupica, Zvonko Čoh, Rudi Skočir, Miroslav Šuput, Alenka Vogelnik, Irena Majcen in Kamila Volčanšek) je (ponovno) odkrivanje barve kot osnovnega elementa za likovno pripoved značilna pri Mojci Osojnik, Poloni Lovšin, Kristini Krhin, Maši Kozjek, Svjetlanu Junakoviću in drugih.

Natančnih meril, kako izbirati, da bo vsem prav, seveda ni, so le oporne točke, ki naj bi bile v pomoč pedagogom in staršem; mladim bralcem (in gledalcem) pa v veselje in za znanje. Pri tem pa seveda nikoli ne smemo pozabiti, da vsak prostor in čas razvijeta svoje predstavne svetove, zato moramo mlade seznanjati z upodobitvami, v katere so svojo domišljijo skušale ujeti generacije pred njimi, a ob tem jih ne smemo prikrajšati za podobe, v katerih se zrcali doba, ki pripada le njihovem otroštvu. Tudi če nam je njihov svet še tako tuj, in tisti, ki ga hranimo iz časov pripovedovanja naših babic, tako domač.

Kot smo že omenili, je v poplavi raznovrstnih knjižnih izdaj, ki so najšibkejše prav v likovni podobi, včasih težko izbrati. Najbolje je, da se posvetujete s kom, ki se na to področje spozna ali pa izbirate med že uveljavljenimi avtorji.

V Sloveniji je bila ilustracija v preteklosti deležna manj pozornosti umetnostnih zgodovinarjev in likovnih kritikov kot druga področja likovne umetnosti, vendar so zanjo skrbeli posamezni založniki, ki so se jim kasneje pridružili tudi umetniki s tega področja in galerije. Založba Mladinska knjiga je z Levstikovo nagrado, ki jo podeljuje že vse od leta 1949, kontinuirano skrbela za razvoj in predstavljanje izvirne in kakovostne slovenske ilustracije. Iz želje po pregledu vsega, kar v Sloveniji nastaja za ilustrirane knjige in revije sta, Društvo likovnih umetnikov Slovenije in Cankarjev dom leta 1993 ustanovila Slovenski bienale ilustracije z nacionalno nagrado za dosežke na tem področju, imenovano po Hinku

Smrekarju. Od leta 2003 poznamo tudi Izvirno slovensko slikanico, naziv, ki ga za najboljšo otroško slikanico vsako leto podeljuje Gospodarska zbornica Slovenije. Danes si lahko ogledamo stalno zbirko slovenske ilustracije v Galeriji Šivčeva hiša v Radovljici, za razstave naših klasikov in novih, še uveljavljajočih se ilustratorjev pa skrbi tudi Založba Mladinska knjiga v svoji galeriji Sončnica v Ljubljani. Le malo stran od slovensko-italijanske meje leži mestece Sàrmede – prizorišče razstave Podobe domišljije, na kateri že 23 let predstavljajo najboljše ilustratorje za otroke iz vsega sveta, tudi nekatere slovenske.

Razstave v severnoitalijanskem mestecu Sàrmede in v Bratislavi spremljajo likovno izjemno razkošni katalogi s korektnimi uvodnimi študijami; pogledati ali celo izposoditi si jih je mogoče v Ljubljani v: Galeriji Cankarjevega doma, na Zvezi društev slovenskih likovnih umetnikov ter v Pionirski – centru za mladinsko književnost in knjižničarstvo. Za slovenski prostor so seveda ključni katalogi Slovenskega bienala ilustracije, ki so primeren vodnik za pregled slovenske ilustracije v obdobju zadnjih petnajstih let, še posebej tiste za otroke in mladino. V teh katalogih, ki si jih lahko ogledate v več splošnih knjižnicah po Sloveniji, so se v vseh teh letih le redka imena “izmuznila” mimo različnih žirij.

Priporočena literatura:

- Brenk, Kristina: (1978). Slovenska slikanica in knjižna ilustracija za mladino: 1945-1975. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Blatnik Mohar, M., in dr. (ur) (2003). *Beremo skupaj: priročnik o spodbujanju branja*. Ljubljana: Založba Mladinska knjiga.
- Krivec Dragan, J. (2005): Bil je nekoč ... V A. Veler (ur): *Album slovenskih ilustratorjev*, str. 5 - 11, Ljubljana: Mladinska knjiga Založba.
- Pregl Kobe, T. (1979). Slovenska knjižna ilustracija. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Slovenski bienale ilustracije*: razstavniki katalogi 1., 2., 3., 4., 5., 6., 7. (1993 -) Ljubljana: Zveza društev slovenskih likovnih umetnikov.
- Veler, A. (ur) (2005). *Album slovenskih ilustratorjev*. Ljubljana: Mladinska knjiga Založba.

KAJ ODLIKUJE KAKOVOSTNO ILUSTRACIJO?

Otrokovo prvo bližnje srečanje z likovno umetnostjo največkrat predstavlja prav ilustracija, zato je že za najmlajše zelo pomembna ustrezna izbira kakovostnih ilustriranih del. Pri tem ne smemo pozabiti na aktivni vidik ilustracije, saj lastna likovna predelava zgodb omogoča otroku bogatenje doživljajskega in miselnega sveta in je zato pomembna ne le za njegov likovni, temveč tudi za njegov celostni razvoj.

S knjižno ilustracijo se otrok sreča preko slikanice: knjige, kjer sta besedilo in slika enako pomembna, ne glede na količinsko razmerje, ter skupaj tvorita celoto. Praviloma prevladuje v slikanicah za najmlajše podoba nad besedo, kasneje pa se razmerje izenačuje in proti koncu otroštva obrne. Poznavanje otrokovih likovnorazvojnih potreb se je z leti že uveljavilo in ga najboljši ilustratorji poznajo in upoštevajo. Ker je slikanica tudi industrijski izdelek, ni podvržen le estetskimi, ampak tudi tržnim zakonitostim, ki so pokazale, da se najbolje prodaja to, kar je kupcu, tako otroku kot odraslemu, všeč. Danes najdemo na vseh trgih, tudi pri nas, primere zgolj komercialno motiviranega kot tudi primere kakovostnega tipa ilustracij. Oglejmo si nekaj standardov, ki so – razvojno gledano – predšolskim otrokom bližji in nam bodo v pomoč pri izbiri primerne ilustracije za naše najmlajše.

Za otroke v zgodnjem otroštvu je primerna oblika leporelo (kartonska zgibanka), ki ima vlogo knjige – igrače. Taka knjiga vsebuje zelo malo besedila, le kakšno besedo ali stavek. Prevladujejo slike posameznih predmetov in živali. Ker jo otrok ob ogledovanju tipa in okuša, je pomembno, da je narejena tako, da se otrok z njo ne poškoduje (npr. brez ostrih robov) ter da jo je mogoče občasno očistiti. Kot pri vseh kakovostnih igračah v tem obdobju je tudi tu zaradi varnosti pomembno, da niso sestavljene iz delcev, ki bi se lahko odkrušili in zašli v žrelo ali sapnik, k varnosti pa sodijo tudi nestrupene tiskarske barve. Likovno učinkovite so tiste zgibanke, ki so narejene na osnovi čistih, ploskovnih barv, z jasnimi, ne preveč kompleksno sestavljenimi oblikami. To odgovarja otrokovim sposobnostim za razlikovanje le največjih barvnih in oblikovnih nasprotij. Kakovostnih leporelov, ki namesto risb vključujejo fotografije, ni veliko, saj je fotografija pogosto podatkovno pregosta in likovno-prostorsko prezapletena, da bi otroku omogočala iskanje razlik in podobnosti. Ena od osnovnih likovnih

zahtev v tem starostnem obdobju je namreč načelo "vsakemu predmetu svoj prostor", kar pomeni, da ne prihaja do delnega medsebojnega prekrivanja predmetov. To povzroča iluzijo prostora, z njo pa otrok še ne ve kaj početi. Ravno tako so bolj priljubljeni tipični pogledi na stvari (čisti profil ali čisti en face), saj posebni zorni koti otežujejo prepoznavanje in ne podpirajo spoznavnih procesov na ustrezen način. Podobno vlogo kot leporelo ima tudi otrokova prva »prava« knjiga, saj strukturira prostor knjige na začetek in konec (platnice) in vsebino, običajno sestavljeno iz nekaj debelih listov. Otrok se uči listati, povezovati sosledje slikovnih prizorov, postopoma osvaja tudi smer "branja". Običajno je v teh knjigah že nekoliko več besedila, a ne več kot par stavkov na stran. Likovne vsebine so nekoliko kompleksnejše, saj za potrebe razvoja zgodbe nastopa več oseb ali predmetov v istem prizoru. Ilustrator naj bi tudi tu spoštoval otrokovo nagnjenje k dožemanju čiste, ploskovite barve in jasnih orisov.

Slikanica je dober medij za komunikacijo med otroci in odraslimi, ko se "pogovarjajo" o barvah, imenih predmetov, živali, oblik. Kakor za vse druge vrste knjižne ilustracije, je tudi za prvo slikanico pomemben standard odličen ilustrator. V tem zgodnjem otroštvu, ki ga razvojna psihologija izpostavlja kot posebej pomembnega za otrokov nadaljnji razvoj, tudi likovna energija, ki jo lahko s svojimi ilustracijami posredujejo kvalitetni avtorji, opravi več in bolje ter postavi višje standarde za bodoče likovne izbire.

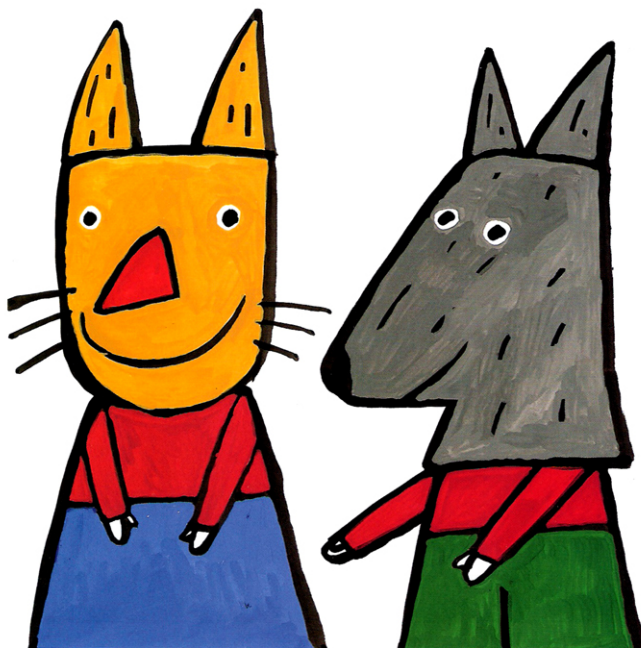
Slikanica v pravem pomenu besede ima debelejšše platnice in več tankih listov. V taki slikanici se lahko razmerje med besedilom in sliko razvije na več načinov. V strokovni literaturi najdemo delitev na tri tipe slikanic s tega vidika. Prvi tip predstavlja klasična slikanica, ki je likovno oblikovana na način klasične knjižne ilustracije, vsaka ilustracija v knjigi je samostojna slika. V taki slikanici se na primer menjavata celostransko besedilo in celostranska slika, besedilu lahko sledi dvostranska slika ... (na primer H. Ch. Andersen: *Grdi raček*, ilustracije Marlenka Stupica). Pri naslednjem tipu slikanice se ilustracija tako rekoč razlije čez obe strani, se »razleze« tudi med besedilo (na primer Anja Štefan: *Iščemo hišico*, ilustracije Ančka Gošnik Godec). Pri tretjem tipu pa je besedilo vključeno v samo ilustracijo – ilustracija stripovskega tipa (na primer Saša Vegri: *Jure Kvak-Kvak*, ilustracije Kostja Gatnik).

Pri oblikovanju kakovostnih slikanic sledi velikost črk bralnim potrebam oziroma spretnostim starostne ciljne skupine otrok, pri čemer je zelo pomembna likovna sestavina ilustrirane

knjige tudi oblika črk (tipografija). Najpogostejši napaki sta težka čitljivost (navadno zaradi prevelike okrašenosti, dekorativne preobloženosti črk) in pomanjkanje enotnosti ali drugače rečeno tipografske raznovrstnosti. Računalniki danes ponujajo vrsto mamljivih možnosti za igrakanje z oblikami črk in nekateri se tej možnosti ne morejo upreti. Rezultat je pogosto nasproten želenemu: namesto igrive razposajenosti dobimo nečitljivo zmedo. Opažamo, da je kultura oblikovanja črke v slikanicah prevečkrat zapostavljena in pogosto tako likovno kot razvojno neprimerna.

Ob obliki besedila in podobe imamo opraviti še z eno likovno plastjo ilustrirane knjige, to je plast grafičnega oblikovanja oz. oblikovanja celotnega izgleda knjige. To je umetnost izbire velikosti in oblike formata, izbire tiskarskega papirja, tiskarskih postopkov, načina vezave, znotraj tega pa že omenjeno oblikovanje posameznih strani, sosledja strani, t.i. prelom. Z določanjem razmerja med besedilom in sliko, razporeditvijo v formatu, oblikovalec vpliva na preglednost, čitljivost, zračnost; ustvari posebno notranje vzdušje knjige. Na to plast oblikovanja praviloma nismo zavestno pozorni, čeprav močno vpliva na naše počutje ob listanju po knjigah. Prav zato bi morali založniki oz. likovni uredniki slikanic in drugih knjig za otroke temu posvečati več pozornosti in poleg likovnega vidika nujno upoštevati tudi razvojni vidik (starost otrok, ki jim knjigo namenjajo).

V poglavjih, ki v tem priročniku obravnavajo vsebinski vidik otroške literature, razberemo, kako pomembno je pri otroški literaturi upoštevati razvojne vidike. V nadaljevanju ob nekaj primerih vrhunskih ilustracij prikazujemo, kako je tudi na likovnem področju pomembno, da ilustracija sledi otrokovemu razvoju.

Slika 1: Silvan Omerzu: naslovnica revije Cicido, Založba Mladinska knjiga, Ljubljana, februar 2006.

Najmlajši otroci s pomočjo ilustracij pridobivajo osnovne izkušnje o naravi stvari: ločijo med čistimi barvami (rdeča, zelena, modra ...) brez odtenkov in tonskega stopnjevanja. Najbolj jih pritegnejo velike, jasne barvne površine, ki so nanešene na ploskovit način. Enako vlogo igrajo oblike, kjer otroci opazujejo razlike med okroglimi in oglatimi (mehkimi in trdimi). Najbolj blizu so jim take upodobitve, kjer ima vsaka stvar svoj prostor, torej se ne drenjajo in ne zakrivajo druga druge. Potrebo po jasni razvidnosti dopolnjujejo še izbrani zorni koti upodobljenih predmetov, živali ali oseb. Najbolj učinkovita sta dva pogleda: "en face" (od spredaj) in "profil" (stranski pogled). Drugi zorni koti vsebujejo preveč posebnosti in najmlajšim gledalcem otežujejo likovno branje. Likovna izrazila so jasno razvidna in uporabljena v najosnovnejših oblikah. Na izbrani sliki lahko opazimo jasno ločitev med črto in barvo. Črta je ene debeline, barve, intenzitete, torej brez variacij (modalitet), barve so čiste, brez odtenkov in nastopajo v omejenem številu. Mreža odnosov, ki jo spleta pripoved, je reducirana na osnovne odnose med manjšim številom oseb, živali ali predmetov. Prizori so postavljeni v nevtralen oziroma v našem primeru "prazen" prostor. Slika Silvana Omerzua zelo dobro ilustrira likovni jezik, ki je doživljajsko in razumsko najbližji najmlajšim otrokom in zadovoljuje vsa njihova pričakovanja in razvojne potrebe. Sposobnost nezmotljivega ločevanja največjih razlik v podobi je temelj za nadaljnje ostrenje zaznav in doživljanj likovnih vsebin v kasnejših razvojnih obdobjih.

Slika 2: Ančka Gošnik Godec: v knjigi *Iščemo hišico* (Anja Štefan), Založba Mladinska knjiga, Ljubljana, 2005.

Delo Ančke Gošnik Godec zahteva od otroka celovitejšo pozornost, saj se je v likovnem prostoru slike (v primerjavi s prejšnjo) marsikaj spremenilo. Prizorišče sicer ostaja jasno pregledno, odnosi med nastopajočimi v prizoru niso pretirano zapleteni. Vendar se tipičnim pogledom (od spredaj in s strani) pridružujejo še posebni zorni koti. Petelin je upodobljen skoraj s profila, vendar postavitev kril prinese v sliko kompleksnejšo prostorsko situacijo. Taki odmiki od tipičnih, standardnih upodobitev spodbudijo otrokove likovne predstave in razširijo pojmovanje prostora. Otrok se sam tako še ne zna izražati in ravno ta napetost med že znanim in še ne obvladanim poganja otrokovo radovednost in željo po likovnem raziskovanju. V sliki se barve ne pojavljajo samo v osnovnih kvalitetah, marveč najdemo množico barvnih odtenkov, ki s harmoničnim stopnjevanjem razširijo barvno paleto in razgibajo barvni prostor slike. Čeprav nastopajo že prva prostorska vodila (npr. delno prekrivanje piščancev in koklje postavi jasne odnose glede tega, kaj je spredaj in kaj bolj zadaj), je celotna slika zasnovana bolj na ploskovit način oziroma ni občutiti kakšne posebne potrebe po oblikovanju iluzije globine prostora. Tudi črtne strukture so pestrejšje: debeline, barve in različne gostote črt tvorijo zahtevnejše vzorce in ni več izrazito jasnih meja med barvo in obliko. Slika je prava paša za oči ter omogoča otrokom, da lahko preizkušajo in krepijo lastno likovno senzibilnost. Izjemna harmonija, ki jo avtorica ustvari z razlikami in podobnostmi uporabljenih likovnih izrazil, otroka vodi od enostavnega h kompleksnejšemu, celovitejšemu zaznavanju, občutenju in razumevanju likovnih vsebin, prostora in pripovedi.

Slika 3: Jelka Reichman: ilustracija pesmi Strah ima včasih velike oči (Anja Štefan), revija Ciciban, Založba Mladinska knjiga, Ljubljana, november 2005 .

Če je res, da lahko čustva povezujemo z barvo, prostor pa z razumom, je izbrani primer Jelke Reichman tipičen primer točke ravnovesja med otrokovim čustvenim in razumskim dojemanjem sveta. Čustveni pol tu zastopajo še relativno čiste barve, ki jim stoji nasproti veliko zanimanje za iluzijo prostora. Jasno so izpostavljena prostorska vodila: delno prekrivanje, manjšanje oddaljenih predmetov, barvna perspektiva (barve se z oddaljenostjo ohlajajo), zračna perspektiva (barve z oddaljenostjo izgubljajo na intenzivnosti in postajajo modrikaste) in modelacija ("senčenje", ki izpodrine ploskovito uporabo barve ter jo s svetlenjem in temnenjem na robovih predmetov izboči v navidezni prostor). Pripoved v prizoru je kompleksnejša, odnosi mnogostranski, dinamika dogajanja je podprta z dinamično diagonalno kompozicijo. Pri otroku se to likovno ravnovesje med čustvenimi in razumskimi sposobnostmi pojavi nekako med 5. in 6. razredom osnovne šole. Interes za ogledovanje tovrstnih del pa se pojavi že precej prej, saj otrokova radovednost vedno prehiteva njegove (likovnoizrazne) sposobnosti. Od tod vodi likovno razvojna pot v smer poudarjenega razumsko-prostorskega interesa.

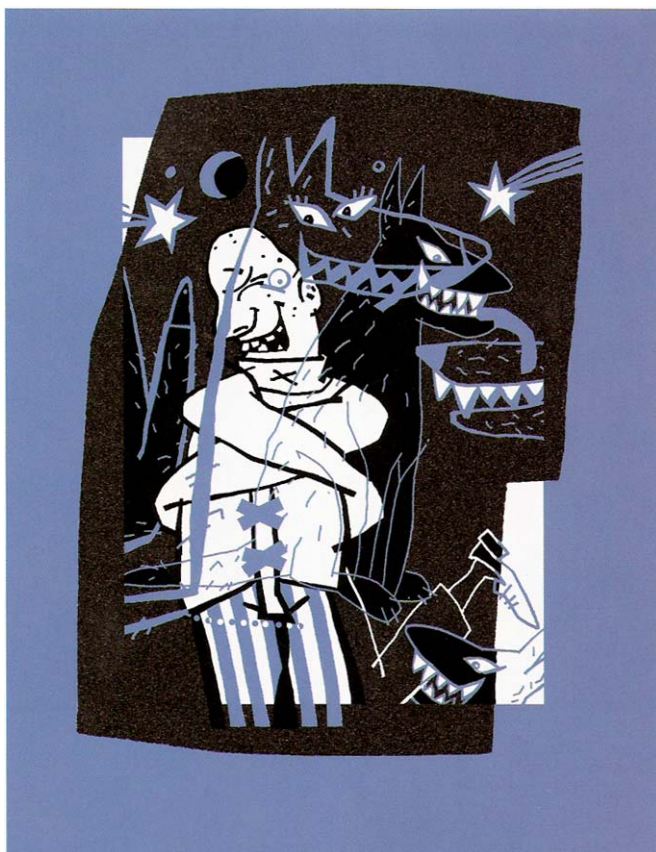
Slika 4: Zvonko Čoh: V knjigi *Bedak Jurček* (H. Ch. Andersen), Založba Mladinska knjiga, Ljubljana, 2005.

V Čohovi sliki je jasno izražen izrazit interes za prostor. Ne le prek prostorskih vodil, ki smo jih že omenili, marveč iz celotne postavitve prizora, ki prostor napenja od podrobnih upodobitev predmetov v ospredju, prek perspektivčnih vodil (smeri knjig na levem delu slike), do roba neskončnosti v svetlobi okna. Avtor je pravi lovec na podrobnosti, ki jih najde tako v predmetih, oblačilih, arhitekturi, kot tudi na obrazni in telesni mimiki upodobljenecv. Jezik čistih ploskovitih barvnih nanosov se je moral umakniti svetlo-temni govorici osvetljenih in zatemnjenih barv, ki poglobijo prostorski učinek. Dramatičnost svetlobnih kontrastov pa je primerna podpora očitno dramatičnemu prizoru napetega razmišljanja. Napetost dosežemo tudi s pretiravanjem, zato avtor obraze preoblikuje s poudarjanjem značilnosti v smeri karikature.

Slika 5: Milan Erič: V knjigi *Vse v eno - enolončnice* (Dario Cortese), ČZD Kmečki glas, d.o.o., Ljubljana, 2006.

Podobno likovno govorico kot v Čohovem primeru, najdemo tudi v Eričevi ilustraciji. Prevlada prostora nad barvo je izpeljana še dosledneje. Gre za tonirano (lavirano) risbo, ki si od barv vzame le eno toplo oker in eno hladno modro barvo, vse ostalo pa prepusti svetlobi oz. temi črne, bele in sivih tonov. Če so v dosedanjih primerih avtorji pri upodobitvah bolj ali manj sledili zgledom iz narave, to delo predstavlja primer, ko avtorjeva domišljija zavzame vodilno vlogo in videno preoblikuje po lastnih zahtevah, ne več po zahtevah objektivnega, vidnega sveta. Zelenjava in sadeži so se spremenili v osebe, ki tvorijo nadrealne zgodbe in prizore. Avtor je v pripovednem delu slike pustil domišljiji na stežaj odprta vrata, pri likovnem delu pa je pazil na vsa pravila oblikovanja in izdelal odlično likovno iluzijo izmišljenega prizora. Le zelo dobri risarji si lahko privoščijo takšno svobodo, pri slabih pa se poizkusi največkrat izrodijo v neprepričljivo neartikulirano spakovanje. Iz komercialnih razlogov imamo žal danes precej več slabih zgledov in so zato dela, kot jih tu predstavljamo, še toliko dragocenejša redkost.

Slika 6: Kostja Gatnik: v reviji *EMZIN: HUMOR*, EMZIN, revija za kulturo, 2006.

Posebnost likovnega prostora v izbranem Gatnikovem delu je ta, da gre v resnici za pomnožen likovni prostor, saj znotraj formata najdemo eno prek druge odtisnjenih več plasti risb. Te sicer tvorijo en prizor, ki pa ga nikoli ne moremo videti v celoti. Človek lahko jasno vidi le tisto, na kar je zavestno usmerjen. Ker hkrati ne moremo biti zavestno usmerjeni na vse plasti slike, naš pogled skače od ene plasti k drugi in tako tvori likovno zgodbo, ki ima razen prostorske tudi časovno razsežnost. Struktura slike je zapletena in primerna za starejše gledalce, otrokom pa je lahko vir radovednega čudenja in nevsakdanjih senzacij. Pri slikah je k sreči tako, da imamo od njih prav toliko, kolikor smo iz njih sposobni in pripravljeni vzeti. Iz tega razloga je tudi ta slika, sicer namenjena starejši publiki, primeren predmet otrokovega raziskujočega gledanja in čudenja.

*Slika 7: Marija Lucija Stupica: V knjigi *Bohinjske pravljice* (zbrala in uredila Marija Cvetek), ZDSLU, Ljubljana, 2000.*

Marija Lucija Stupica je ključno prispevala k ugledu ilustracije predvsem zato, ker jo je dosledno pojmovala kot knjižno slikarstvo. Nobenega popuščanja v resnosti, odgovornosti in slikarski kvaliteti si ni dovolila, zato imajo njeni ilustratorski originali status dovršenih slikarskih umetnin. Dosledno, sistematično grajen likovni prostor naseljuje posebna atmosfera, ki prizore iz vsakdanjih privzdigne v posebne, časovno in prostorsko samosvoje svetove. Ljubezen do podrobnosti nikoli ne preglasi trdno komponirane celote, jedro pripovedi je neprisiljeno umeščeno tako, da ga oko zlahka odkrije in je ob tem nagrajeno z občutkom ugodja. Mali formati skrivajo veliko pomenskih in slikovnih plasti, ki jih vseh ni mogoče razbrati takoj, zato se k njenim ilustracijam vračamo znova in znova, a se jih ne naveličamo. To lastnost imajo le umetnine, ki ne trajajo zato, ker bi času kljubovale, marveč zato, ker potujejo z njim; so brezčasne.

Opisani primeri kakovostnih ilustracij kažejo, kako lahko z ilustracijo sledimo otrokovemu likovnemu razvoju, ki poteka od najzgodnejših čistih barvnih ploskev in jasnih, enostavnih orisov (na primer ob ilustraciji Silvana Omerzuja - *slika 1*). Pot se nadaljuje k čedalje večjemu številu podrobnosti (kot jih na primer prinaša ilustracija Ančke Gošnik Godec - *slika 2*), sledi nastopanje prostorskih vodil delnega prekrivanja, zmanjševanje oddaljenih predmetov in zračne perspektive (primer ilustracija Jelke Reichman - *slika 3*), v svetlo/temno modelacijo,

"senčenje" z vedno manj čistih barv na račun prepričljivega učinkovanja navideznega prostora oz. iluzionizma (primer ilustracija Zvonka Čoha - *slika 4*).

Če barvno/ploskovno govorico prepoznamo kot nosilca emocionalnih vsebin, v svetlo/temnemu prostorskemu izrazu pa razumski interes, lahko zgoraj opisane stopnje ustrezajo tudi razvoju psihomotoričnih, emocionalnih in kognitivnih otrokovih sposobnosti. Njihovo razmerje je ob rojstvu izrazito v prid emocionalnim sposobnostim, ki jih s časom vse bolj dopolnjujejo in nadgrajujejo kognitivne sposobnosti.

Doslednost in enovitost likovne govorice je eden od znakov kakovostne ilustracije (*slika 5*). Žal pa še vidimo vse preveč ilustratorskih pristopov, ki raznolike načine kombinirajo in mešajo znotraj ene same podobe: mešanica ploskovitega in prostorskega pristopa, kombiniranega s fotografijami, preobloženega s podrobnostmi in nesmiselnim krašenjem mnogokrat preslepi tako starše kot otroke, saj imajo občutek, da so za isti denar dobili več "lepote". Zakonitosti likovnega jezika niso take, da bi uporaba več likovnih izrazil prinesla tudi več likovne energije, krepkejši likovni izraz. Ravno obratno! Kot nas je naučilo obdobje modernizma: "manj je več" (*slika 6*).

Pogosta bližnjica do uspeha je tudi pačenje, karikiranje, deformiranje upodobljenih predmetov in oseb z namenom povečati ekspresivnost, "smešnost", "simpatičnost". Trenutni učinek tako pretirano poudarjenih disproporcioniranih upodobitev je hipno res močnejši, v trajanju pa otroka prikrajša za možnost analitičnega opazovanja in primerjanja. Dober ilustrator pritegne pozornost brez efektov, trikov, pač pa le z mirno močjo svoje nepopačene, jasne in dosledne likovne govorice, h kateri se gledalec znova in znova vrača. Dobra ilustracija traja (*slika 7*).

Dejavnosti, ki lahko potekajo v povezavi s knjigo, so raznovrstne. Otrok lahko opazuje slike, bere besedilo, posluša odraslega, ki mu prebira zgodbe, pesmi ..., se z drugimi pogovarja o videnem in slišnem, na tej osnovi sam pripoveduje svoje pravljice, dobi spodbude za lastno likovno in literarno izražanje. Raznovrstne dejavnosti, ki jih omogoča knjiga, aktivirajo otrokove zmožnosti in zadovoljujejo njegove potrebe, tako tudi potrebo po lastnem ustvarjanju. Na kratko še nekaj o tovrstnih bolj in manj primernih pristopih. Izkazalo se je, da je bogata besedna pripoved v tesni povezavi z bogatim likovnim izrazom. Če so otroci živo pripovedovali o dogodkih, opisovali podrobnosti in iskali najzanimivejše trenutke (npr. v pravljici), se bo vse to odražalo tudi v njihovih upodobitvah. Če je povzetek literarne predloge

pust in nedeživet, bodo take tudi otroške ilustracije. Otroka torej spodbujamo z vprašanji o tem, kaj je glavni junak delal, kaj se mu je zgodilo, kako se je počutil ... Če otroke vprašamo le po imenu glavnega junaka in ukažemo, naj ga narišejo, bo likovni rezultat bolj boren. Na osnovi takega uvoda najpogosteje dobimo trideset enakih izdelkov, pri vseh stoji glavni junak na sredini lista v mirni pozi, v izpraznjenem okolju in nedejavno zre v nas ...

Pri likovnem pripovedovanju zgodb ne smemo pozabiti na formalno plat, zato naj otrokovo ilustratorsko delo vsebuje tudi kakšno likovno nalogo, bodisi s področja raznolikosti črt ali s področja barvnega nauka, lahko pa tudi s področja še neznanih likovnih tehnik. Z vključitvijo likovnega problema v nalogo bomo zagotovili jasnejše odločitve in enotnost v likovni govorici, hkrati pa realizirali tudi kakšnega od kognitivnih ciljev. S kompleksnim pristopom bo naš mladi bralec in gledalec slikanic postal boljši risar, posledično pa tudi zahtevnejši pri izbiri kvalitetnih ilustriranih knjig.

OTROCI IN MEDIJI

TELEVIZIJA

Televizija kot dejavnik socializacije otrok

V zadnjem desetletju so mediji, predvsem elektronski, doživeli velik razmah. Postali so pomembni sooblikovalci naše družbe in sestavni del našega življenja. In s tem tudi življenja otrok. Televizija je po priljubljenosti, pomembnosti in dosegljivosti še vedno na prvem mestu. Tako rekoč vsi otroci imajo dostop do nje in ob njej preživijo veliko svojega časa. Večina raziskav potrjuje, da prevzema vedno pomembnejšo vlogo v procesu socializacije otroka; otroku na drugačen način kot starši, vzgojitelji in pomembne druge osebe odpira okno v svet. Zaradi svoje dostopnosti je televizija postala široko polje najrazličnejših predsodkov in glavni krivec za marsikatero slabo navado današnjih otrok. Vrste raziskav, ki so nastale kot odgovor na to, pa so pokazale, da televizija sama po sebi otrokom ne škodi; da je bolj kot medij sam pomembna vsebina. Če odrasli naučimo otroke televizijo pravilno uporabljati, lahko postane njihova zaveznica pri širjenju znanja, oblikovanju različnih veščin in pomembnih vrednot in s tem celovito vpliva na njihov razvoj in dojemanje sveta. Ponuja jim edinstveno možnost, da z njeno pomočjo doživijo stvari, ki jih v resnici nikoli ne bi mogli, za nekatere otroke pa je edini stik s presenetljivo raznolikostjo in pestrostjo širnega sveta.

Televizija je torej tukaj in otrokom danes skoraj ne moremo več preprečiti, da bi jo gledali. Strokovnjaki ugotavljajo, da televizijo gledajo vedno mlajši otroci, saj je to priložnost, ko si starši lahko za trenutek oddahnejo v hitrem ritmu življenja. Zato je pomembno, da na televizijo pogledamo z druge strani: kakšne so njene možnosti in kje so lahko njene prednosti na področju socializacije in učenja otrok?

Ob tem se moramo zavedati osnovnega dejstva: otroke je treba naučiti, kako pravilno gledati televizijo. Tako kot se otrok uči hoditi in govoriti, se mora naučiti sprejemati in vrednotiti medijske vsebine. Zato je toliko bolj pomembno, kakšna so otrokova prva srečanja z njimi. Prve korake na tej poti mora narediti v spremstvu odraslih, ki vzpodbujajo in usmerjajo njegov odnos do medijev. Ko ima otrok osnovno znanje o značilnostih televizije, si z lastnim

odkrivanjem in preizkušanjem postopno gradi in oblikuje svoje znanje in se razvija v kritičnega gledalca, ki mu ni vseeno, kaj gleda.

Otroci pridejo v stik s televizijo najprej v družini. Kaj in kako se bodo o njej učili od staršev, je zelo odvisno od gledalskih (»televizijskih«) navad in komunikacije v družini. Starši niso pomembni le pri izbiri in vrednotenju oddaj, pač pa pomembno vplivajo tudi na okus otrok z neposrednim vrednotenjem programov; ko pokažejo/izrečejo, kateri so njihovi najljubši žanri, kakšen odnos imajo do posameznih oddaj, kako ocenjujejo voditelje, glavne like oddaj ... Raziskave so pokazale, da televizija ni le medij, ob katerem otroci preživijo največ časa, pač pa tudi medij, o katerem se v družinah največ pogovarjajo. Na kakšen način je televizija vključena v življenje družine, je odvisno od različnih socialnih, kulturnih in ekonomskih dejavnikov (koliko televizorjev je v stanovanju, koliko časa otroci preživijo doma, kakšne so družinske navade gledanja televizije). Značilnosti družine igrajo odločilno vlogo pri gledalnih navadah otrok. Otroci, katerih starši se ukvarjajo s spremljanjem in uravnavanjem otrokovega gledanja televizije, preživijo pred ekranom manj časa. Otroci, katerih starši veliko svojega časa preživijo pred televizorjem, tudi sami gledajo več televizije.

Učenje s televizijo

Znanje otrok se širi ves čas, predvsem zaradi njihove spontane radovednosti v zvezi z vsem, kar jih obdaja. Televizijske vsebine, ki vzbudijo njihovo radovednost, so dragocen pripomoček na poti učenja. Raznovrstne kakovostne oddaje za otroke skušajo vzbuditi zanimanje ali potešiti radovednost na najrazličnejših področjih (materni in tuj jezik, narava, medosebni odnosi, umetnost in ustvarjalnost, različne aktivnosti ...).

Obilica govora o negativnih učinkih televizije na otroke povsem zatemni njen velik potencial na področju poučevanja. Otroci se lahko veliko naučijo že iz programov, ki so namenjeni zabavi, pravo moč televizije kot medija pa pokažejo programi, ki so namensko narejeni za izobraževanje.

Ne obstaja en način razlage, kako se otroci učijo s pomočjo televizije. Dejstvo je, da je gledanje televizije mnogo bolj aktiven proces, kot se zdi na prvi pogled. Njen vpliv na otroka je odvisen od stopnje njegovega miselnega razvoja. Vemo pa, da se otroci učijo s televizije predvsem po principu opazovanja in posnemanja.

Otroci se bodo več učili, če zbudimo njihov interes; od ponudbe na televiziji je odvisno, kaj se bodo naučili. Učenje je aktiven proces, otroku moramo ponuditi ustrezno učno okolje, ki bo tako privlačno, da ga bo sam želel raziskati. Podobno je s televizijskimi oddajami - otrokom moramo ponuditi oddaje, ki bodo pritegnile njihovo pozornost in jih spodbudile, da bodo ob njih aktivni gledalci, ki bodo razmišljali o tem, kaj vidijo in slišijo.

Kako otroci gledajo televizijo?

Marsikdo je prepričan, da so otroci najbolj hvaležna publika, ker sprejmejo vse, kar jim ponudimo. Prav zato, da do tega ne bi prišlo, moramo pri otrocih razviti občutek, kaj je na televiziji zanje dobro in kaj ne (kakovostne oddaje, namenjene njihovi starosti). S pomočjo odraslih se učijo razumeti vsebino oddaje (o čem oddaja govori), ocenjevati njeno zanimivost (kako jo lahko povežejo s svojimi preteklimi izkušnjami, kaj novega jim sporoča) in se odločati, kateri deli programa so vredni njihove pozornosti (predvsem tisti, ki so namenjeni prav njim) in kateri ne. Od odraslih se navajajo oblikovati kriterije, po katerih ločijo med sabo različne žanre (zvrsti): ali je oddaja za otroke ali odrasle, ali je resna ali smešna, ali je informativna ali zabavna. Otroci se hitro naučijo, kaj je pomembno v oddaji, prepoznajo dramaturgijo (jasen potek zgodbe) in jih hitro zmoti, če določeni deli manjkajo (otroci predvsem ne marajo odprtih koncev, ki ne zaključijo zgodbe). Njihovo pozornost pritegnejo čustveni elementi, ki so za otroške oči še posebno privlačni: živali, ganljive teme (npr. nesreče živali, žalostni otroci), razlaga s pomočjo modela (npr. praktičen prikaz pojava), posebni učinki (nenavadni zvoki, vizualni triki), povabilo k sodelovanju (s pismi, risbicami ali preko interneta), ponovno prepoznanje vsebine (poznani kraji, besede, ki jih otroci prepoznajo), prepoznavni in zanimivi detajli. Upad pozornosti povzročijo suhoparne razlage strokovnjakov, nepriljubljene slike, nerazumljive vsebine (tuje, nerazumljive besede in prizori, npr. za otroka dolg, lep sončni zahod še nima romantične vrednosti), veliko govora, vsebine, ki jih ne poznajo, odrasle teme in strokovnjaki, ki svojih razlag ne znajo približati otroškemu razumevanju sveta.

Televizija je otrokom koristna le, če jo razumejo. Zaradi razvojno pogojenih razlik v mišljenju, čustvovanju in zaznavanju otrok - pa tudi zaradi različnih izkušenj - pride do razlik v razumevanju zgodb - različno stari otroci bodo isti del oddaje zaznali in predelali na povsem različne načine. Seveda je njihovo razumevanje zgodb odvisno tudi od tega, kaj in koliko so se o gledanju televizije do takrat naučili. Zato je treba paziti, da otroci gledajo sami le oddaje,

ki so primerne zanje. Starši pa so tudi tisti, ki morajo presoditi, ali ima njihov otrok dovolj znanja o televiziji in njenih vsebinah, da mu bodo oddaje koristile in ne škodile. Pri ogledu oddaj, ki jih otroci še ne razumejo pravilno in bi si lahko ravnanja v njih napačno razlagali, je še posebej pomembno, da so ob njih odrasli, ki se z njimi pogovarjajo o tem, kar gledajo. Skupno gledanje televizije je kot listanje slikanice: otrok in odrasli sedita skupaj na zofi in gledata oddajo na televiziji. Odrasli spremlja otrokovo gledanje, iz njegovega vedenja lahko opazuje, kako doživlja dogajanje na zaslonu: kaj ga pritegne, kaj vznemiri, kdaj mu pozornost upade. Ko otrok postavlja vprašanja, mu odrasli nanja odgovarja, lahko tudi tako, da mu z novimi vprašanji pomaga, da sam najde odgovor. Če otrok sam ne komentira, mu lahko odrasli zastavi vprašanje takrat, ko opazi, da je otroka nekaj posebej pritegnilo ali vznemirilo. Takšne situacije v oddaji so lahko dobre iztočnice za pogovor z otrokom o najrazličnejših temah (prijateljstvo, odnos do različnih ljudi, pomembni dogodki), tudi takšnih, o katerih se sicer težko pogovarjamo (žalovanje, smrt, ljubezen, spolnost). Iz otrokovega pripovedovanja o oddaji lahko marsikaj izvemo o njegovem doživljanju sveta okoli sebe. V vsakem primeru pa skupno gledanje televizije ter pogovarjanje ob oddaji in kasneje o oddaji pomeni pomembne in dragocene trenutke druženja otroka in odraslega (zlasti staršev). Tako tudi televizija prispeva k ustvarjanju dobrega odnosa med otrokom in starši.

Z razvojem otroka se spreminja priljubljenost žanrov: predšolski otroci in mlajši šolarji imajo najraje risanke, kasneje številni dečki radi spremljajo tudi šport in oddaje z veliko akcije, mnoge deklice pa imajo raje zgodbe, ki pripovedujejo o otrocih, družinah ... Prav tako se s starostjo občutno poveča možnost sprejemanja informacij, zato otroci vse več časa preživijo ob televiziji. Tukaj je še posebej pomembna naloga staršev, da omejijo čas gledanja televizije oz. se z otroki dogovorijo, kaj in kdaj bodo gledali, ter da imajo ustrezne (privlačne) predloge za preostali prosti čas.

Otrokom so v oddajah vedno najbolj zanimive teme, ki so osrednjega pomena v njihovem takratnem življenjskem obdobju. Posebej dragocene so izvirne slovenske oddaje, ki otrokom ponudijo znano zemljepisno in kulturno okolje, družinske navade, načine pogovarjanja in reševanja problemov ter domač jezik. Raziskave po svetu kažejo, da otroci, če le imajo to možnost, najraje izbirajo oddaje, narejene v njihovem okolju in jeziku.

Vsaka kakovostna oddaja za otroke skriva v sebi veliko različnih možnosti za delo z otroki in sporočil, ki spodbujajo otrokov razvoj. Kako pa prepoznamo kakovostno oddajo?

Kriteriji kakovostnih oddaj za otroke

1. *Vsebina oddaje mora biti v skladu z razvojnimi značilnostmi in potrebami ciljne skupine gledalcev, ki ji je oddaja namenjena:* Različno stari otroci različno dojemajo posamezne elemente oddaje, imajo drugačen humor, drugačen odnos do likov, ki nastopajo v oddaji in drugačna znanja in izkušnje. Oddaja, ki upošteva vse to, bo za otroke določene starosti smiselna, razumljiva in privlačna. Dobre oddaje otroke nagovarjajo na ustrezen način in jim pomagajo, da se v tem dinamičnem življenju lažje znajdejo.

2. *Prepoznavni okvir, ki nudi varnost:* Otroci se oddaji popolnoma prepustijo, ko imajo občutek varnosti, ki ga v tem primeru omogočajo jasno definiran začetek in konec oddaje (začetna in končna špica s prepoznavno glasbo), zgodba (ta pa lahko vsebuje presenečenja, ki poskrbijo za razburjenje in navdušenje) in vloge, ki jih imajo v njih glavni junaki. Otroku moramo vedno znova razložiti, da je situacija na televiziji igrana, »kakor da«, in da se glavnemu liku ne more zgoditi nič resnega. Prav to, da se otrok nauči ločiti realnost od izmišljenih situacij, je eden najpomembnejših ciljev, ko se otrok uči gledanja televizije.

3. *Junaki, ki omogočajo identifikacijo:* Še bolj kot zgodba so v oddaji pomembni glavni junaki - od njihovega karakterja in vedenja je odvisno, ali jih bodo otroci sprejeli s kritiko ali z navdušenjem. Otroci imajo radi junake, ki so zabavni in zviti, ki vedno najdejo način, da dosežejo svoje, in imajo pri roki vedno kakšen pameten nasvet. Podobno kot v življenju se zdi mlajšim otrokom pomembno, da je tukaj nekdo, ki obvlada situacijo, pa čeprav s svojimi dejanji povzroča zmedo in nered v svoji okolici. Izbira takšnih najljubših junakov je dokaz več, da želijo otroci v oddajah prepoznati situacije, ki se dogajajo tudi njim, in junake, s katerimi se lahko identificirajo: ki so jim podobni, ki včasih naredijo kakšno neumnost in se jim kaj ponesreči, na koncu pa se vse dobro zaključi s pomočjo »domačih« ljudi, ki imajo junaka radi, in ki jih ima on prav tako. Takšni junaki so najbližji otroškemu dožemanju sveta.

4. *Zgodbe, v katerih otroci prepoznavajo vsakodnevno življenje:* Pri vseh otrocih so najbolj priljubljene oddaje, ki govorijo o vsakodnevnih dogodkih, ki so otrokom blizu in jih dobro poznajo. Rdeča nit je življenje v družini, med prijatelji in z nekom, ki povzroča preglavice in moti urejeno skupnost. Seveda pa je od načina pripovedovanja zgodbe, strukture celotne oddaje in vedenja njenih junakov odvisno, katera starostna skupina bo določeno oddajo bolje

sprejela. Starejši kot so otroci, višja je njihova stopnja miselnega razvoja, večje so njihove zahteve.

5. *Poučni elementi*: Poučne oddaje so načrtovane na osnovi razvojnih ali izobraževalnih ciljev. Dobre poučne oddaje nastajajo s pomočjo strokovnjakov, ki poznajo otrokov razvoj in so narejene posebej za otroke; imajo dokumentarni podton v tekstu, z izkušnjami, ki jih otroci lahko dojamajo. Poučne oddaje lahko pokrivajo zelo široko paleto vsebin: znanje, povezano z motoričnimi veščinami in zdravjem, osebne in medosebne veščine, razvijanje pozitivnega odnosa do učenja, razvijanje radovednosti in kreativnosti, jezikovne veščine, spoznavanje literature, osvajanje pojmov, reševanje problemov, vzročnost, števila, spoznavanje narave.

6. *Elementi otroškega humorja*: Otroci se tudi ob gledanju televizije veliko smejuje različnim stvarjem in na različnih mestih. Mlajši uživajo ob burkah in »kravalu«, starejše zabavajo junaki, ki sploh niso junaški, in parodije. Tudi struktura humorja mora biti prilagojena otrokovemu dožemanju humorja. Vsak humor, ki ga ponudimo otrokom, pa zanje ni vedno zabaven. Določene vrste humorja otroci veliko težje prepoznajo ali pa jih sploh ne prepoznajo, si jih napačno razlagajo in se v skladu s tem tudi odzivajo. Prav zaradi tega se lahko zgodi, da pri otroku naletimo na sicer zelo redko vprašanje: »In kaj je tukaj smešno?«

Analiza otroške oddaje

Za primer ponujamo analizo izvirne slovenske oddaje za predšolske otroke *Martina in ptičje strašilo*, ki je v letu 2006 ena najbolj priljubljenih otroških oddaj na Televiziji Slovenija. Oddaja je na sporedu že tri leta, predvajanih je bilo že več kot 80 epizod. V *Živ žavu* (oddaja z risankami, ki je na sporedu vsako nedeljo zjutraj na TVS 1) je vsaka zgodbica razdeljena na tri dele, ki so razporejeni med risanke. Enkrat tedensko pa je oddaja na sporedu tudi popoldne, med oddajami za predšolske otroke. Za vse, ki je ne poznate, kratka vsebina za lažje razumevanje.

Martina živi v svojem svetu nekje med oblaki, ptičje strašilo z imenom Dečko, pa je njen prijatelj, ki prihaja k njej na obisk s svojega polja. Skupaj sta doživela že marsikatero zgodo in nezgodo, veliko se pogovarjata, razmišljata, igrata, raziskujeta in potujeta. In vedno znova sta vesela, ker sta prijatelja in jima je skupaj lepo.

Vsaka zgodba teče na dveh ravneh: v ospredju je tisto, kar Martina in Dečko počneta (npr. igranje kart, potovanje v Afriko, izrezovanje vzorcev iz papirja), ob tem pa nenehno gradita svoj odnos. Skupaj se veselita in jezita, žalostna sta ali samo zamišljena, skregata se in poiščeta način, da se spet zbližata. S tem otrokom nenehno sporočamo: pri vsaki aktivnosti v dvoje je treba skrbeti tudi za odnos.

V vsaki oddaji je veliko elementov, ki vzpodbujajo otrokov razvoj in učenje. Vsak izmed njih ponuja priložnost za posnemanje in s tem učenje, za razmislek o pomenu besed, pojmov in vrednot in za pogovor o temah, ki so otrokom v tem obdobju pomembne.

1. *Simbolna igra*: Martina in Dečko se igrata, vstopata v nove vloge, si izmišljata nove dejavnosti in potujeta, včasih zares, včasih pa samo v domišljiji. S tem vzpodbujata simbolno igro pri otrocih, ki je v tem obdobju v polnem razcvetu in je pomemben del njihovega razvoja. Otrokom sporočata, da si lahko naredijo Afriko tudi doma, v deževnem nedeljskem popoldnevu.

2. *Socialne veščine*: Učita se pravilno in vljudno govoriti, lepo obnašati v situacijah, ki to zahtevajo, lepo jesti in se urediti. Pomagata drug drugemu, ko je to potrebno, razveseljujeta drug drugega, ko sta žalostna, in nenehno iščeta načine učinkovitega reševanja medosebnih konfliktov, ki med njima, tako kot pri otrocih, pogosto nehote nastanejo.

3. *Moralne vrednote*: Teme oddaj (npr. skrivnosti, opora) ju pogosto pripeljejo do pogovora o pomenu prijateljstva (kdo so prijatelji, kaj vse počnejo prijatelji, zakaj si prijatelji zaupajo skrivnosti), o pomoči, skrbi za drugega (oporo lahko nekomu ponudiš, če mu pomagaš podpreti šotor, ki se podira, opora pa si lahko tudi takrat, ko nekomu v stiski pomagaš).

4. *Znanje in spretnosti*: Zelo rada se igrata šolo in takrat se učita črke, pišeta številke, računata, preizkušata spomin in naredita kakšen preprost fizikalni ali kemijski poskus. Pogosto se učita različne ročne spretnosti (pletenje, rezanje, oblikovanje), izdelujeta predmete

(maske, okraske, lutke) in se preizkušata v gibalnih spretnostih (skakanje, plezanje, metanje žoge v koš).

5. *Učenje pojmov:* Z igrami se učište števil, gledati na uro, nove besede (slovenske in tuje), ocenjevati dolžino, višino, širino, barvo.

6. *Odnos do narave:* V oddajah pogosto nastopajo živali, zanje lepo skrbita in jih na koncu vedno vrneta v tisto okolje, kjer se najbolje počutijo. Dečko zelo veliko ve o rastlinah, posebej o zelenjavi in zdravilnih zeliščih, in s tem seznanja tudi svojo prijateljico.

7. *Kulturna vzgoja:* Velikokrat bereta, recitirata pesmi iz knjig ali iz glave, sestavljata svoje verze, igrata se gledališče, naredita si kino, gledata slike, rišeta in priredita razstavo.

8. *Kulturna dediščina (prazniki, običaji in ljudsko izročilo):* Praznovala sta že skoraj vse za otroke pomembne praznike (božič, novo leto, pust, velika noč s pirhi), obujata pa tudi stare, lepe običaje (gregorjevo, kresna noč, praznovanje prvega pomladnega dne). Te vsebine so prav posebej pomembne za prenašanje in ohranjanje kulturne dediščine, ki je mnogi mladi starši niti sami ne poznajo.

Risanke

Otroci v svet medijev običajno vstopajo preko risank. Čeprav se na prvi pogled zdi, da je risanka žanr, ki je v vsakem primeru namenjen otrokom, pa ni tako. Tudi med risankami je treba previdno izbrati tiste, ki so z vso skrbjo in premišljenostjo narejene za najmlajše gledalce.

Naloga dobrih risank je, da spodbujajo otrokov miselni, govorni, čustveni in socialni razvoj ter učenje. Najpomembnejša kriterija takšnih risank sta kakovostna ilustracija in animacija ter zanimiva, privlačna, zabavna in poučna zgodba.

Dobre risanke vsebujejo vsaj tri osnovne elemente, ki otroke pritegnejo: so zabavne, napete in imajo prepričljive pozitivne junake. Ustvarjalci risank te elemente zelo skrbno vključujejo v vsebino. Otrokom ponudijo smešne besede in besedne zveze, nepričakovane preobrate, nezgode, ki povzročijo splošen nered, in podobne reči, ki so ključne sestavine otroškega humorja. Z ustrezno dramaturgijo vnašajo v zgodbe napetost, spopade med dobrim in zlom,

kar vedno poskrbi za vznemirjenje in napeto pričakovanje. In na koncu, vsaka risanka ima pozitivnega junaka ali več junakov, ki se pogumno zoperstavijo močnejšim, večjim in hudobnim, da rešijo sebe, prijatelje ali ves planet. S prebrisanostjo, čarovnijo ali močjo so kos vsem oviram, ob tem ostajajo zvesti svojim staršem ali prijateljem - to so vrline pravih junakov. Risanka, ki učinkovito zajema te elemente, bo pri otrocih prav gotovo naletela na dober odziv, ob tem pa je zelo dobrodošel še kanček fantastičnega, domišljjskega ali čarobnega in srečen konec za glavnega junaka.

Na vprašanje, katere risanke imajo otroci najraje, je nemogoče odgovoriti. Če to vprašanje zastavimo otrokom, dobimo zelo omejen vzorec odgovorov, saj imajo otroci v mislih predvsem aktualne risanke, ki so trenutno na sporedu. Prav tako so tudi znotraj teh risank velike razlike: nekatere risanke ima večina otrok zelo rada, med njimi pa so tudi takšni, ki določene priljubljene risanke sploh ne marajo. Kaj otroke pri risankah pritegne in odbija, se razlikuje od posameznika do posameznika in je odvisno od starosti otrok in spola, pa tudi od zgodbe, ki jo risanka pripoveduje, in junakov, ki v njej nastopajo.

Veliko najlepših risank nastane po že preverjenih in dobro znanih in sprejetih slikanicah in knjigah za otroke. Knjižna podlaga je praviloma vedno zagotovilo za kakovost in uspeh risanke pri otrocih. Pri nas pa je ključnega pomena tudi dobra sinhronizacija, saj je za otroke pomembno, da junake razumejo, da le-ti govorijo počasi, razločno in jezikovno pravilno. Tega dela so zmožni samo najboljši prevajalci, z občutkom za lep jezik in otroško dušo ter izkušeni režiserji in igralci, ki pod budnim uredniškim očesom poskrbijo, da je risanka ne le paša za oči, ampak tudi paša za ušesa.

Navajamo nekaj primerov popularnih risank na Televiziji Slovenija, ki so to postale predvsem zato, ker vsebujejo vse, kar smo do zdaj napisali o kakovostnih oddajah za otroke. Upoštevati pa moramo, da so namenjene različno starim otrokom in zato ponujajo vzpodbude za različne razvojne stopnje. Uspešno jih lahko izkoristimo pri delu z otroki.

Prihaja Nodi: Nodi je pravi junak, ki ga otroci obožujejo. Preprost in prikupen je, ima celo vrsto napak in vedno le najboljše namene. Otroci v njegovem vedenju zlahka prepoznajo sebe, hkrati pa Nodi s svojimi posebnimi sposobnostmi izpolnjuje njihove sanje (vozi avtomobil, leta z letalom, ulovi poredna škrate). Lekcije, ki se jih ob svojih dogodivščinah nauči Nodi, so pomembno sporočilo tudi za male gledalce.

Franček: Skrivnost Frančkovega uspeha je v tem, da je, čeprav je želvak, na las podoben vsem petletnikom. Franček otroke popelje v svet, ki ga poznajo, v družino, med prijatelje, v vsakodnevne obveznosti, skrbi in težave, ki jih rešuje, kakor najbolje ve in zna. Tudi zlaže se kdaj in včasih zamudi, noče se naučiti voziti kolesa, ker mu ne gre tako, kot si je predstavljal. Na koncu mu vedno priskočijo na pomoč ljubeči odrasli in prav to otrokom pred ekranom ponuja občutek varnosti in ugodja.

Pika Nogavička: Zaradi dolžine in nekoliko zahtevnejše zgodbe je primerna za starejše predšolske otroke. Privlačna je iz enakih razlogov kot njena knjižna predloga: otrokom uteleša njihove želje, spravi jih v smeh in jim kaže svet z drugačne perspektive, kot so je vajeni. Pikine zgodbe so vir nenehnega čudenja in zabave, hkrati pa daje otrokom priložnost, da razmišljajo o svojih mejah ter pomenu vrednot in družbenih dogovorov.

Podnaslovljene risanke

Včasih je kakšna risanka tudi podnaslovljena. Za otroke, ki še ne znajo brati, je zelo prijetno doživetje ogled podnaslovljene risanke skupaj z odraslimi, ki jim glasno berejo podnapise in so ves čas pri roki za vsa njihova vprašanja. Otroci, ki tekoče berejo, nimajo težav s

povezovanjem prebranega besedila in spremljanjem vsebine, raziskave pa so pokazale, da je lahko aktivno spremljanje podnaslovljenih risank učinkovita motivacija za branje in dober način za urjenje branja. Tudi te risanke imajo pogosto osnovo v knjigah, marsikatero celo v stripih, ki so pri starejših otrocih še posebej priljubljeni.

Priredbe in prenosi predstav za otroke

Lutke so vrata v svet kulture, je nekoč dejal veliki slovenski lutkar Nace Simončič. Če otroci že zgodaj vzljubijo to vrsto umetnosti, namenjeno prav njim, bodo tudi kasneje obiskovalci gledaliških, plesnih predstav in koncertov. Žal pa je marsikateri otrok prikrajšan za možnost obiska pravega gledališča za otroke. Za te in vse ostale otroke so pomembni televizijski prenosi lutkovnih, gledaliških in plesnih predstav za otroke. Doma jim pričarajo vzdušje pravega gledališča, jim odprejo vrata v svet kulture in jih seznanjajo z vso raznovrstnostjo tehnik in izraznih poetik. Nekaj posebnega so predstave, v katerih nastopajo otroci in spodbujajo svoje vrstnike, da se tudi oni spoprimejo s podobno aktivnostjo.

Poročila

Množični mediji z informacijami bombardirajo tudi otroke. Vse vidijo in slišijo, marsikaj pa težko razumejo. Vrsta raziskav, ki so jih po svetu opravili kmalu po začetku ameriškega posredovanja v Iraku, je pokazala, da otroci želijo, da jih vzamemo resno. Nočejo, da jim prikrivamo stvari, ki se dogajajo okoli njih, želijo biti o vsem obveščeni. Treba pa je poskrbeti, da dobijo informacije na način, ki ga razumejo, da lahko vprašajo stvari, ki jim niso jasne, ki jih skrbijo, da tudi njim strokovnjaki razložijo dogodke, na način, ki jim je blizu. Tako si bodo lažje ustvarili svojo sliko o svetu okoli njih.

Video kasete in dvd-ji

Med medije, ki spremljajo televizijo, sodijo tudi video kasete s posnetimi oddajami, v zadnjih letih pa smo priča pravemu razcvetu dvd-jev, nosilcev slike in zvoka, ki bodo nadomestili video kasete. Tudi rokovanja z njimi je otroke treba naučiti, pri izboru vsebin, ki jih bodo otroci gledali, pa veljajo enaka priporočila kot pri izbiranju televizijskih oddaj. Vsebine morajo biti kakovostne in primerne za otroke določene starosti. Naj ne bo otrokom in staršem

vodilo količina video kaset ali dvd-jev na polici, temveč resnično premišljen izbor risank, oddaj in filmov na njih.

Televizija in knjiga - nasprotnici ali zaveznici?

Televiziji pogosto očitajo, da otroci s pogostim spremljanjem televizijskih vsebin zanemarjajo branje, ki od njih zahteva aktivno miselno udeležbo; gledanje televizije pa naj bi bilo zgolj pasivno spremljanje ponujenih vsebin. Gre za različna medija, od katerih ima vsak svoje prednosti in pomanjkljivosti. Raziskave so pokazale, da je televizija lahko, seveda ob ustrezni uporabi, tudi pripomoček za širjenje bralne kulture, popularizacijo branja, knjig pesnikov, pisateljev in drugih literarnih ustvarjalcev. Zanimiva televizijska oddaja je lahko spodbuda za iskanje novih informacij in novih znanj s pomočjo poučne literature, enciklopedij, leksikonov ipd.

Najprikupnejši junaki risank so najprej zaživel v slikanicah in knjigah in šele nato pogumno zakorakali na televizijo. Naj naštejemo le nekaj primerov: Minka, ki jo je v knjigah ustvarila Lucy Cousins, pa Nodi iz knjig Enid Blyton, prijazni Medvedek izpod peresa Maurica Sendaka, Zgodbe starega medvedka Jane Hissey, navihani Franček, ki sta si ga izmislili Paulette Bourgeois in Brenda Clark, očarljivo Trnovo robidovje Jill Barklem, junakinja Astrid Lindgren Pika Nogavička in večno aktualne Grimmove pravljice. Strokovnjaki ugotavljajo, da v času, ko je na sporedu določena risana serija, otroci pogosteje posegajo tudi po njeni knjižni predlogi.

Odgovornost za učinke televizijskega medija na otroke je razdeljena med oboje, odrasle, ki odpirajo otroku vrata v svet medijev, in tiste, ki oblikujejo programe, ki jih bo otrok na svoji poti srečal. Ustvarjalci programov za otroke se morajo zavedati svojega dela odgovornosti, da otrokom ponudijo dobre oddaje, ki jih nagovarjajo na ustrezen način in spodbujajo njihov celovit razvoj. Naloga staršev, starih staršev in vzgojiteljev pa je, da se o televizijskih vsebinah z otroki pogovarjajo in skušajo preprečiti popolnoma naključno gledanje televizijskih oddaj. Otroci potrebujejo pomoč odraslih, da se naučijo pravilno in kritično sprejemati, izbirati in vrednotiti medijska sporočila.

RAČUNALNIK IN INTERNET

Internet je tehnologija prihodnosti. Potrebujemo in uporabljamo ga vse pogosteje - v službi in zasebno. Mnogi si že danes težko predstavljajo življenje brez interneta, zato se pojavlja vedno več vprašanj, kako ta medij pravilno in varno približati tudi otrokom. Internet je poleg svojih neomejenih možnosti prinesel mnogo pasti, ki se nanašajo predvsem na prikrite vsebine in množico informacij, iz katere je treba izluščiti bistvo - poiskati tisto, kar nas zanima. To pa ni vedno lahko. Zato je treba otroke že ob prvih stikih vzgajati in poučevati v smeri spoznavanja in približevanja novim tehnologijam in medijem, kot sta računalnik in internet. Internetna tehnologija bo verjetno krojila prihodnost naših otrok, zato pa moramo starši, skrbniki, vzgojitelji in učitelji krojiti otrokove prve korake v obsežni in zapleteni svet interneta.

Otroke moramo naučiti uporabljati računalnik in internet, kot jih naučimo brati in pisati. To je včasih zelo težko, še zlasti, ker so mnogi odrasli svoje otroštvo in mladost preživeli brez računalnikov in interneta, številni pa tudi kasneje v življenju niso imeli potrebe, da bi se priučili obvladovanja novih tehnologij. Odrasli se pogosto izgovarjajo na generacijski razkorak in pričakujejo od otrok, da jih bodo ti naučili osnov spletnega potovanja. Pri tem pa pozabijo pomembno dejstvo: čeprav sami niso zrasli ob računalnikih, premorejo nekaj, česar otrok nima in se tega tudi ne more naučiti sam - izkušenj. Odrasli imajo izkušnje o svetu, ki nas obdaja, o ljudeh, o odnosih ... ter na osnovi teh izkušenj oblikovane lastne varovalne mehanizme. Za razliko od otrok imajo tudi manj težav pri predvidevanju možnih posledic določenih akcij. Kaj je pravzaprav prinesel internet? Virtualno (navidežno) kopijo zunanjega sveta v naše sobe - tudi v otroške sobe. Žal internet omogoča tudi to, da se neznani »prijatelji« v spletnih klepetalnicah in elektronskih pismih lahko skrivajo za ljubkimi vzdevki, in da nobena slika ali fotografija ni dovolj groba, neprimerna, da se je ne bi smelo objaviti. Na te temne plati rabe interneta morajo biti odrasli posebej pozorni ob uvajanju otroka v svet računalništva ter ustrezno posvariti tudi otroke.

Pa vendar, internet predstavlja neomejen vir poučnih, uporabnih informacij in je lahko nenadomestljiv učni pripomoček. Prav ta lastnost internetnega medija pa zahteva veliko izkušenj, dobro razvite iskalne in izbirne strategije ter veliko pozornosti, časa in napora, predvsem ko gre za otroke.

Strokovnjaki se ukvarjajo z vprašanjem, kdaj je primerno otroka začeti uvajati v svet interneta. Mnogi želijo to izkušnjo prenesti v kasnejša obdobja otrokovega razvoja (po 9. letu starosti), spet drugi trdijo, da ni nikoli prezgodaj. Enoznačen odgovor bo zagotovo prinesel čas, obstajajo pa že priporočila in napotki, kje, kdaj in kako je smiselno uporabljati računalnik in internetno tehnologijo.

Raziskave so pokazale, da lahko otrok z uporabo računalnika in interneta ob ustrezni podpori izkušenih odraslih ter določenih programov, namenjenih mlajšim otrokom pridobi na številnih, razvojno pomembnih področjih.

Otroci se z računalnikom seznanjajo z raziskovanjem in preizkušanjem. Proti koncu tretjega leta starosti in v četrtem letu, so nekateri otroci že pripravljeni za osnovno »raziskovanje« računalnika. Sposobni so določenih gibov, ki so za to potrebni, in željno pričakujejo, kaj se bo po vsakem pritisku na gumb miške zgodilo. Žene jih prirojena radovednost. V tem obdobju so za otroka najbolj zanimive računalniške dejavnosti, v katerih lahko sodeluje: otroci radi barvajo, rišejo, poslušajo glasbo, različne nenavadne zvoke, gledajo animirane podobe, ki jih nagovarjajo, malo starejši že rešujejo določene uganke, se veselijo igranja s sestavljanjkami, iščejo skrite predmete in zaklade. Pomembno je, da tega otroci ne počnejo sami, temveč da je v njihovo dejavnost vedno vključena starejša oseba, ki lahko v vsakem trenutku nudi ustrezno oporo ter se med samo dejavnostjo z otrokom pogovarja, ga sprašuje in odgovarja na njegova vprašanja.

Kako uvajati otroka v svet računalništva in interneta?

Med računalniško-internetno aktivnostjo je dobro postavljati veliko vprašanj.

To otroka še dodatno motivira, hkrati pa omogoča odraslim, da preverjajo, ali otrok razume, kaj počne. Vedno si je potrebno vzeti čas in govoriti z otrokom o različnih vidikih trenutne internetne aktivnosti. Otroka sprašujte o tem, kar se dogaja na zaslonu: Kako se igra ta igra? Kaj se zgodi, če premakneš miško gor, dol, levo, desno? Kaj se zgodi, če klikneš na to ali ono sliko, črko, številko? Kdo je na sliki? Kaj počne? Zakaj se nahaja tukaj? Od kod ta zvok - kdo govori/poje? Kako se pobarva ta slika? Kaj bo narisal? Je to težko narisati? Otroci so ponosni nase, če lahko odraslega kaj naučijo, in jih je treba k temu vzpodbujati.

Internetna aktivnost ne sme nadomestiti otrokove telesne aktivnosti.

Čas igranja/učenja z računalnikom naj bo časovno določen in omejen. Za otroke med 4. in 6. letom je priporočljivo, da internetna aktivnost ne preseže 25 minut dnevno. Posebej moramo paziti, da zaradi tega ni prikrajšan pri drugih aktivnostih, ki so pomembne v tem starostnem obdobju (igra na prostem, ustvarjalne dejavnosti, skupno branje, poslušanje pravljič in pesmi, petje, ples, raziskovanje okolice, druženje z vrstniki).

Bolje sodelovati kot tekmovati.

Pri igrah poskušajte poiskati tiste, kjer lahko otrok igra z drugimi otroki v smislu sodelovanja in ne tekmovanja. Spodbujajte ga, naj igra z vrstniki in prijatelji. Igranje iger naj nikoli ne postane prevladujoča pristočasna aktivnost. Tudi sami se udeležite igranja in sodelujte z otroki. Otroku razložite, da obstajajo različne igre - med njimi tudi take, s pomočjo katerih se lahko marsikaj naučijo in spoznajo veliko novega, zanimivega.

Otroku je treba ponuditi možnost samostojnega odločanja in spreminjanja aktivnosti

Čeprav gre za preprosto izbiranje: izbira določenega lika, iskanje ozadja za določeno sliko, izbira igre, tudi ta aktivnost omogoča za otroka vrsto priložnosti, da sam izbere, razišče in se odloči. Otroka je treba tega naučiti, ga usmerjati in mu pomagati. Vprašate ga lahko, zakaj se je tako odločil, zakaj je nekaj izbral ipd.

Starši se pogosto v svoji skrbi za zaščito otroka in predvsem zaradi lastnega strahu pred medijem, ki ga ne poznajo, odločajo za prepoved uporabe računalnika in interneta pri otroku. Vendar to ni rešitev problema. Otrok bo v življenju potreboval računalnik in internet in njune uporabe se ne bo naučil čez noč. Zato je prav, da začne že zgodaj zbirati in oblikovati prve izkušnje, in da ga pri tem skrbno spremlja, varuje in nadzoruje odrasli, ki mu otrok zaupa.

USTVARJAJMO OB KNJIGI - IGRA Z LUTKAMI

Bralni ritual pred spanjem bralca in poslušalca poveže, jima ponudi potovanje v domišljijo, dogodivščino, obenem pa bližino in varnost. Otroku je težko zaspati, ker se mora takrat posloviti in oddaljiti. Zavila ga bo tema z vsemi skrivnostnimi in nevarnimi vsebinami. S srečnim koncem v pravljici se svet uravna, postane varen, da otrok v njem lahko mirno zaspi. A naslednji dan je ves svež in poln novih izzivov. V žarometih sončne svetlobe strahovi izginejo. Takrat je čas za akcijo. Takrat je čas za igro. V njej otrok ne trepeta za svojega junaka, ampak aktivno poseže v zgodbo. Lahko vpliva na ta svet, se postavi na stran pravice in dobrote in premaga zlo. Tako sam postane junak svoje zgodbe. Ko otroku preberete pravljico za lahko noč, mu ponujate zaupanje v svet, ko pa se pravljico z otrokom igrate, spodbujate njegovo zaupanje vase.

In kako se igrati zgodbe? Z gledališčem! Gledališče je tisto, ki zgodbe spreminja v igre: zgodbe zaživijo med nami, iz nekoč in nekje pa se preselimo v tukaj in zdaj. Spremenijo se tudi osebe: iz on(a) postane jaz ali ti. Otrok lahko postane junak ali oseba, ki junaku pomaga. Lahko se spremeni značaj osebe, njeno delovanje, lahko se spremeni potek zgodbe, celo njen konec. Stanovanje postane grad, metla konj, čaj pa čarobni napitek.

Ko odložimo knjigo, lahko njeno zgodbo še odigramo. S tem postajamo ustvarjalno udeleženi, postanemo del zgodbe - in ker zgodbe razlagajo svet, postanemo del sveta; in ker imamo moč vplivati nanj, postanemo soodgovorni!

Kako lahko gledališče v družini pomaga navduševati nad knjigami?

V knjigah tičijo nove in nove zgodbe, nove in nove priložnosti za igro. Vemo, da so že stari Grki igrali v gledališču zgodbe, ki so jih vsi poznali. Ljudje so hodili v gledališče, da bi bili priča dogodku iz mitologije. Kajti šele ko so bili soudeleženi, so z junaki lahko zares sočustvovali in prav na sočutju temelji očiščenje, katarza. Pri gledališču gre torej ne le za drugačen čas, prostor in način dogajanja, ampak tudi za drug tip čustvovanja. Otroci se bodo radi igrali igro, ki jo poznajo iz knjige. Pri tem ni pomembno, kaj se bo zgodilo, ampak predvsem, kako. Strokovnjaki pojasnjujejo, da epika obravnava človeka v dogodku, dramatika

pa obravnava dogodek med ljudmi. V gledališču gre torej bolj kot za zgodbo za odnose. Ti se iz zgodbe v zgodbo spreminjajo, spreminjajo se lahko celo v različnih izvedbah iste zgodbe. Če se igramo gledališče v družini ali v skupini, se postavljamo v različne vloge, torej v različne odnose in preizkušamo njihovo raznolikost. Tako bogatimo medsebojne odnose, se bolje spoznavamo in razumemo in tkemo bogatejšo čustveno mrežo, ki nas povezuje.

Razlog, da obiščemo knjižnico ali knjigarno, je, da gremo tja po nove in nove zgodbe, nove izzive za nove igre vlog, da se na podlagi njih lahko podajamo v nove odnose in nove čustvene avanture. Drugi razlog za obisk je, da lahko tam poiščemo primerne ideje in navodila za domače lutkovno gledališče. Tretji razlog za obisk knjižnice pa je lahko pravljični kotiček, kjer knjižničarka pripoveduje nove pravljice. Te lahko potem doma preigravate. Pozanimajte se tudi, kdaj v knjižnicah potekajo ustvarjalne delavnice. Tudi te so lahko dober razlog za to, da doma z ustvarjanjem nadaljujete - mogoče celo pri svojem lutkovnem gledališču.

Če se igramo gledališče v družini, pa se nam kaj hitro zgodi, da je družinskih članov, ki bi bili pripravljeni sodelovati (ali bili sploh prisotni) premalo, da bi lahko zaigrali izbrano zgodbo. To lahko rešujemo tako, da odigramo le del igre ali pa igralci igrajo po več vlog hkrati. Obstaja pa še ena možnost: lutke. V lutkovnem gledališču šteje ansambel toliko oseb, kot jih lahko naredimo. V igri lutkarji menjavamo lutke in spreminjamo glasove. Lutkovno gledališče je torej idealna rešitev za številčno omejeno družinsko zasedbo. Zdaj se pojavi pred nami nov izziv - izdelati lutke in sceno za naše gledališče. Umetnostni izzivi se povečajo: postanemo avtorji svojih lutk, postanemo likovniki in tehnologi. Kakšne bodo naše lutke in kako se bodo gibale? Ustvarjalni proces, kjer si otrok in odrasli pomagata pri izdelavi lutk in vsega potrebnega, je zanj nova priložnost.

Od knjige do lutke

Z lutkami lahko uprizorimo vse zgodbe tega sveta. Nimajo omejitev, ki jih imajo igralci, saj lutke zmorejo vse: letajo po zraku, razpadejo na polovico, se spremenijo v nekaj ali nekoga drugega, se pred nami pojavijo in izginejo. Odločitev, kakšne lutke bomo izbrali, je odvisna od naše zgodbe. Lutke, ki božajo, se pretepajo ali imajo opraviti s predmeti, bodo ročne, tiste, ki letijo po zraku, bodo preproste marionete. Lutke, ki jih bomo vtaknili v žep, bodo prstne itd.

Izdelava lutk je prijetno opravilo za ustvarjalno druženje staršev in otrok. Pravljici damo svojo likovno podobo, zgodba pa začne živeti že veliko prej, preden jo sploh zaigramo.

Najpomembnejše pri izdelavi lutk in odra je, da je vse skupaj rezultat njunega skupnega dela. Kakšne lutke bomo izdelali za našo zgodbo, je odvisno od več dejavnikov:

Prvi je prav gotovo starost otroka. Malček bo imel manj znanja, spretnosti in potrpljenja pri izdelavi lutk in njihovi animaciji. Tehnološko zapletene lutke tudi najbrž ne bodo ustrezale likovnim rešitvam, npr. velikopoteznim potezam s čopičem, ki bodo pomenile prekrasnega glavonožca. Pri manjših otrocih si lahko pomagamo s tehniko kolaža, odtisov predmetov, različnih materialov ali prstov. Majhnim otrokom lahko ponudimo preprosto obliko človeške ali živalske figure, ki jo sami pobarvajo s prsti ali večjimi čopiči ali pa polepijo s koščki raznobarnega papirja ali blaga.

Interes otroka določa, kakšne bodo lutke v naši predstavi. V otroških ustvarjalnih delavnicah je eden od večnih problemov, kdaj nehati z likovnim ustvarjanjem in začeti z lutkovno igro, z drugimi besedami, kdaj nehati izdelovati lutke in se začeti igrati z njimi. Pri isti starosti otrok se namreč dogaja, da nekateri otroci neznansko uživajo pri lepljenju, barvanju, rezanju in podobnih opravilih, drugi pa za likovno ustvarjanje kažejo manj interesa in komaj čakajo, da se z lutkami začnejo igrati. Pri družinski delavnici je otrok tisti, ki se mu prilagajamo: torej otroku, ki se rad igra z lutkami, izberemo kar se da preproste in hitro narejene lutke in sceno, lahko pa si pomagamo celo z gledališčem predmetov in igrač. Lahko se zgodi, da bo otrok toliko ustvarjalne energije porabil za izdelavo lutk, da ga igra z njimi sploh ne bo zanimala. Lahko jo opustimo in priredimo likovno razstavo končanega izdelka (predvidevam, da pri takem otroku na stenah visi že marsikaj) ali pa odložimo gledališko aktivnost na naslednji dan. Prav interes je tisto, kar nam pomaga motivirati otroka, da bo vztrajal nekoliko dlje, kot bi sicer, tudi na tistih področjih, kjer ni najmočnejši, in tako razvijal tudi svoja šibkejša področja. Starši in vzgojitelji so tisti, ki previdno tipajo, kje je meja pri tovrstnih spodbudah, da otrok ne izgubi veselja. Spodbujajo npr. otroka, ki ne mara likovnega izražanja, naj pobarva svojo lutko do konca, da bo lepša za gledališče in se bo v njem bolje počutila; lutka otroka, ki je plašen in noče igrati, pa nam recimo prišepne, da si neznansko želi nastopiti.

Za to, kakšne lutke boste naredili, pa nista odločilna le interes in spretnost otroka. V ustvarjalnem tandemu z njim šteje tudi odrasli. Ali že ima kakšne izkušnje z izdelavo lutk?

Kakšen material mu je znan in pri srcu? Ali rajši oblikuje, riše, reže ... ali mogoče nič od tega? Mogoče dela lutke le zato, da bi otroku približal knjigo? Naj se odrasli nikar ne žrtvuje. V delavnicah, kjer delajo otroci in odrasli skupaj, so prav tako kot otroci različni tudi odrasli: nekateri se neskončno zabavajo pri ustvarjanju lutk, nekateri uživajo, ko gledajo, kako ustvarjalen je njihov otrok, drugi »znanstveno« pristopijo in se poglobijo v navodila, preden sploh začnejo. Kakorkoli - važno je, da pri skupnem ustvarjanju uživata oba, otrok in odrasli, se spodbujata, si pomagata in predvsem sodelujeta.

Namen izdelave prav gotovo vpliva na to, za kakšno gledališče se boste odločili. Če ste ljubitelji novih in novih zgodb in bo vaše gledališče »živel« le toliko, da zgodbe preigrate, in bo naslednji dan na vrsti nova igra, imate dve možnosti: ali začnete izdelovati lutkovne junake »železnega repertoarja« (vitezi, kraljične, živali, odvisno od tega, katere zgodbe so pri vas trenutno aktualne) in vedno znova »ansambel« dopolnite le s potrebnimi novimi lutkami, ali pa se odločite za silno preproste lutke za enkratno uporabo, npr. animirane risbice.

Če vaš otrok obožuje eno pravljico in jo morate kar naprej ponavljati ali se jo z njim igrati, potem naj bodo lutke uporabne dlje časa. V tem primeru se lahko odločimo za šivanje ali kaširanje ali kakšno drugo - trajnejšo in zamudnejšo tehniko.

Odvisno je tudi, ob kakšni priložnosti delate lutke. Mogoče jih delate na taborjenju, ko svetilka ob večerih meče sence na šotorsko platno - v tem primeru si boste izdelali senčne lutke, mogoče kar trganke iz odpadnega papirja, ki jih boste nataknili na palice. V čakalnici pri zdravniku lahko s kemičnim svinčnikom narišete lutke kar na otrokove in svoje prste. Če pa pripravljate presenečenje za babičin rojstni dan ali družinsko novoletno zabavo, se lahko malo bolj potrudite. Prav tako se boste morali bolj potruditi, če si želite ustvariti svoje družinsko gledališče. Igra z lutkami je lahko nekaj, kar bo vašemu otroku ostalo v spominu kot pomemben del njegovega otroštva. Otroci so kot pivniki, vse nekam spravijo in nekoč ... Ustvarjalno sodelovanje, razvijanje empatičnih odnosov, kreativni način mišljenja ... vse to so pomembne koristi in posledice, ki jih ima vaša skupna igra z lutkami za malega človeka ob vas. In to ni majhna dota.

Domači lutkovni oder, preprost (za enkratno uporabo), ali bolj umetelno izdelan, potrebujete, da se boste lahko igrali lutkovno gledališče. To bo igrača in gledališče obenem, kar pomeni, da ima domače lutkovno gledališče vse osnovne lastnosti igrače in vse osnovne lastnosti

pravega lutkovnega gledališča. Znano je, da ima vsaka, še tako zahtevna lutka svojo preprostejšo sestro, ki jo lahko izdelata in oživi otrok. Obe namreč pripadata isti družini lutkovne tehnologije, izluščiti moramo le njeno bistvo. Glavna lastnost marionete je, da visi na vrvicah - koliko jih je in kakšne so, je že druga zgodba, glavna lastnost ročne lutke je, da je na enem od naših prstov natakljena lutkina glava, roka pa je lutkino telo z okončinami - vse drugo je stvar naših odločitev; senčna lutka pa je animirana oblika (roke, papirja, predmeta ...), ki prekine snop svetlobe na poti na osvetljeno površino (zid, blago ...).

Skupno lutkovno ustvarjanje prav gotovo pomaga otroku k boljšemu počutju, bolj stimulativnemu okolju v družini in zato k srečnejšemu otroštvu. Žal so starši otrok vse bolj vpeti v svoje natrpane delavnice in je ustvarjalno druženje z otroki postalo neke vrste »luksus«, razkošje, ki si ga marsikdo težko privošči. Pa še med tistimi, ki najdejo čas, so mnogi, ki ne vedo, kako bi se stvari lahko lotili. Prva, ki jim lahko pri tem pomaga, je vzgojiteljica v vrtcu. Ta pozna pozitivne učinke, ki jih otroku prinese tovrstno druženje, pozna materiale in ustvarjalne tehnike - predvsem pa pozna vsakega otroka posebej in ve, kje so njegova močna področja, ki jih kaže razvijati, in šibka, ki jih kaže spodbujati ter pozna otrokove interese. V pogovoru z vzgojiteljico lahko starši najdejo potrebno oporo in praktična napotila.

Marsikje v dobro organiziranih vrtcih oz. skupinah uspejo uresničiti skupno ustvarjalno druženje otrok in njihovih staršev. Poleg že omenjenih prednosti, je v takem projektu vedno tudi prostor za druženje staršev, ki si lahko izmenjajo izkušnje, se pogovorijo o dilemah starševstva. Skupaj preživijo nekaj uric v uresničevanju ustvarjalne naloge, ki je nekaj čisto drugega kot njihova ustaljena življenjska praksa, in je zato lahko sproščujoča in zanimiva za otroke in zanje. Tudi zavest, da to odrasli dela za svojega otroka, je zanj pomembna, kot je za otroka pomembno, da je prišel njegov odrasli v vrtec samo zaradi njega, da ga bo videl nastopiti, ali bo zaradi njega skupaj s starši drugih otrok nastopil v priložnostni lutkovni predstavi - ali pa bo tam samo zanj in bo skupaj z njim ustvaril nekaj zelo zanimivega. S spodbudo iz vrtca se morda rodi tako želeno domače lutkovno gledališče.

Zaigrajmo z lutkami v vrtcu

Ko vzgojiteljica načrtuje lutkovni projekt, si mora postaviti podobna vprašanja kot starši, ki se igrajo z lutkami s svojimi otroki.

Odločilni so: starost otrok, interes skupine, spretnost otrok, interes in izkušnje staršev in priložnost, ob kateri bo izdelek prikazan, kot tudi način prikaza. Morala bo razmisliti, ali bo bolj podprla ustvarjanje močnih dvojic staršev in otrok, ali pa je skupina otrok in staršev že dovolj zrela in zainteresirana za skupno interakcijo. Ali bo igra z lutkami potekala v manjših skupinah, ali bodo pri ustvarjalnem procesu prisotni starši in otroci ... in če, kako si bodo delili ustvarjalne naloge. Ali bodo nemara starši zaigrali predstavo otrokom in otroci staršem. Kakšne medsebojne interakcije bodo najbolj zanimive in stimulatивne? Skratka: kakšni so cilji, ki naj jih skupno druženje z lutkami doseže?

Delo na močnih dvojicah - spodbuda za domače ustvarjanje

Ta oblika dela je primerna za starše z otroki vseh starosti. Najprej poskrbimo za sproščeno vzdušje. Med socialnimi igrami izbiramo igre v parih, kjer si otrok in odrasli podajata različne vloge. Na ta način osvobodimo njun odnos domačih uhojenih vzorcev in partnerja postaneta bolj odprta za skupno igro. (Uvod je pomemben tudi zato, ker se otroci v prisotnosti vzgojiteljice in staršev pogosto pričnejo obnašati slabše kot v prisotnosti samo staršev ali samo vzgojiteljev. Uvodna socialna igra, kjer so v igro, ki jo vodi vzgojiteljica, vključeni tudi starši ne daje otrokom priložnosti za disciplinske prekrške kot dokazovanje svoje moči oz. pomembnosti.)

Vzgojiteljica predstavi motivacijsko zgodbo, lahko pa to stori tudi kdo od staršev. Starši in otroci skupaj uživajo v vlogi poslušalcev. Ob pripovedovanju pripovedovalec/alka lahko uporablja primerne lutke, ki kasneje služijo kot prototipi.

Potem sledi delavnica - v parih. Starši in otroci si naredijo junaka/e naše zgodbe, ki jo bomo na koncu v parih - ali pa skupaj - zaigrali.

Pri izdelavi lastnih lutk starši in otroci sledijo navodilom vzgojiteljice, ki tudi pripravi ali pa prej naroči potreben material in pozna njegovo obdelavo v vseh fazah. Spodbuja sodelovanje med starši in otrokom tako, da običajno tehnična opravila prispevajo starši, »umetniška« pa otroci. Delavnica je enkratno srečanje ali pa sklop srečanj, kjer se starši in otroci srečajo z različnimi materiali in tehnologijami. Je spodbuda za domače ustvarjanje in igro, zato se vzgojiteljica ne omeji samo na delavnico, ampak postreže tudi z namigi in navodili za nadaljnje ustvarjalno druženje v družini. V posameznih stikih - ob asistenci ustvarjajočim

dvojicam - pa priporoči posamezni mami/očetu, kaj bi bilo za njihovega otroka najbolj spodbudno in zanimivo pri ustvarjalni igri doma in kako to početi. Ob zaključkih teh srečanj lahko par predstavi svoje delo, lahko pa otroci (iz skupine, ki se že poznajo) skupaj zaigrajo z novimi lutkami.

Delo v manjših skupinah - dinamična medsebojna komunikacija

Delo v manjših skupinah pomeni, da se pari otroka in odraslega povezujejo še z dvema, tremi podobnimi pari in skupaj predstavijo lutkovni prizor ali improvizacijo. Skupina skupaj izdelava potrebne lutke in si razdeli vloge po interesih. Na koncu skupine druga drugi zaigrajo »predstave«, člani vseh drugih skupin pa so njihovo občinstvo. To je zlasti zanimivo, kadar igrajo sicer isto zgodbo, ki pa nima konca in si morajo posamezne skupine konec izmisliti. V tem primeru je zanimivo, če skupine uporabljajo različne lutkovne tehnike, ki jih vzgojiteljica na začetku srečanja predstavi. Prav izbrana tehnika je lahko kriterij za udeležbo v skupini (npr. skupina z lutkami na palicah, skupina z marionetami, skupina z ročnimi lutkami ...). Ob tem, ko skupine opazujejo delo druga druge, se udeležencem porajajo ideje za domačo ustvarjalno delavnico.

Otroci staršem in/ali starši otrokom - predstava kot darilo

Možno pa je tudi, da starši zaigrajo otrokom in otroci staršem. Lahko si izberejo celo isto zgodbo in jo uprizorijo na dva različna načina, lahko pa zaigrajo dve različni zgodbi. To je vnaprej pripravljen program, ki ga kot presenečenje pripravijo drug drugemu. Ta oblika je zelo priljubljena npr. ob novem letu. V tem primeru mama/oče in otrok ne igrata v istem timu, ampak ima vsak na odru svojega »navijača« med občinstvom in ta je nanj upravičeno ponosen. Gre za neke vrste obdarovanje. Obdarovanje lahko poteka tudi enosmerno, torej otroci odraslim ali odrasli otrokom, kar je v vrtcih že ustaljena praksa. To delo pa je zanimivo tudi zato, ker lahko poveže starše med seboj in jim tako pomaga pri tkanju socialne mreže, kajti starševstvo enako starih otrok postavlja staršem podobna vprašanja in probleme. Študij predstave poteka sorazmeroma hitro in mnogokrat staršem nudi obilo zabave, otroška predstava pa lahko nastaja kot oblika redne vzgojne dejavnosti v skupini.

Skupna igra z gledališčem - vzgojiteljice, otroci in starši v vlogah

Četrta predlagana oblika - sodelovanje vseh, staršev in otrok, v skupni improvizirani igri - je prav poseben izziv. Taka skupna igra (recimo igra z muco Copatarico), zahteva od vzgojiteljic, da prevzameta vloge animatork in soigralk s celo skupino oz. njenimi posameznimi deli. Pri taki skupni igri je dobro, če zgodbo vsi že poznajo, zato že vnaprej vedo, kaj se bo zgodilo, in se po tem tudi ravnajo. Ostane najzanimivejše vprašanje v gledališču (in umetnosti nasploh, pa tudi pri vseh oblikah igre): kako. Prav zato mora priti do nepričakovanih trenutkov in presenečenj (otroke v copatkih presenetijo drobna darilca). Pri taki obliki igre je obvezno skupno reševanje nalog, premagovanje raznih ovir, iskanje oseb ali predmetov ali rešitev zapletenih situacij. Zelo primerna igra, ki nam lahko služi za osnovo, je »iskanje skritega zaklada«, kjer vsebino in dogajanje napletemo okrog aktualne zgodbe. V taki igri stopijo v vloge prav vsi udeleženci, s tem pa se seveda spremeni prostor in čas (lahko smo otroci sredi gozda ali vitezi v starem gradu ...).

Vsi, starši in otroci pa lahko sodelujejo pri skupnem ustvarjanju lutk. Lahko se lotimo izdelave maskote skupine ali vrtca ali pa izdelamo lutko velikanko, ki jo potem skupaj tudi animiramo. Če imamo dve taki lutki ali celo več, lahko uprizorimo z njimi krajši dialog, prizor ali naredimo sprevod. Za pusta pa se lahko s tako maskoto (npr. ogromen jež kot predstavnik skupine Ježki) otroci skupaj s starši udeležijo karnevala, kar jim bo ostalo v trajnem spominu. V karnevalski povorki lahko tudi posamezni otroci in odrasli nastopijo našemljeni v ježke. Maskota ali velika lutka lahko postane članica skupine in otroke pozdravlja ob prihodu v vrtec, lahko pa obišče otroke samo ob posebnih dnevih.

Štirje primeri skupnega lutkovnega ustvarjanja - za pokušino

Pobrskali smo med knjigami s slovenskimi ljudskimi pravljicami in izbrali prekmursko *Zakaj teče pes za zajcem*, med slovensko klasiko za otroke, avtorskimi pravljicami Ele Peroci, smo segli po znameniti *Muci Copatarici*, v zbirki tujih pravljic *Zvezdna ladja* smo našli *Zgodbo o belem mucu, ki je bil čisto črn* Clauda Avelina, ter listali po knjigi *Zgodbe za lutke in prste* avtorice tega prispevka pa smo izbrskati *Tri mačje*. Štiri zgodbe različnih izvorov, iz različnih obdobij, različno dolge in različno zahtevne bomo uporabili za izvedbo štirih različnih, zgoraj opisanih načinov dela. Primeri naj bi imeli praktično vrednost, tako da jih lahko uporabite pri

svojem delu, še bolje pa bo, če jih boste uporabili kot navdih za vaše lastno ustvarjalno delo z otroki, starši in lutkami.

Močne dvojice

Slovenska ljudska: **Zakaj teče pes za zajcem?**

Zgodba: Zajec je prišel nekoč k psu - čevljarju. »Gospod mojster, pomerite mi par čevljev! Hudo me zebe.« Pes mu napravi čevlje. Zajec pride in jih pomeri. Ko je imel oba čevlja že obuta, pravi, da so dobri, in steče skozi vrata v goščo, ne da bi se zmenil za plačilo. Pes pa jo ubere za njim. Od tistega časa še dandanes išče vsa pasja žlahta tistega zajca, da bi plačal čevlje, pa ga nikakor ne more dobiti.

Za igro v dvojicah odrasli - otrok je živalska pravljica *Zakaj teče pes za zajcem* primerna iz naslednjih razlogov:

V igri nastopata dva, kar pomeni, da jo lahko igrata v paru. Tako se otrok in odrasli popolnoma posvetita ustvarjanju preprostih lutk in igranju z njima.

Pri igranju je pomembno ponavljanje: pes dela čevlje zelo dolgo in zajec kuka od vsepovsod in čaka naje. Pričakovanje zajca in njegovi pogosti obiski s ponavljajočim se stavkom: »Ali so čevlji že narejeni?« bodo predstavljali zabavno in ne pretežno nalogo tudi za mlajše otroke, nekoliko večji pa ob tem lahko ponovijo dneve v tednu, saj pes za njihovo izdelavo potrebuje »natančno teden dni«, kar povemo, ko na začetku vsem skupaj predstavimo izhodiščno zgodbo. Preprosta pravljica ponuja možnosti za skrivanje, lovljenje ... , še več: kar kliče, da vanjo vključimo elemente igre, ki bodo otroka prav gotovo pritegnili v zgodbo.

Vsaka dvojica naj sama določi razdelitev vlog. Kdo bo pes in kdo čevljar? Otroci si bodo po vsej verjetnosti izbrali vlogo porednega zajca. Če bo igra zabavna, jo bodo otroci želeli ponavljati. Ponovitve izkoristimo za variacije prejšnjih dogodkov. Če slučajno uspemo prepričati otroka, naj bo enkrat on pes, torej v to, da zamenjamo vloge, se bo ta lahko enkrat vživel v ogoljufanega psa, kar bo prav gotovo poglobilo njegovo razumevanje zgodbe in teme, ki jo obravnava.

Igro lahko igramo z najrazličnejšimi lutkami ali maskami ali pa si na glavo pritrdimo le ušesa. To lahko naredimo z lasnicami, lasnim obročem ali pa si odrežemo trak iz tršega barvastega papirja, ga zlepimo v obroč po meri glave in si ga kot indijansko perjanico nadenemo na glavo. Namesto peres na zgornji del traku pritrdimo zajčja ali pasja ušesa - tudi iz papirja.

Če se odločimo za maske, si naredimo rajši tiste čez pol obraza (očala), ker bodo otroci pod njimi lažje dihali in govorili. Pazimo, da bodo odprtine za oči dovolj velike. Ušesa nalepimo na zgornji del maske.

Če igramo s pritrjenimi ušesi ali maskami, je prednost v tem, da otrok lahko res »da mero« za čevlje - res sezuje copatke in mu odrasli obriše njegove noge. To ga bo žgečkalo, hkrati pa bo njegov odtis noge nekaj osebnega v tej igri. Odrasli si lahko da opraviti z namišljeno izdelavo čevljev (saj so njegove roke proste), medtem ko otrok vsake toliko časa pokuka od nekod in vselej vpraša z istim stavkom: »Ali so moji čevlji že gotovi?«.

Končno odrasli natakne svojemu otroku najprej en čevelj (njegov lastni čevelj s katerim je prišel v vrtec, lahko pa tudi kar copat), potem še drugega. Ta trenutek lahko izkoristimo za vprašanje, kako se zaveže čevlje, če so otroci za to že dovolj veliki. Ko reče odrasli »Zdaj pa plačaj!«, reče otrok »Ne!«. Potem odrasli lovi otroka, dokler se mu ta nekam ne skrrije.

Igro igramo tudi s preprostimi ročnimi lutkami, animiranimi risbicami ali lutkami na palčkah. V najstarejših skupinah lahko naredimo origami lutke in oder po navodilu, ki ga boste našli v tretjem zvezku berila *Pozdravljen svet* (str. 34 do 37). Mogoče vam bo prišlo prav tudi dramatizirano besedilo zgodbe o psu in zajcu, ki je objavljeno na istem mestu.

Zgodbo Zakaj teče pes za zajcem lahko igramo tudi kot različico igre *Gnilo jajce*. Med otroki, ki sedijo v krogu, z izštevanko izberemo psa in zajca. Zajec sezuje copate in jih da psu. Pes ima v posesti zajčeve copate, bosí zajec pa dela kroge: vsakokrat ko pride do psa vpraša: »Ali so čevlji narejeni?« Ne ve, kdaj bo pes pritrdil. Ko pes nenadoma pritrdi, da zajčku copate. Ko ta dobi copate, se mora hitro obuti in uiti psu, preden pes prešteje do deset in ga prične loviti s krikom »Plačaj!«. Zajec kriči »Ne!« in beži. Če ga pes ne ujame, zajec sede na mesto psa, pes pa sezuje copate in z izštevanko določi novega zajca; če ga ujame, pa gre zajec v zapor, na sredino kroga kot gnilo jajce.

Čas štetja (do koliko šteje pes, preden lovi zajca) lahko prilagodite starosti otrok. Če igrate na drsečih tleh, naj otroci igre ne igrajo v nogavicah, da se igra ne bi končala z buško.

Igra v majhnih skupinah

Jelena Sitar: **Mačje potovanje**

Zgodba:

Mačji družini v sramoto

se je rodila:

karirasta mačka.

Mijau!

Spodili so jo iz hiše.

Kar zabrisali so jo ven.

Bumf! Auu!

Muca je šla po svetu.

Hodila je ... in hodila ... in hodila ...

In hodila ...

Ko je prišla onkraj sveta,

se je ustavila pred hišo,

na las podobno njeni.

Potrkala je ...

Knjiga *Zgodbe za lutke in prste* je zbirka leposlovnih zgodb za otroke in lutkovni priročnik obenem, saj nam pomaga vse zgodbe tudi zaigrati kot lutkovne igre. Gre predvsem za take igre, ki jih lahko igramo s prstnimi lutkami, te pa brez večjih težav lahko spremenimo v ročne lutke ali pa izberemo kakšno drugo lutkovno tehniko. Če ostanemo pri prstnih lutkah, lahko stvar odigramo v intimnem ozračju domačega okolja. Morda odrasli in otrok skupaj pripravita gledališče, v katerem sta sama tudi občudovalca svoje predstave, ki jo igrata. Mogoče se okrog majhnega, za dlan velikega gledališča drenjajo družinski člani ali prijatelji. Mačje potovanje bi, kot vse druge zgodbe v knjigi *Zgodbe za lutke in prste*, lahko sodilo v zgornjo rubriko Dvojice staršev in otrok in njihovih gledališč.

Pa vendar je *Mačje potovanje*, primerno za delo v majhnih skupinah, ki ga organiziramo, ko povabimo otroke in starše k skupni ustvarjalnosti. Nedokončana zgodba nas vabi k soustvarjanju. Poiskati konec pravljici in poiskati rešitev za ubogo muco, je torej prva naloga vsake skupine. Naslednja pa je vse to odigrati. Kako? V knjigi boste našli navodilo za izdelavo prstnih lutk, ki jih lahko povečate v ročne, če pa lutke še povečate in izrežete odprtine za oči, usta in nos, dobite maske.

Najprej veliko skupino razdelimo v manjše. Kriterij za delitev so prijateljska nagnjenja, izbor lutkovne tehnike, ki bi jo radi preizkusili, ali pa skupine preprosto določi žreb. Ena možnost so raznobarvni papirčki, ki jih udeleženci delavnice potegnejo iz klobuka. S to barvo je

označena tudi miza, za katero se posedejo in okrog katere je toliko stolčkov, kolikor papirčkov je v klobuku.

Skupine se zberejo, člani se med sabo pozdravijo, mogoče si na poseben način podajo roke (za boljši stik), potem pa skupaj posedejo po svojih koticah in od tam poslušajo zgodbo, ki jo pripoveduje vzgojiteljica. Če želi, jim lahko preden začne, predvaja malo sproščujoče glasbe. Pripoveduje živo, sočustvuje z malo muco in naenkrat - zgodbe zmanjka. Kaj bomo storili? Skupine si morajo izmisliti vsaka svoje nadaljevanje. Dobro je, če ostane konec vsake skupine skrivnost, zato si skupine prostor razdelijo tako, da to tudi omogoča. Če to ne gre, se pač bolj potihoma pogovarjajo. Potem si v skupinah razdelijo vloge in začnejo izdelovati lutke in sceno oz. vse, kar skupina za igro potrebuje. Na začetku te etape vzgojiteljica predstavi material in možne tehnične rešitve pri izdelavi lutk. Poudari, kako zelo cenjena je izvirnost, in pozove odrasle, naj skušajo z otroki sodelovati tako, da bodo vsi ustvarjalni, tako mali kot veliki. V času izdelave lutk vzgojiteljica kroži med skupinami in pomaga z nasveti, pa tudi kaj odreže ali prilepi.

Ko je delo končano, sledi odmor z malico. V tem času dokončajo svoje lutke tudi tisti zadnji, ne da bi prvi od dolgega začeli razgrajati. Tudi zadnji dogovori okrog odrske izvedbe lahko potekajo v tem času. Potem prostor spremenimo, lutkovna delavnica, prej polna materiala in orodja, postane zdaj prostor za vajo. Skupine določijo, kaj se bo dogajalo, določijo postavitev odrske situacije ter morda enkrat preigrajo svoje kratke igre.

Potem priredimo predstavo. Vsaka skupina igra drugim svojo igro s svojim, drugačnim koncem. Tudi tu si starši in otroci vloge pošteno razdelijo. Med »predstavo« si pomagajo in se podpirajo. Če kdo igra kakšen instrument, lahko pomaga. Ob aplavzu se vsi primejo za roke in priklonijo. Sledi druga skupina. Toliko predstav, kot je skupin, skupaj pol ure programa. In koliko različnih zgodb! Otroci in starši so ustvarjalci, ki skupaj igrajo pred občinstvom. To je velika reč. Občinstvo je prizanesljivo, saj bodo trenutek kasneje - ali pa so bili trenutek prej - v isti kaši. A tudi ta prizanesljivost ima svoje meje, zato moramo čim bolj igrati in dati vse od sebe. Le tako so na koncu lahko zmagovalci. In res zmagajo vsi!

Otroci staršem in/ali starši otrokom - predstava kot darilo

Claude Aveline: **O belem mucu, ki je bil čisto črn**

Povzetek zgodbe: *Družini Beli Maček se med samimi belimi rodi črn mladič. Vsi so začudeni, kajti v vsej družinski zgodovini še ni bilo takega primera. A ga sprejmejo in imajo radi prav tako kot vse druge. Mali črnih se igra z bratci in sestricami, a je zmeraj kaj narobe: med rjuhami se ne more skrivati, ker ga takoj najdejo, v kleti ga pozabijo, ker ga ne vidijo ... Tako revež postaja vse bolj žalosten. Družina to opazi. Organizirajo sestanek in sklenejo, da se bodo povaljali v premoğu, da bodo črni tudi vsi drugi. In ko to res storijo in poiščejo črnega, jih na njegovem mestu čaka bel muc. Tudi on je bil sklenil, da bo postal bel kot oni, zato se je povaljal v moki. Ko ugotovijo, kako je s to stvarjo, si srečni stečejo naproti in v skupnem prerivanju postanejo - sivi. A to sploh ni važno, važno je, da se imajo radi.*

Zgodba je primerna za skupno uprizoritev, saj je preprosta in pristrčna, pa tudi zato, ker število oseb ni določeno, torej lahko igra igro poljubno število igralcev. Uprizorimo jo z različnimi vrstami lutk. Predlagam, da jo zaigramo za paravanom. Tako se staršem, ki niso vajeni nastopanja, ni treba izpostaviti, pa tudi plašnejši otroci, ki prvič javno nastopajo, bodo pri tem zavarovani pred pogledi občinstva. Paravan je lahko pol bel, pol črn ali pa kar siv in si pomagamo spreminjati prostor z belo rjuho in črno tkanino. Na paravanu nastopajo ročne lutke ali lutke na palicah - te so lažje vodljive in igralcev ne bodo bolele roke.

Ko pripravljate predstavo, predlagam, da skupaj preberete zgodbo. Med branjem poskusite ugotoviti, iz kolikih delov je zgodba sestavljena. Primerjajte ugotovitve. Tako ste predstavo razdelili na posamezne prizore. Imenujte jih, potem pa pogumno zaigrajte. S to preprosto tehniko se v zgodbi ne boste izgubili. Pri igri se nikar ne trudite učiti stavkov na pamet: če ste že naredili svojo lutko, boste menda našli tudi prave besede zanjo. Naj vam bo med delom prijetno in naj vidi tisti, ki mu je namenjeno, da ste se potrudili zanj. Tako kot so se naši mucki potrudili drug za drugega. Važno je, da se imamo radi in da si to pokažemo.

Skupna igra z gledališčem - vzgojiteljice, otroci in starši v vlogah

Ela Peroci: **Muca Copatarica**

Vstopimo v najljubšo pravljico slovenskih otrok!

Starši in otroci poslušajo pripoved vzgojiteljice in počnejo to, kar pripoveduje. »V mali vas so majhne hiše ...« Sledijo pravljici o Muci Copatarici. Ustavijo se ob ključnih prizorih in jih odigrajo.

Otroci si izberejo prostor, kjer bodo spali: na posteljah, pod mizo ... Pred spanjem sezujejo copate in jih zmečejo vse okrog. Potem ležejo v »svojo posteljo«. Odrasli, ki stojijo ali sedijo v krogu okrog njih, pristopijo vsak k svojemu otroku in mu tiho pojejo uspavanko. Potem se odrasli umaknejo, vzgojiteljica zagrne zavese ali ugasne luč in v temi odrasli skupaj poberejo razmetane copate. Otroci mižijo, smrčijo, se delajo da spiyo in da ne opazijo odraslih, ki kradejo copate. Ko so copati na varnem (v škatli, v stranskem prostoru ...), vzgojiteljica naznani jutro in prižge luč oz. odgrne zavese. Otroci se počasi prebujajo. Opazijo, da ni copat. Otroci sprašujejo: »Mama/očka, kje so moji copati?« In starši odgovarjajo: »Muca ti jih je odnesla, ker jih nisi pospravil!« in podobno ... Sledi igra: »xx, pridi k meni!«. »Ne morem, nimam copat!« ... Otroci se kličejo po resničnih imenih. Vsak na svojem mestu zdaj zajtrkujejo. Vzgojiteljica vodi pantomimsko igro nalivanja kave v skodelico, sladkanja, mešanja ... Če so starši pripravljeni na igro, lahko pri tem sodelujejo.

Potem predlaga vzgojiteljica: »Poiščimo mucin dom.«. Otroci se postavijo v gosji red in drug za drugim odkorakajo iz igralnice (telovadnice ...) v »gozd«. Kolono vodi vzgojiteljica in išče čim bolj nenavadne poti po vrtcu: otroci obiščejo različne prostore, mogoče tudi sušilnico, pralnico, zbornico ali skladišče materiala, kamor sicer ne zaidejo. Tiho so in opazujejo na vse strani, zraven pa tožijo, kako jih zebe v noge v jutranji rosi. Sem in tja se kolona ustavi in opazuje, če ni z tistim obešalnikom, ki je zdaj drevo skrita lisica in ali ni mogoče tamle zadaj muca ... Če koga srečajo (upajmo, da ga), ga vprašajo po domu Muce Copatarice. Slednjič prispejo do mesta, kjer so zloženi njihovi copati (starši so med zlaganjem v vsak par skrili majhno darilce).

Druga vzgojiteljica si nadene masko ali vzame lutko Muce ali natakne le mačja ušesa. Ko kolona otrok z vodjo na čelu, prvo vzgojiteljico, potrka na dogovorjena vrata (na njih lahko piše ime ali je celo narisana muca), se začne znani dialog o tem, ali so v hiši otroški copati, zakaj naj bi bili tam, kako da jih otroci ne pospravljajo in kako jih zdaj zebe v noge ...

Ko obljubijo, da bodo poslej pospravljali copate, jih Muca povabi, naj poiščejo vsak svoje copate. Otroci se počasi napotijo tja, kjer so zloženi njihovi copatki in v njih presenečeni

najdejo darilca. V drugem kotu sobe čakajo starši, ki opazujejo otroke pri odpiranju zavitkov. Ko si otroci obužejo copate, skupaj s starši zapustijo »mucin dom«. Vrnejo se v prostor, kjer se je igra začela, in se odpravijo spat. Ob »postelje« zložijo vsak svoje copatke. Starši pristopijo k njihovim posteljicam in jim tiho zapojejo. Potem se umaknejo in vzgojiteljica zagrne zaveso oz. ugasne luč. Po nekaj minutah spet nastane jutro in - otroci »ob posteljah« najdejo svoje copatke. Igra se lahko zaključi s skupnim plesom ali kakšno mačjo pesmijo.

Taka *Igra z Muco* je bila že večkrat preizkušena in je ena bolj priljubljenih delavnic med otroki. Imenitna je tudi na pikniku, praznovanju rojstnega dne ali kot predstavitev šole prvošolcem. Pričujoči opis je varianta priprave za delo z otroki v prvem razredu, opisane v *Priročniku k Mojemu prvemu berilu*.

Če starši in vzgojitelji pri uresničevanju opisanih zamisli oziroma njihovih variant uživajo, bo druženje prijetno in uspešno. Ustvarjanje z lutkami ne bo povežalo le staršev in otrok, kar je osnovni namen, poveže lahko starše med seboj in tudi starše in vzgojitelje. Sodelovanje slednjih pa je pomembno za skupno prizadevanje obojih - za ustvarjalno in srečno otroštvo njihovih hčera in sinov oziroma varovancev.

Priporočena literatura:

Zvezdna ladja, pravljice svetovnih pisateljev. Izbr. in ur. Niko Grafenauer. Ilustr. Rudi Skočir. Mladinska knjiga, Ljubljana, 1997.
Slovenske basni in živalske pravljice. Izbr. in ur. Alojzij Bolhar. Ilustr. Marjan Manček. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2005 (4. ponatis).
Peroci, Ela: *Muca Copatarica*. Ilustr. Ančka Gošnik Godec. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1957.
Sitar, Jelena : *Zgodbe za lutke in prste*. Ilustr. Igor Cvetko. Ljubljana: DZS, 2001.
Hanuš, Barbara in Sitar, Jelena: *Moje prvo berilo*. Ljubljana: DZS, 2005.
Hanuš, Barbara in Sitar, Jelena: *Priročnik k Mojemu prvemu berilu, (e – priročnik)* Ljubljana: DZS, 2006.

Priporočamo še:

Korošec, Helena in Majaron, Edi: *Lutka iz vrtca v šolo*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta, 2002.
Hunt, Tamara in Renfro, Nancy: *Puppetry in early childhood education*. Austin: Nancy Renfero studios, 1982.
Varl, Breda: *Lutke na palici, Lutke na nitkah*. Šentilj: Aristej, 1995.
Sitar, Jelena: *Skrivnost v galeriji ali Zgodba o senčnih lutkah*. Ljubljana: DZS, 1996.
Cvetko, Igor: *Slovenske otroške prstne lutke*. Radovljica: Didakta, 1996.
Kuret, Niko: *Pavliha, knjiga o ročnih lutkah*. Ljubljana: Mladinska založba, 1942.

DIDAKTIČNE IGRE ZA SPODBUJANJE PORAJAJOČE SE PISMENOSTI

V poglavju *Družinska pismenost* smo natančneje spoznali elemente porajajoče se pismenosti. V obdobju porajajoče se pismenosti otrok razvija vrsto spretnosti in sposobnosti, ki so pomembne za kasnejše uspešno učenje branja in pisanja: glasovno zavedanje, spoznavanje črk, razumevanje vloge tiska, zaznavanje in prepoznavanje tiska iz okolja, razumevanje navodil ipd.

Pri odločanju, kako bomo spodbujali otrokovo porajajočo se pismenost, je treba upoštevati, da se nekatere od naštetih sposobnosti ali spretnosti razvijejo prej, druge kasneje. Nekatere so temelj za razvoj drugih. Časovne mejnike za razvoj posameznih komponent porajajoče se pismenosti je težko postaviti, saj je njihov razvoj odvisen od mnogih dejavnikov. Pri spodbujanju razvoja posameznih spretnosti je smiselno počakati na primerno starost otroka, seveda pa upoštevati tudi, da so med otroki iste starosti velike razlike v razvoju posameznih sposobnosti. Treba je seveda upoštevati tudi otrokove izkušnje s knjigo. Za razvoj zgoraj naštetih spretnosti porajajoče se pismenosti otrok nujno potrebuje pomoč odraslega, ki mu odpre vrata v svet knjig oziroma svet črk in besed. V poglavju *Razvijanje otrokove motivacije za branje v domačem okolju* smo že izvedeli, da je za razvoj otrokovega interesa za branje ključno veliko skupnega branja v domačem okolju. Interes za branje pa je hkrati tudi ključ za razvoj otrokove porajajoče se pismenosti, saj je pomembno, da je otrok tisti, ki nam pokaže, da se želi na primer naučiti napisati svoje ime ali prebrati besedo v svoji najljubši knjigi. Tak otrok lahko ob pomoči odraslega že v obdobju od četrtega do šestega leta osvoji imena črk (poimenuje črko, ki mu jo pokažemo) oz. se je zmožen v igri naučiti povezovanja črk s pripadajočimi glasovi. Rad se igra z zlogi in glasovi: prepozna prvo črko v besedi (npr. v besedi žoga je prvi glas ž), zna poiskati besedo, ki se začne z istim glasom kot tista, ki mu jo mi povemo (npr. lisica - limona), besedo je sposoben razstaviti na posamezne zloge (npr. besedo žaba na ža - ba), poiskati zna besedo, ki se rima na drugo besedo (npr. krava - trava). Rad posnema odrasle in poskuša pisati, vendar piše tako kot sliši (t. i. fonetično pisanje). V tem starostnem obdobju strokovnjaki prav posebej poudarjajo pomen razvijanja otrokovega besednjaka, ki je ključen za otrokov jezikovni razvoj; bogat besednjak otroku olajša učenje branja in pisanja. Če otrok v besedilu, ki mu ga beremo, ne razume cele vrste besed, takega

besedila ne more razumeti. Če besedila ne razume, ne bo motiviran za njegovo poslušanje. Ko starši otroku veliko berejo in pripovedujejo, ga seznanjajo z različnimi berivi in različnimi področji. S tem mu omogočajo bogatenje besednega zaklada in posledično tudi lažje razumevanje besedil.

Naštete sposobnosti in spretnosti velja v predšolskem obdobju razvijati na različne načine. Strokovnjaki postavljajo na prvo mesto skupno branje z otrokom, saj to omogoča učinkovito razvijanje skoraj vseh naštetih spretnosti. Zelo primerne so tudi različne didaktične igre, to so organizirane oblike iger, ki se igrajo po navodilu. Njihov cilj je razvijanje določenih spretnosti oz. sposobnosti na igriv način - to so igre, ki omogočajo hkrati učenje in urjenje (vajo) ter zabavo in sprostitev. Medtem ko otrok sodeluje v zanimivi in dobro strukturirani didaktični igri, je namreč sproščen in pozoren hkrati. Sproščen je, ker ga igra zabava in sprošča, pozoren pa, ker igra predstavlja zanj izziv. Ta hkratni proces je odlično ogrodje za učenje. Koristno je, da se otrok uči pismenosti v igralnih izkušnjah, saj imajo igre tudi notranje motivacijski pomen, kar je koristno za otrokov razvoj porajajoče se pismenosti (več o motivaciji glej v poglavju *Razvijanje otrokove motivacije za branje v domačem okolju*). Hkrati pa otrok v igri razvija tudi vrsto socialno-čustvenih, intelektualnih in fizičnih sposobnosti in spretnosti.

Didaktične igre so odličen način za vključevanje staršev v izobraževanje otrok, kar je zagotovo pomembno, saj so številne raziskave pokazale, da prav starši, ki nudijo oporo in pomoč svojemu otroku in se z njim veliko ukvarjajo, odigrajo ključno vlogo pri otrokovi uspešnosti v šoli. Seveda se od staršev ne pričakuje učenja, kot ga ponuja kurikulum v vrtcu. Pomembno pa je starše seznaniti s tem, da otrok sam, brez njihove pomoči, spretnosti porajajoče se pismenosti ne more razviti sam od sebe, saj se je teh spretnosti treba naučiti z vajo. Vloga staršev je učenje otrokovih spretnosti na igriv, sproščen in zabaven način. Skupno »delo« mora biti v užitek tako otrokom kot staršem. Mnogi starši so zelo zaposleni in imajo zelo malo časa za igranje z otrokom. Primerne so že kratke, nekajminutne didaktične igre, ki jih igrajo skupaj z otrokom, saj po eni strani spodbujajo otrokove spretnosti, po drugi strani pa je čas, ki ga preživijo starši ob skupni dejavnosti, zelo pomemben tudi za socialne odnose med njimi in otroki.

Igrajmo se skupaj

Didaktične igre, ki jih v nadaljevanju predstavljamo, so zaradi svoje didaktične note zelo uporabne. Otrokom bodo pomagale pri razvoju različnih spretnosti porajajoče se pismenosti, ki so ključne za otrokovo opismenjevanje in uspešno delo v šoli. Naučil se bo razumevanja in izvajanja navodil, reševanja problemov, naučil se bo počakati na vrsto, nastopati itd.

Med naštetimi igrami so take, ki jih lahko igramo z otrokom kjerkoli, doma za jedilno mizo, na avtobusu, vlaku ali v čakalnici v zdravstvenem domu. Nekatere so take, da jih lahko igramo le deset minut, lahko pa tudi daljši čas. Igranje nekaterih (na primer besednih iger) lahko uvedemo kot vsakodnevno rutino - med vožnjo ali hojo od doma v vrtec ali iz vrtca domov.

Med predstavljenimi igrami najdemo tudi take, ki vključujejo tekmovalnost, torej zmago in poraz. Otroci imajo radi tekmovanja. Vendar ne marajo izgubiti in pogosto slabo prenašajo poraz. Zmaga je za otroka pomembna in zabavna, poraz pa ne. Otroci še posebej radi premagajo mamo in očka ali dedka in babico. Pri igrah, kjer je zmaga odvisna tudi od sreče (npr. igre tipa *Človek ne jezi se*), se lahko zgodi, da otrok ne razume, da ni imel sreče pri metanju kocke, temveč je prepričan, da *ne zna* igrati in poraz razume kot svojo *nesposobnost*, kar zanj ni spodbudno. Kako ravnati v taki situaciji? Možnosti je seveda več. Lahko se povsem izognemo tekmovalnim igram, saj obstaja vrsta iger, kjer ni zmagovalcev in poražencev. Ker otroci radi igrajo tekmovalne igre, lahko otroku »popustimo«, da zmaga, kar ohranja njegovo zanimanje in navdušenje nad novim in novim igranjem. Vendar pa mu ne popuščamo vedno, saj se mora navaditi sprejemati tudi poraze. V življenju bo namreč pogosto v situaciji, ko ne bo zmagovalec, in bo moral sčasoma razumeti, da so v tekmovalnih igrah poleg zmagovalcev vedno tudi poraženci. Če igramo isto igro večkrat in bo nekajkrat izgubil, nekajkrat zmagal, bo znal to bolje razumeti. Vsakokrat, ko izgubi, se o tem pogovorite, če se le da sproščeno in vsaj z malce humorja (»Samo robot bi lahko vedno zmagal, ti pa k sreči nisi robot!«). Če bo skupna igra zabavna in sproščena, bo otrok brez težav prenesel tudi kak poraz. Za »osvajanje« porazov so posebej koristne kratke igre, ker omogočajo veliko število ponovitev in lahko posameznik velikokrat zmaga in velikokrat izgubi. Hitro menjavanje uspeha in neuspeha otroku pomaga, da poraza ne doživlja kot svoje nesposobnosti, temveč kot del igre.

Vodilo skupnih didaktičnih iger naj bodo užitek, zabava in sproščenost. Uživati mora otrok in starši, saj otrok prav hitro opazi, kadar odrasli ni sproščen ali pristen ali se mu ne ljubi igrati. Starši naj poiščejo igrice, ki bodo všeč tudi njim, pri mnogih igrah bodo kmalu spoznali, da so pozornost, koncentracija in intelektualni izziv lahko nadvse zabavni in zanimivi. Za otroka je spodbudno, ko vidi, da je skupna igra všeč odraslemu ter da se mora tudi »ta veliki« potruditi za zmago ali pravilno rešitev.

Izbiramo take didaktične igre, ki so zabavne, interaktivne in razvojno primerne za otroka. Velja poudariti, da se morajo starši in vzgojitelji ob navedenih didaktičnih igrah zavedati, da imajo otroci različne potrebe ter da imajo tudi enako stari otroci različno razvite posamezne elemente porajajoče se pismenosti. Prav posebej moramo biti pozorni pri otrocih, ki se iz različnih razlogov (posledice različnih bolezni, motnje govora in vida, druge senzomotorične motnje ...) razvijajo počasneje kot njihovi vrstniki.

Pri izbiri dejavnosti je treba upoštevati vse te vidike, hkrati pa izbirati raznolike igre, ki otroke zares pritegnejo. Ko izbiramo igre, ki se jih bomo igrali z otrokom, je treba posebej paziti na njihovo težavnost. Če bodo zanj pretežke, bo ves čas napet in v stiski in bo kmalu odnehal. V takih situacijah otroci pogosto rečejo: »To je dolgočasno.«, v resnici pa nam sporočajo: »To je zame pretežko.«. Velja pa tudi, da se bo otrok, če mu ponudimo prelahko igro, ki zanj ne predstavlja izziva, dolgočasil in se bo kmalu naveličal. Ko se igramo z otrokom, ga pozorno opazujemo, da vidimo, ali mu je igra, ki jo igramo, všeč in jo bomo nadaljevali in drugič spet igrali, ali pa ga dolgočasi in raje izberemo drugo. Občasno je koristno z otrokom igrati igre, ki jih že obvlada, zato da dobi občutek uspeha ali celo zmage, saj to poveča njegovo motivacijo, hkrati pa utrjuje njegove spretnosti. Star ljudski pregovor pravi: »*Vaja dela mojstra, če mojster dela vajo.*« Moramo pa se zavedati, da niso vse igre primerne za vse otroke. Če otrok ali starši določene igre ne marajo, raje izberemo drugo, saj je pri skupnem igranju ključno prav navdušenje vseh igralcev, če želimo, da bo igranje zares učinkovito.

Otroci so zelo različni. Če je otroku neka igra zelo všeč in jo bo hotel igrati znova in znova, ni nič narobe, saj na ta način utrjuje spretnost. Drug otrok pa iste igre ne bo hotel ponavljati, temveč bo hotel tako rekoč vsak dan nekaj novega.

Pri igrah, kjer so pomembne pravilne rešitve oz. pravilni odgovori, otroka, ki pravilno odgovori, nujno pohvalimo in potrdimo pravilnost rešitve. Če odgovori napak, mu to povemo

in mu pomagamo do pravilnega odgovora ali rešitve oziroma mu povemo in razložimo pravilno rešitev. Napačne odgovore torej vedno popravimo, vendar moramo biti pri tem kljub vsemu spodbudni. Isto nalogo kmalu ponovimo, da preverimo, ali je otrok pravilno rešitev razumel in si jo zapomnil. Če ima še težave, mu lahko razložimo še enkrat, vsekakor pa se moramo v takem primeru vprašati, ali mu nismo zastavili prezahtevne naloge.

V nadaljevanju smo izbrali različne igre, ki spodbujajo različne elemente porajajoče se pismenosti, poleg tega pa še različne druge sposobnosti in spretnosti, od zaznavanja in sprejemanja, do urjenja spomina ter usmerjene pozornosti, ki so ključ do uspešnega učenja nasploh.

Glasovno zavedanje in spoznavanje črk

Pomemben element porajajoče se pismenosti je glasovno zavedanje, kamor sodi otrokova sposobnost ločevanja daljših in krajših besed, določanje števila besed v povedi, prepoznavanje prvega glasu v besedi, razstavljanje besed na zloge, združevanje zlogov v besede, iskanje in tvorjenje rim, povezovanje besed, ki se rimajo ipd. Pomembne so tudi različne vaje in igre, ki omogočajo spoznavanje črk: otrok išče enake črke, prepozna črke med drugimi znaki, prepozna črke, ki se pojavljajo v njegovem imenu, povezuje črke z glasovi ipd. Ob skupnem branju knjige otrok v tem obdobju pridobiva na razumevanju vloge tiska ter sistema pisave: pozna pomen izrazov naslovnica, list, pozna smer tiska, smer branja in pisanja, razume izraze *črka*, *beseda*, *začetek besed*, *prvi glas*, ve, da je besedilo sestavljeno iz posameznih besed, beseda iz črk ...

Ko ugotovimo, da otroka zanimajo črke in želi vedeti, kako se imenujejo, mu lahko pomagamo na različne načine, da si črke tudi čim bolj in čim lažje zapomni. Za črke, ki otroka bolj zanimajo, lahko izdelamo plakat ali pripravimo mapo ali škatlo, v katero damo posamezno črko, napisano z različnimi barvami. Črke iščemo skupaj z otrokom v različnih revijah med naslovi (kjer so večje črke), poiščemo besede, ki se začenjajo na to črko, poiščemo še slike teh besed.

Večino otrok zanimajo črke v njihovem imenu. Za didaktično igro *Črke mojega imena* z otrokom pripravimo toliko škatel, kot je različnih črk v njegovem imenu. Deklica KAJA potrebuje torej tri škatle, na katere napišemo ali nalepimo posamezno črko. V revijah in

katalogih bo Kaja ob pomoči odraslega poiskala slike predmetov, ki se začenjajo na »njene« črke. V škatlo s črko K bo tako spravila slike konja, krave, krokodila, kave, kruha, knjige ipd. Če se bo domislila stvari, ki jih ne najde v revijah, lahko v škatle doda svoje risbice. Ko opazimo, da je otroku igra všeč, ga lahko spodbudimo, da pripravi še škatle z imeni drugih družinskih članov. Škatle s črkami dedkovega imena lahko na primer podari dedku za rojstni dan.

Ko otrok dobro pozna črke svojega imena, ga lahko spodbudimo, da pri knjigi s kratkim besedilom, ki smo mu jo že večkrat prebrali, v besedilu na vsaki strani poišče svoje črke. Lahko skupaj štejemo, katera od črk se pojavi največkrat in katera najredkeje. Vsakokrat mu preberimo besede, v katerih se je njegova črka pojavila. Če mu bo igra všeč, lahko iščemo na primer še črke priimka, imena mame ali očeta ... Na ta način utrjuje poznavanje črk, hkrati pa spozna, da so nekatere črke zelo pogoste (A, E, I, O ...), nekaj pa je zelo redkih (F, Ž ...).

Otroku na kartone različnih barv z velikimi črkami napišemo imena družinskih članov (tudi babice, dedka, bratrancev in sestričen). Pri vsakem imenu naj prešteje, iz koliko črk je sestavljeno. Ugotovi naj, kdo v družini ima najdaljše in kdo najkrajše ime. Da bo štetje lažje, vsako ime razrežemo po črkah. Ko ločujemo črke, karton izrežemo tako, da vsako ime postane sestavljanka (puzzle): med prvima dvema črkama naj bo na primer valovit razrez, med drugima dvema cik-cak razrez itd. Ko otrok ugotovi, kdo ima najdaljše in kdo najkrajše ime, ga spodbudimo, da sestavi imena. Če še ne pozna vseh črk, si bo pomagal z oblikami razrezov in bo lahko posamezna imena pravilno sestavil tudi po sistemu sestavljanke.

Skupaj z otrokom lahko izdelamo »knjigo« *Družinska abeceda*. Za vsako črko abecede pripravimo poseben barvni list ali karton, nanj nalepimo posamezno črko (veliko in malo tiskano), lahko tudi več istih črk, ki se razlikujejo po obliki pisave (v revijah in časopisih se pojavljajo različne tipografije istih črk) in barvi. Lahko pa kupimo kar zvezek in v njem za vsako črko namenimo enega ali več listov. V revijah in katalogih pomagamo otroku poiskati slike predmetov, ki se začenjajo na posamezne črke abecede. Slike naj izrezuje otrok sam, pri čemer ga spodbujamo, da bo čim bolj natančen. Sličice naj razporeja in lepi sam. Z izrezovanjem in lepljenjem namreč sočasno uri drobno motoriko, ki je nadvse pomembna kasneje pri pisanju.

Za nekatere otroke bo morda bolj zanimiva *Domača abeceda*: skupaj izdelamo po več kartončkov za vsako črko abecede - na vsak karton napišemo eno črko iz abecede. Črke postavimo doma na ali pod predmete, ki se začenjajo na posamezno črko. Na mizo damo M, na stol S, pod likalnik L, pod avto (igračo) A ... Tiste črke, ki jih otrok že pozna, naj razporedi sam. Ko bo otrok poznal že vse črke, lahko to nalogo opravi sam. Črke lahko postavlja tudi po predalih in jih tako skrije pred starši: v omari s posodo: P(onev), L(onec), v predalu z jedilnim priborom: V(ilice), N(oži), Ž(lice), v predalu z začimbami in čaji: Č(aj), V(anilin sladkor), S(oda) itd. Škatlico s črkami naj odnese na obisk k babici ali prijateljem in se jo igra tudi tam. Otroku pomagamo širiti **besednjak** z različnimi didaktičnimi igrami. Ena od takih je *Naštevanje*: izrežemo enako velike kartone in nanje napišemo, kaj je treba naštet. Za naštevanje izberemo različne skupine predmetov oz. stvari. Na kartone na primer napišemo: 6 živali, ki živijo na kopnem, 6 barv, 8 vrst zelenjave, 6 športnih rekvizitov za zimske športe, 8 oblačil, ki jih nosimo poleti, 5 vozil, ki vozijo po kopnem, 10 vrst sadja, 7 naslovov knjig, 12 glasbenih inštrumentov ... Vse kartone stresemo na mizo, obrnemo tako, da se besedilo ne vidi. Igro lahko igramo v paru, lahko pa je tudi več igralcev. Vsak povleče kartonček in našteje, kar je napisano na kartonu.

Otroku preberemo navodilo odrasli. Pomembno je, da ne hitimo in mu pustimo čas za razmislek. Če se ne spomni, mu lahko drugi pomaga, vendar najprej tako, da mu ta predmet ali stvar opiše in otrok poskuša priti do rešitve sam. Če mu kljub pomoči ne uspe, mu povemo rešitev ter pri naslednji igri preverimo, ali si je zapomnil. Če si ni, ga tokrat spet spomnimo z opisom. Dolgo vožnjo ali čakanje na zdravniški pregled si lahko popestrimo z didaktično igro *Iskanje nasprotij*, ki omogoča bogatenje otrokovega besednega zaklada. Odrasli sprašuje: »Kaj je nasprotno od DEBEL?«, »Kaj je nasprotno od ODPRT?« ipd. Ko otrok odgovori pravilno, ga pohvalimo. Sprašujemo ga tudi, kaj je nasprotno od *daleč, poročen, pečen, dol, levo, prižgi* ... Prav zabavno bo, če se lotimo še samostalnikov nasprotnega spola: lisjak - lisica, lev - levinja, pes - psica; maček - mačka ... Skupaj razpravljamo, ali je prav konj - konjica ali konj - kobila, bik - bikovka ali bik - krava, ugibamo, kako bi lahko rekli možu od kure, hijene ipd.

Iščemo pare in *Spomin* sta didaktični igri, ki ju lahko pripravimo sami z otrokom. V revijah in prodajnih katalogih skupaj z otrokom poiščemo fotografije različnih predmetov, jih izrežemo in nalepimo na enako velike kartone. Vzamemo po dva enaka prodajna kataloga, tako da lahko pripravimo po dve sliki istega predmeta (potrebujemo za igro *Spomin*). Za igro *Iščemo*

pare poiščemo še slike predmetov, ki se začenjajo na različne glasove - če se le da, pripravimo celotno abecedo tako, da sta za vsako črko po dve sličici. Če ne najdemo vseh, lahko otrok ali odrasli nariše predmete za črke, ki manjkajo. Z otrokom se igramo *Iščemo pare* tako, da išče pare sličic, ki se začenjajo na isti glas. Naj navedemo nekaj parov, ki jih lahko za našo igro najdemo v prodajnih katalogih: M: marmelada - medved (igrača); Z: zobna pasta - zelje; A: avto - ananas; J: jagoda - jogurt. Z istimi kartoni lahko igramo tudi igro *Spomin*, ko otrok išče enake slike, črke pa niso pomembne. Pri igranju z mlajšim otrokom obrnemo kartone tako, da so slike vidne. Ko z lahkoto najde vse pare istih predmetov, kartone obrnemo tako, da so slike skrite. Za otroka je zabavno, zanimivo in poučno že skupno izdelovanje kartonov za ti dve igri.

Ker želimo z obema igrama širiti in uriti otrokov besednjak, je pomembno, da otrok pri vsakem paru, ki ga najde, imenuje predmete na slikah. Če se naveličamo teh dveh iger, lahko iste kartone uporabimo še za igro *Kaj skrivam?*. Pri tej igri vsak od igralcev izvleče nekaj kartonov, nato izmenično uganjujemo, kakšne slike ima v rokah soigralec. Drug drugemu pomagamo: »Imam sliko nečesa, kar obujemo in se začenja na Č.« (čevelj). Lahko sprašujemo: »Ali je to nekaj, kar se da pojesti?«, »Ali lahko to stvar oblečem?« ... Soigralec vedno odgovarja le z DA ali NE.

V avtomobilu, čakalnici, na sprehodu ali doma se lahko igramo tudi igro *Abecedna skupina*. Skupaj z otrokom se odločimo, da bomo iskali po abecedi določeno skupino predmetov ali stvari - na primer živali, rože, drevesa ali pa rekvizite za šport. Otroka vodimo skozi abecedo. Če smo se odločili iskati živali, začnemo na primer mi z živaljo na A (aligator), nato otroku povemo, da mora najti žival na B in tako naprej po abecedi do Ž (npr. žirafa). Če se tisti, ki je na vrsti, ne spomni živali na določeno črko, nekdo drug pa jo pozna, naj mu pomaga z opisom živali - na primer, če se ne spomni živali na črko H, mu pomagamo: »Je divja žival, ki je mrhovino.« (hijena). Če nihče ne pozna živali na določeno črko, to črko preskočimo in kasneje skupaj z otrokom poiščemo pravilno rešitev v knjigah (enciklopediji ali kakšni drugi knjigi o živalih). Potrudimo se, da odrasli pri ponavljanjih te igre pri posameznih črkah naštevamo vsakokrat kakšno drugo žival (žirafa, žaba, žolna, želva ...). Večkrat kot se bomo igrali, več različnih živali bo otrok znal imenovati. Živali, ki jih otrok ne pozna, poiščemo skupaj v knjigah, saj se mu bo novo ime živali ob sliki bolj vtisnilo v spomin. Doma lahko to igro igramo tudi tako, da držimo v rokah enciklopedijo ali kakšno podobno knjigo o živalih in na posamezno črko skupaj iščemo čim več živali. Na enak način se igramo igro rastlin,

dreves, krajev, imen rek, imen ljudi, moških imen, ženskih imen ipd. Igra je primerna za igranje v paru in kot družinska igra.

Igranje didaktičnih iger s črkami oziroma glasovi mora biti za otroka zabavno in zanimivo. V tej starosti otroka ni treba naučiti črk in ni nič narobe, če si jih ne bo zapomnil. Igre, ki jih igramo, morajo graditi otrokovo motivacijo za branje, njegovo željo, da bo nekega dne poznal vse črke in znal sam prebrati besede, stavke, besedila. Nikakor ne sme imeti občutka, da je pri takih igrah neuspešen, saj bi ga s tem prej le odvrnili od branja. Če mu katera od iger ni všeč, poiščimo drugo. Morda pa ga ta hip ne zanimajo črke, in se z njim raje igravimo igro s števili ali pa kar katero od družabnih iger, ki jih rad igra z nami.

Prepoznavanje tiska iz okolja

Otroka spodbujajmo k prepoznavanju napisov iz ožjega ali širšega okolja, ki se pogosto pojavljajo - npr. imena in logotipi trgovin, ustanov, krajev ... V revijah in prodajnih katalogih poiščimo napise (na primer Mercator, InterSpar, Tuš, Kolosej, Pošta, Lekarna, STOP ...) in jih nalepimo na kartone. Ko gremo z otrokom na sprehod, naj otrok opazuje, kje bo našel besede, ki so na kartonih. Kartone lahko izdelamo tudi za imena različnih izdelkov (mleko, jogurt, sir, sok, riž, moka ...). Ko se odpravljamo nakupovat hrano, vzamemo kartone za tisto, kar moramo ta dan kupiti. Otrok nam bo v trgovini pomagal tako, da bo iskal izdelke po analogiji z imenom na kartonu. Seveda si moramo za tak nakup - pa tudi pripravo za nakup - vzeti več časa kot običajno, naš nakup je namreč hkrati še didaktična igra.

Razumevanje navodil

Skozi igro je otroka koristno učiti tudi razumevanja in natančnega izvajanja različnih preprostih in zahtevnejših navodil. Ko se pripravljamo na skupno družinsko pospravljanje stanovanja, skupno kuhanje ipd., se na primer dogovorimo, da bomo vsi skupaj delali po navodilih, ki jih bo ta dan vsem članom družine odredila mama. Pomembno je, da pri tem sodelujemo vsi člani družine in vsi izvajamo opravilo po navodilu, saj otrok tudi pri drugem opazuje doslednost izvedbe. Med navodili naj bo nekaj enostavnih, ki vključujejo eno samo opravilo, nekaj pa naj bo zahtevnejših, kjer si mora zapomniti vrstni red, torej pozorno poslušati in si zapomniti navodilo, da lahko izvede celotno opravilo. Opravila naj bodo različna, od izvajanja preprostih gibalnih navodil (*Potegni vodo na stranišču., Trikrat se*

zavrti v smeri urinega kazalca ...), navodil, ki vključujejo štetje (*Iz predala daj dve vrečki pecilnega praška ...*), do izvajanja kompleksnejših navodil z več informacijami (*Perilo daj najprej iz sušilnega stroja, nato poišči vse nogavice in jih zloži po parih., Vzemi rdečo skledo, pojdi na balkon in prinesi pet jabolk ...*), navodil, ki vključujejo velikostna razmerja (*Nogavice zloži tako, da bodo največje na dnu kupa, najmanjše pa na vrhu kupa ...*) ipd. Če nekdo navodila ne izvede pravilno, dobi dodatno »nalogo«, vendar naj to ne bo dodatno delovno opravilo, temveč raje kakšna gibalna vaja (npr. *Stoj na eni nogi in petkrat poskoči.*). Naslednjič naj bo »glavni« drug član družine; ko bo otrok osvojil pravila igre, naj bo pri kakšnem lažjem delu glavni on.

Sledenje navodilom lahko urimo tudi z igro *Vroče-hladno*, ki se je verjetno mnogi spomnite, primerna pa je tudi za spodbujanje otrokove pozornosti. Z otrokom se dogovorimo, da bomo izmenično skrivali nek predmet. Tisti, ki išče, odide iz prostora, drugi skrije predmet (mora biti otroku na doseg rok!), in se nato usede na stol. Ko pride otrok v prostor in začne iskati, ga vodimo zgolj z besedami, ki so stopnjevanje besede vroče ali hladno. Ko se predmetu približuje, stopnjujemo besedo *vroče*: mlačno, toplo, vroče, zelo vroče, vrelo, ko se oddaljuje pa stopnjujemo besedo *hladno*: mlačno, hladno, zelo hladno, ledeno. Ko najde predmet, zamenjamo vloge.

Na koncu dodajamo še nekaj didaktičnih iger, s katerimi urimo otrokovo pozornost, spomin ter različne količinske in numerične spretnosti.

Zanimiva igra, s katero urimo pozornost in spomin, je *Zapri oči*. Igramo jo lahko ob bogato ilustrirani slikanici ali reviji. Otroku rečemo, naj si najprej natančno ogleda neko sliko, kjer je narisanih veliko različnih stvari. Potem naj zapre oči in poskuša naštet čim več stvari, ki jih je videl na sliki. Odrasli gleda sliko, »nadzoruje« otrokovo naštevanje in ga pohvali pri vsaki pravilno naštet stvari. Ko se otrok ne spomni več, mu lahko pomagamo (če na primer pozabi naštet metlo, rečemo: »Še nekaj si pozabil. Začne se na črko M in z njo čistimo.«). Igro se lahko igramo tudi brez knjig in otroka nič ne opozorimo na opazovanje, temveč mu kar naenkrat rečemo na primer: »Zapri oči in povej, kaj imam danes oblečeno in obuto.«. Za otroka je igra posebej zabavna, če je on »nadzornik« in lahko on daje naloge odraslemu.

Ob različnih priložnostih lahko igramo tudi igro *Koga (kaj) imam v mislih?* Z otrokom se dogovorimo za omejitve - izberemo na primer pravljične junake (vendar morajo biti junaki, ki

jih otrok pozna). Tisti, ki je na vrsti, se odloči za enega junaka, drugi sprašuje. Postavlja lahko samo taka vprašanja, da lahko prvi odgovarja z DA ali NE. Na primer: »Ali je junak moški?, Ali je zaspala za sto let? Ali so ji pomagali palčki?«... Igramo toliko časa, dokler ne ugane, nato zamenjamo vloge.

Skupaj z otrokom lahko izdelamo pripomočke za igro *Tri v vrsto*, ki je odlična igra za spodbujanje usmerjene pozornosti in jo verjetno marsikdo že pozna. Potrebujemo kvadraten bel karton, na katerega narišemo mrežo 3 krat 3 (devet enakih polj). Nato izrežemo deset manjših kvadratnih kartonov, pet naj jih bo v eni barvi, pet pa v drugi. Na prvih pet narišemo krogce, na drugih pet pa križce. Otroku razložimo pravilo: igralca si izbereta križce ali krogce. Zmaga tisti, ki mu uspe prvemu postaviti niz treh krogcev (križcev). Niz je lahko postavljen vodoravno, navpično ali diagonalno. Ker gre za kratko igro in lahko v določenem času izvedemo več ponovitev, je ta igra posebej primerna za otrokovo učenje sprejemanja porazov in zmag. Ko izgubi in nato v naslednji igri že zmaga, namreč spoznava, da rezultat ni tako pomemben, da je pomembnejša zabava in druženje. Igra je primerna za čakalnice, potovanje z vlakom ali letalom. Ko otrok igro že dobro pozna in ko že razvije spretnost pisanja, bodo dovolj le majhni lističi in dva svinčnika. Razpredelnico 3 krat 3 narišemo, igralca pa križce in krogce sproti vpisujeta.

Otroka spodbujamo k štetju različnih stvari doma, na poti v vrtec, na sprehodu ali izletu. Med pospravljanjem ali kuhanjem lahko izkoristimo čas za različna navodila, ki vključujejo štetje in razmerja. Napotimo ga k predalu s kuhinjskim priborom in ga prosimo, naj prinese na mizo 6 žličk in 4 vilice. Pri kuhanju nam lahko pomaga pri tehtanju sestavin, se seznanja z merskimi in količinskimi izrazi (kilogram, liter ...). Naročimo mu, naj naloži na krožnik za vsakega po 4 piškote ali naj naloži 12 piškotov. Če imamo različne piškote, mu na primer naročimo, da na krožnik naloži tri vrste piškotov, največ naj bo kroglic, najmanj pa zvezdic ipd. Ko pospravljamo perilo, naj prešteje, koliko brisač smo oprali, čigavih nogavic je najmanj, čigavih spodnjic največ ipd. Med daljšo vožnjo se dogovorimo in štejemo vsak svojo barvo avtomobilov, štejemo avtobuse; vozila, ki vozijo kolesa; vozila, ki imajo prikolice ...

Mnogi starši in vzgojitelji verjetno že poznajo katero od predstavljenih didaktičnih iger ali pa njene različice. Za posameznega otroka bo treba marsikatero igro prirediti, prilagoditi njegovi starosti, sposobnostim in izkušnjam. Za otroka bo zanimivo, če bodo starši igre čez čas spreminjali in si izmišljali nove. Didaktičnih iger, primernih za spodbujanje različnih

otrokovih spretnosti, je še veliko. Koristno je, če si jih družine (na primer v vrtcu) med seboj predstavijo, saj so nove igre za otroke vedno zanimiv izziv. Številne ideje lahko najdemo tudi v reviji *Cicido* in njeni prilogi *Za starše*. V reviji *Cicido* so bile v zadnjih letih večkrat opisane in celo priložene različne didaktične in družabne igre (različni spomini, karte, igre tipa domino ...). Igranje različnih družabnih iger, tudi starih in znanih, kot so *Človek ne jezi se*, *Črni Peter*, *Domino* in podobnih, je za otroke zabavno in poučno hkrati. Otroka spodbujajmo tudi k reševanju različnih didaktičnih nalog, primernih za razvijanje njegove porajajoče se pismenosti. Najdete jih v vsaki številki revije *Cicido*, v zadnjem času pa je na voljo tudi nekaj izvirnih slovenskih didaktičnih delovnih zvezkov: *Modri Medvedek*, *Igrajmo se s Kukujem* ... In kar je še posebej pomembno, med igranjem različnih didaktičnih in družabnih iger otrok poleg različnih elementov porajajoče se pismenosti razvija tudi svoje socialne spretnosti.

UČENJE IN POUČEVANJE ODRASLIH UDELEŽENCEV IZOBRAŽEVANJA - STARŠEV PREDŠOLSKIH OTROK

Učenje in izobraževanje v obdobju odraslosti je zelo osebna izkušnja, ki se oblikuje v interakciji posameznika z drugimi učečimi se, v interakciji z učiteljem in/ali v interakciji z drugimi učnimi viri. Od ciljev in namena izobraževanja je odvisno, kako pomembna bo vloga učitelja v procesu pridobivanja znanja in spretnosti; v vsakem primeru pa je udeleženec ključni, osrednji del celotnega procesa.

Delo z odraslimi se močno razlikuje od učenja in poučevanja predšolskih otrok, kar bo tudi za vzgojiteljice in vzgojitelje velik izziv. Andragoški delavci, ki so prej poučevali otroke, pravijo, da je najtežje narediti premik pri sebi – kako izstopiti iz tiste vloge, ki nam je bila toliko časa najpomembnejša? Prav zato naj bi vsak učitelj odraslih dobro poznal značilnosti ciljne skupine odraslih, s katero se bo srečeval in za katero bo ustrezne pristope pri učenju. Ti so ključ do uspešnega učenja tudi v programu družinske pismenosti.

Starši predšolskih otrok kot udeleženci izobraževanja

Značilnosti udeležencev izobraževanja, njihove sposobnosti in potrebe narekujejo izbiro vsebine izobraževanja, načine dela in vlogo učitelja¹ v učnem procesu. Odrasli se zaradi fizioloških, psiholoških in socioloških vplivov med seboj pomembno razlikujejo; v primerjavi z otroki so veliko bolj raznovrstna populacija. Že v uvodu smo napovedali, da moramo pri izobraževanju odraslih upoštevati nekaj splošnih spoznanj:

- Odrasli prevzemajo v življenju različne vloge, ki so povezane z delom ali pa z življenjem nasploh. Otroci in mladostniki so predvsem učenci, za odrasle pa bi težko našli podobno skupno lastnost, kar seveda vpliva tudi na njihovo željo in potrebo po učenju in izobraževanju.

¹ Vse izvajalce izobraževanja v skupinah za starše imenujemo učitelje odraslih. S tem ne mislimo, da je njihova vloga v učnem procesu vloga tradicionalnega učitelja, ki predvsem poučuje in prenaša znanje na druge. Učitelj v programu družinske pismenosti bo predvsem koordinator, spodbujevalec in organizator učnega procesa, ki bo z izbiro ustreznih metod in pristopov poskrbel za uspešno učenje vseh članov skupine. V prispevku tako za učiteljice kot učitelje zaradi racionalizacije uporabljamo moški spol.

- Odrasli se med seboj razlikujejo po doseženi stopnji formalne izobrazbe. Njihove izkušnje s poprejšnjim izobraževanjem so zelo različne, zato je motivacija za nadaljnje izobraževanje pri nekaterih zelo visoka, drugi pa se izobraževanja sploh ne udeležujejo.
- Zaradi različnega socialnega položaja, kulturnih, etničnih, religioznih in drugih značilnosti se odrasli pri učenju razlikujejo; nekateri se v sistemu izobraževanja dobro znajdejo, npr. redno uporabljajo računalnik in berejo, drugi se morajo z novimi pristopi ob vključitvi v izobraževanje še seznaniti ...
- Razlikujejo se po kraju bivanja, zato tudi dostopnost in bližina izvajanja pomembno vplivata na njihovo pripravljenost za izobraževanje.
- Razlikujejo se po sposobnostih in drugih lastnostih, pomembnih za učenje (lahko gre za različne sloge spoznavanja in učne sloge, pomembne so razlike v učnih navadah, lahko vplivajo posebne potrebe, ki izvirajo iz pridobljenih ali prirojenih lastnosti).

Človekova osebna življenjska pot je sestavljena iz niza vlog ali statusov, ki se vrstijo v njegovem življenju. Nove vloge največkrat prekrivajo stare, jih nadomeščajo. Človek se na svoji življenjski poti ves čas spreminja, razvija in raste. Najprej je oče/mama majhnega otroka, nato najstnika in odraslega otroka; pri tem se njegova starševska vloga pomembno spreminja. Povezovanje subjektivnega in objektivnega, psiholoških in socioloških razsežnosti osebne identitete in razvoja pripelje do upoštevanja teorij o razvojnih fazah, ki so tudi učitelju, če hoče upoštevati značilnosti udeleženca, pomembna podlaga in širše izhodišče za razumevanje posameznikovih potreb, želja in težav.

Raziskave kažejo, da je učenje v odraslosti lahko enako kakovostno, če ne še bolj, kot učenje v otroštvu in mladosti. Tako lahko odrasli zaradi izkušenj, ki jih imajo, in zaradi povezovanja novega znanja s prej pridobljenim, dosežejo izjemne uspehe pri reševanju različnih problemov. Odrasli imajo drugačen odnos do znanja in učitelj lahko upošteva modrost udeležencev in njihovo praktično inteligentnost, tako da pri izbiri načina učenja to vnaprej predvidi. Odrasli si ravno tako dobro zapomnijo stvari kot mladi, vendar pa tudi velja, da si lažje zapomnijo tiste vsebine, ki so smiselne, logične in zanje pomembne. Staršem predšolskih otrok bodo med drugimi pomembni odgovori na vprašanja, kako tudi z branjem prispevati k optimalnemu razvoju svojih otrok. Aktualnost izobraževanja je tista, ki povečuje interes in pripravljenost odraslih za izobraževanje; naloga učitelja pa je, da ga organizira in izpelje tako, da bodo imeli starši možnost dejavno sodelovati pri iskanju odgovorov na svoja vprašanja.

Naše izobraževanje je namenjeno skupini odraslih v posebnem življenjskem obdobju, saj gre za starše predšolskih otrok. Gre za obdobje zgodnje odraslosti, v katerem udeleženci neformalnega izobraževanja poleg pridobivanja spoznanj želijo preveriti tudi njihovo uporabnost. Specifičnost njihovega položaja in dejstvo, da imajo kar nekaj skupnih lastnosti (predvidoma so zaposleni, večinoma sorazmerno mladi, otroci in njihov napredek jim je osrednjega pomena, pri vzgoji nimajo veliko izkušenj ipd.), predvsem pa si želijo, da bi bili svojim otrokom dobri starši, vpliva na veliko motiviranost staršev za izobraževanje v našem izobraževalnem programu.

Učitelji v programu družinske pismenosti naj bi upoštevali, da imajo odrasli - starši otrok, ki se vključujejo v izobraževanje, že nekaj **izkušenj**, ki jim bodo omogočale dejavno vključevanje v učni proces. Odrasli se s svojimi izkušnjami identificirajo, saj jih te pravzaprav definirajo in določajo njihovo bit. Učitelj naj bi se z odraslimi o njihovih različnih izkušnjah pogovarjal in jih spodbujal, da pretekle izkušnje vnovič ovrednotijo v odnosu do na novo pridobljenega znanja.

Odrasli se bodo za razliko od otrok in mladostnikov v učno skupino vključili **prostovoljno** in **z določenim ciljem oz. namenom** - povezanim z njihovo starševsko vlogo. Pogledi na to, kaj pomeni biti oče/mama in kaj zahteva dobro starševstvo, se od posameznika do posameznika razlikujejo, vendar pa je to lahko hkrati tudi dobro izhodišče za skupno delo. Za učitelja je to izziv in možnost, da zaradi različnosti člani skupine veliko pridobijo. Vloga učitelja torej ni, da poenoti njihova stališča, temveč da z dejavnim vključevanjem vseh članov učne skupine omogoči skupno reševanje izpostavljenih problemov in vprašanj. Učitelj tako spodbuja samostojnost staršev pri vzpostavljanju dobrega odnosa z otroki in posledično njihovih skupnih dejavnosti (tudi branja), hkrati pa vpliva tudi na izboljševanje samopodobe staršev in njihovega prepričanja, da bodo pri svojih prizadevanjih uspešni.

Učitelj pri svojem delu z odraslimi upošteva to, da so v **procesu stalne rasti**. Ta vključuje različna področja človekovega življenja (intelektualno, čustveno, kulturno, odnosi z drugimi ljudmi itd.) in poteka nenehno; vedeti mora tudi, da je proces rasti lahko posebno intenziven v učni skupini in da ga tudi učitelj spodbuja z ustreznimi prijemi.

Kako torej lahko povzamemo ključne razlike v učenju med odraslimi in otroki/mladostniki?

Pri otrocih in mladostnikih je učenje usmerjeno pretežno k oblikovanju temeljnih vrednot, spretnosti in strategij, odrasli pa imajo široke pragmatične življenjske izkušnje, ki narekujejo in strukturirajo novo učenje, s katerim spreminjamo ali dopolnjujemo že doseženo znanje, vrednote in spretnosti. Poleg tega učne potrebe odraslih izhajajo iz konkretnih motivov, povezanih z osebnimi razlogi v določeni življenjski situaciji, v socialnem ali delovnem okolju, otroci pa se največkrat učijo "za naprej", rečemo lahko tudi "na zalogo". Motivacija, ki spodbuja prve ali druge, je praviloma povsem drugačna. Odrasli so pogosto mnogo bolj vztrajni kot otroci in so pripravljeni za to vložiti veliko truda.

Vse navedene značilnosti udeležencev izobraževanja vplivajo na postavitev ciljev izobraževanja odraslih in izbiro vsebin, pa tudi na način izpeljave učenja in izobraževanja.

Specifična vloga učitelja v programu družinske pismenosti

Učitelj je ključni element v procesu izobraževanja, saj ima pri spodbujanju učenja odraslih pomembno vlogo. Poučevanje je pospeševanje učenja, ki poteka na različne načine. Kako izrazita je pri tem učiteljeva vloga, je odvisno od okoliščin in potreb, ki izhajajo iz danega učnega položaja.

Za učitelja, ki bo sodeloval v programu družinske pismenosti, velja vse, kar velja za učitelja v programih neformalnega izobraževanja odraslih. Pri teh programih, kjer so cilji širši in je namen izobraževanja poleg razvijanja različnih veščin tudi osebna rast odraslih udeležencev, izboljševanje kakovosti življenja, razvijanje drugačnih stališč in kritičnosti ter krepitev samozaupanja udeležencev, ima učitelj kar veliko svobode, hkrati pa tudi odgovornosti. Njegov namen je spodbuditi odrasle, da se dejavno vključijo v učni proces, v njem odločajo, ga s svojimi izkušnjami sooblikujejo in si prizadevajo doseči cilje, ki so si jih zastavili. Vloga učitelja je predvsem spodbujevalna in partnerska, po načinu pristopanja pa nedirektivna. Poučevanje je pri tem tudi vodenje, spodbujanje in pomoč. Gotovo ne moremo reči, da učitelja ne potrebujemo, dobro pa je premisliti, kako naj učitelj izstopi iz kar tradicionalno vsiljene vloge avtoritarnega vodje, ki ima največkrat prav in po katerega podobi naj se oblikujejo tudi njegovi učenci. Pri izobraževanju odraslih je vloga učitelja pri spodbujanju učenja odraslih bistveno drugačna.

Na učenje gledamo vse bolj kot na proces, ki omogoča razumevanje in spreminjanje sebe kot osebnosti, proces, ki spodbuja razumevanje sveta in življenja in dejavno sodelovanje v njem; vse manj gre pri učenju za kopičenje znanja in memoriranje – za kvantitativno povečevanje znanja. Poučevanje odraslih je tako za razliko od poučevanja otrok (še posebno predšolskih) bistveno bolj naravnano k dejavnosti, raziskovanju, spodbujanju notranjih vzgibov za iskanje novih poti in reševanje problemov, ki temelji tudi na samostojnem učenju. Strokovnjaki posebej poudarjajo, da je učenje in poučevanje otrok bistveno bolj pasivno, odvisno od zunanjih spodbud, dejavnosti učitelja in prenašanja znanja z njegove strani. Prav gotovo bi bili prijemi, ki jih priporočamo pri delu z odraslimi, bolj ustrezni od tradicionalnih tudi pri poučevanju otrok; vendar pa je problemskost pri odraslih tista, ki netradicionalne pristope pri poučevanju pravzaprav zahteva.

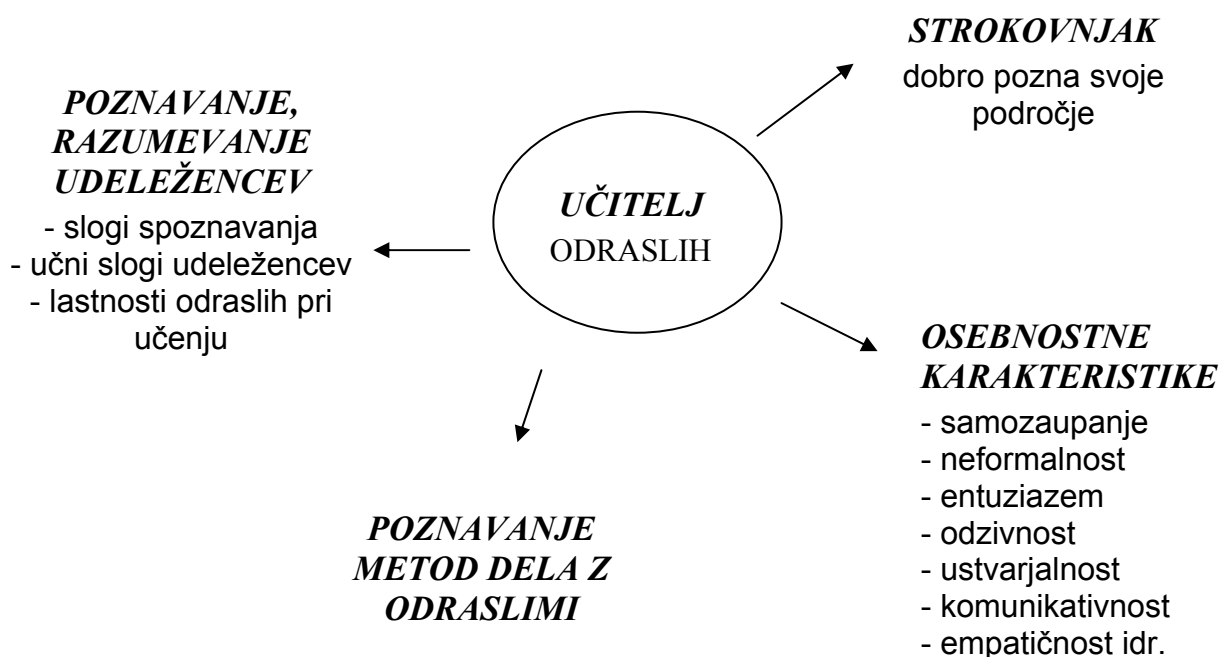
Kakovostno poučevanje vključuje različne načine dela v učni skupini. Izraža se konflikt med tradicionalnimi in novejšimi pogledi na učenje, poučevanje in vlogo učitelja v učnem procesu. Tradicionalno pojmovanje postavlja učitelja v središče. On je tisti, ki ima znanje in ga na različne načine prenaša na učence. Pri tem je nadrejen ostalim članom skupine in sprejema večino odločitev. Novejši pogledi na vlogo učitelja pa ga postavljajo v bolj enakopravno vlogo z učečimi se; izobraževalne dejavnosti skupaj izbirajo glede na potrebe članov skupine, komunikacija je odprta, sproščena, spodbuja se samostojnost in osebna rast udeležencev. Taki pristopi so bližje tudi izobraževanju odraslih.

Udejanjanje drugačne vloge učitelja zahteva bolj kakovostne odnose med učiteljem in udeleženci izobraževanja ter med samimi udeleženci, kar pa lahko dosežemo le ob ustrezno načrtovanem skupinskem učenju, pri katerem je enakopravnost med udeleženci in učiteljem bistvena. Z menjavanjem izkušenj se bogati učni proces, nastajajo možnosti za kritično vrednotenje pridobljenega znanja, pri čemer vsak udeleženec posreduje svoje izkušnje in že pridobljeno znanje.

V skupini staršev predšolskih otrok v programu družinske pismenosti bodo predvidoma predvsem odrasli z nizko temeljno izobrazbo in verjetno tudi z manj razvitimi učnimi navadami. Posebno pri poučevanju odraslih, ki v svojem dosedanjem izobraževanju niso imeli dobrih izkušenj in si zato niso pridobili ustreznih temeljnih znanj in spretnosti, je izredno pomembno, da z ustreznimi prijemi naredimo proces učenja odraslih privlačen in drugačen od tistega, ki so ga izkusili v preteklosti. Vloga učitelja je tu zelo občutljiva, saj mora znati

vzpostaviti ustrezno ozračje za učenje, ki bo varno, dovolj demokratično in spodbudno, nikakor pa ne tekmovalno in tesnobno.

Zelo težko je opredeliti lastnosti, ki naj bi jih imel dober učitelj v programu družinske pismenosti za starše predšolskih otrok. Naši predlogi so lahko le okvirno vodilo za razmislek, saj se učne skupine in njihove potrebe med seboj razlikujejo, pa tudi osebnostne lastnosti so tiste, ki vplivajo na posameznikovo poučevanje. Za dobrega učitelja torej ni pomembna le tehnična popolnost in sposobnost načrtovanja, temveč je ključen interes za učeče se (udeležence posluša, sprejema njihove predloge, spremlja njihov napredek, se vživlja v težave, ki jih imajo...) ter interes za vsebino, ki jo obravnavajo (odnos do pismenosti, vizija reševanja problemov, poznavanje ključnih problemov in vprašanj, ipd.). Vloga učitelja je spodbujanje udeležencev h kritičnemu mišljenju, s čimer jim pomaga spremeniti perspektivo oz. pogled na svet; za starše to pomeni, da iščejo drugačno komunikacije s svojimi otroki, da prevrednotijo svoje ravnanje in ga poskušajo tako obogatiti. Učitelj naj bi bil predvsem topel in iskren; udeležence naj bi sprejemal take, kot so in poskušal biti z njimi enakopraven - vzpostavljaj naj bi dialog. Celoto ustreznih lastnosti lahko predstavimo tudi z grafom.

Vse naštetе značilnosti prispevajo k doseganju učnih ciljev, če je tudi slog poučevanja² učitelja osredinjen predvsem na udeleženca. To pomeni, da učitelj organizira učne dejavnosti

² V slogu poučevanja se zrcalijo ozračje, ki ga učitelj ustvari, in njegovi pogledi na učenje, ti pa so povezani z njegovo izobraževalno filozofijo, ki je del njegove življenjske filozofije. Učitelj si torej svojega učnega stila ne

tako, da so učeči se (v našem primeru starši) lahko v nenehni interakciji z drugimi starši in otroki v skupini, da upošteva njihovo motivacijo, ki temelji na želji biti boljši starši, ki se zavedajo pomena zgodnjega branja; učitelj naj bi tudi staršem omogočal, da so pri učenju dejavni (proaktivni). V programu družinske pismenosti si bomo predvsem prizadevali, da bi vplivali na bralne navade staršev in posledično na bralne navade njihovih otrok. Verjetno gre predvsem za starše, ki v mladosti niso imeli dovolj priložnosti za razvoj bralnih in učnih navad, kar je vplivalo tudi na njihove učne in bralne navade v odraslosti. Prav to bi mnogi med njimi gotovo radi spremenili pri vzgoji svojih otrok. Kot učitelj naj bi torej spodbujali učenje, kjer vsi člani skupine sprejemajo odgovornost za dejavno učenje. Starši predšolskih otrok bi tako dejavno sodelovali pri izbiri gradiv za branje, njihovi analizi in interpretaciji prebranega, iskanju novih možnosti druženja in učenja s svojim otrokom, izbiranju pravih strategij branja in sodelovanja v družini. Vsebine, ki bi jih predlagal učitelj, naj bi bile vedno naravnane tudi k osebnemu razvoju posameznika in spodbujanju njegove kritičnosti do ustaljenih navad. Ključna učiteljeva strategija naj bo vzpostavljanje medsebojnega zaupanja; spodbuja naj samovrednotenje udeležencev in daje sprotne povratne informacije.

Program družinske pismenosti je namenjen predvsem razvijanju bralne kulture, vendar je pomembno tudi, da učenje v tem programu spodbuja osebno rast in se tako bolj zasidra v življenje in vedenje posameznika.

Z zmanjševanjem dominantnosti učitelja in z njegovim spodbujanjem dejavnosti udeležencev se povečuje opremljenost odraslih udeležencev izobraževanja za samostojnejše reševanje problemov, s katerimi se srečujejo in se bodo srečevali v prihodnosti. Predpostavljamo, da je s tako držo učitelj predvsem spodbujevalec, torej tisti, ki motivira za nadaljnje učenje. Cilj programa družinske pismenosti je razvijanje veščin staršev, hkrati pa spodbujanje pripravljenosti za stalno učenje tudi vnaprej.

Da bi se imeli odrasli možnost učiti na tak način, morajo biti učne skupine aktivne. Učenje naj poteka projektno in sodelovalno v majhnih skupinah, kar prispeva k ustvarjanju novih idej in gradiva. Starši naj bi čim več samostojno načrtovali in predstavljali svoje poglede in delo; po predstavitvah naj bi glasno razmišljali o možnih odgovorih in poteh do njih. Sčasoma naj bi

izbira kar tako, po potrebi, in ga tudi ne spreminja kar tako. Slog poučevanja se nanaša na kakovost in način učiteljevega poučevanja.

odrasli prevzemali iniciativo za medsebojno sodelovanje in sodelovanje z učiteljem ter tako prevzemali deljeno odgovornost za vodenje skupine in kakovostno učenje. Skupina je prijateljski forum; učenje je prijetno, zato so izostanki udeležencev redki. Učitelj naj poskrbi za netradicionalno ureditev učnega prostora (npr. stoli v krogu), ki omogoča enakopravno interakcijo med učečimi se in učiteljem ter omogoča možnosti za delo v majhnih skupinah.

Učenje v skupini bo uspešno le, če bo učitelj poznal tudi značilnosti uspešnega učenja v odraslosti in razlike med odraslimi udeleženci izobraževanja. Ključni poudarki pri tem so:

♦ **Učitelj naj bi učni proces zasnoval v skladu s spoznanji o celostnem učenju.**

Celostno učenje predpostavlja delovanje vseh desetih čutov pri učenju (pet zunanjih in ustreznih pet notranjih – vizualni, avditivni, kinestetični, olfaktorni in gustatorni) in s tem aktiviranje logičnega, ustvarjalnega in kritičnega mišljenja ter tako izkoristek prevladujočega čutnega kanala posameznika. Pri učenju ima vsak posameznik svojo kombinacijo uporabe čutov, vsi pa največ pridobimo, če pri učenju aktiviramo vse čute. Vedeti moramo tudi, da so v skupini vedno udeleženci z različnimi prevladujočimi čutnimi kanali, pri katerih je hitrost učenja in mišljenja različna, kar zahteva od učitelja različne prijeme pri poučevanju.

♦ **Učitelj naj bi poznal in ovrednotil različne sloge učenja udeležencev in pripravil izobraževanje tako, da bo ustrezalo potrebam različnih učnih slogov.**

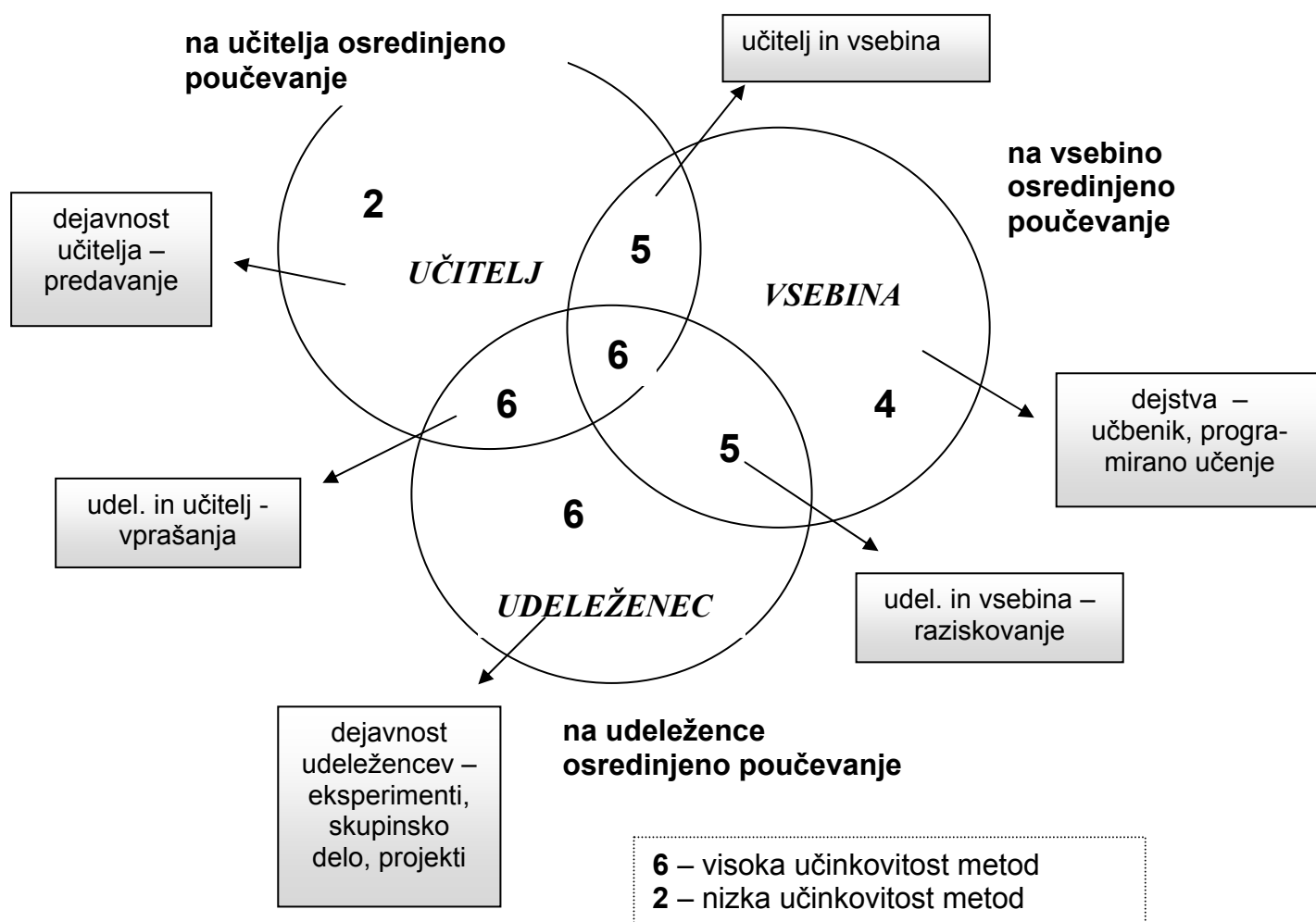
Spoznanja o slogih učenja temeljijo na ugotovitvah o izkušenjskem učenju, ki je nastalo predvsem kot reakcija na nepovezanost med teoretičnimi in praktičnimi sestavinami v procesu izobraževanja ter zaradi zanemarjanja posameznikove izkušnje v tem procesu. Ljudje se razlikujemo po tem, kako se lotevamo učenja. Nekaterim je bližje učenje na podlagi abstraktnih spoznanj, sistematično predstavljenih v virih, drugim pa učenje na podlagi konkretnih dejavnosti in izkušenj. Ljudje »sčasoma razvijejo značilne poudarke na enem od navedenih polov in navado, da se pri spoznavanju opirajo predvsem nanje« (Marentič Požarnik, 2000: 158). Po stilu učenja, ki pri posamezniku prevladuje, bo ta izbiral tudi načine in vire učenja, kar mora učitelj upoštevati pri načrtovanju učnih dejavnosti.

♦ **Ob upoštevanju slogov spoznavanja in učnih slogov udeležencev je za kvalitetno izobraževanje ključnega pomena tudi **poznavanje in ustrezna uporaba metod izobraževanja odraslih.****

Pri izbiri metod moramo upoštevati značilnosti udeležencev (slogi spoznavanja in slogi učenja), situacijo, v kateri poteka izobraževanje, možnosti, ki jih imamo na voljo, in seveda

vsebino, ki jo obravnavamo. Ob tem moramo vedeti, da so v splošnem nekatere učne metode glede na druge bolj učinkovite, kar seveda velja ne glede na zgoraj opredeljene razlike med posamezniki, ki jih definirajo zanje značilne modalitete učenja in učni stili. Tako lahko trdimo, da učinkovitost učenja v splošnem narašča, bolj ko so udeleženci dejavni. To kaže tudi naslednji graf.

Graf: Relativna učinkovitost nekaterih učnih metod

Najmanj učinkovito je predavanje s strani učitelja, če ga ne dopolnimo tudi z drugimi učnimi metodami, npr. z diskusijo, pogovorom v majhnih skupinah, projektnim delom, samostojnim učenjem s pomočjo gradiva, možgansko nevihto in drugimi metodami poučevanja, ki spodbujajo dejavnost učečih se.

Sklep

Ugotovili smo, da različni učiteljevi prijemi vodijo k različno kakovostnim učnim rezultatom. Kot učitelj se moramo torej vprašati, kaj odrasli (v našem primeru starši) pričakujejo, zakaj so prišli na izobraževanje, kako se odrasli lotevajo učenja, kaj se morajo in kaj se želijo naučiti, kakšen je njihov stil učenja in kako bomo glede na to izbirali ustrezne metode poučevanja in učne pripomočke; vprašati se moramo, kako organizirati učno situacijo, da bomo zadostili različnim potrebam odraslih po učenju in odgovorili tudi na vnaprej zastavljene cilje nekega izobraževalnega programa.

Slabe izkušnje iz preteklosti, posebno izkušnje z izobraževanjem v začetnem (šolskem) obdobju, spremljajo marsikaterega odraslega udeleženca izobraževanja. Tu igra pomembno vlogo učitelj, ki lahko z drugačnimi pristopi k učenju, s problemskim in izkušenjskim učenjem ter z razvijanjem kritičnega mišljenja odraslemu povrne samospoštovanje ter občutek lastne vrednosti. S tem pomembno spremeni stališče odraslih do učenja na sploh. To je hkrati tudi najboljša popotnica za starše, ki imajo zdaj priložnost, da svoja stališča in veselje do učenja in branja prenesejo tudi na svoje otroke.

PROGRAMI DRUŽINSKE PISMENOSTI

V 90-tih letih prejšnjega stoletja so se v razvitih državah z velikim številom priseljencev začeli razvijati programi za zviševanje ravni pismenosti odraslih, v katere so učitelji spontano vključevali tudi otroke udeležencev. Tako so skušali rešiti problem varstva otrok v času, ko so se starši izobraževali, hkrati pa so želeli izboljšati učinke izobraževalnih programov, saj se je izkazalo, da je problem usvajanja jezika in pismenosti v uradnem jeziku države gostiteljice skupni problem vseh družinskih članov. Do podobnih rešitev so prišli tudi strokovnjaki, ki so razvijali različne oblike sodelovanja med šolo in starši za doseganje boljšega učnega uspeha otrok – ugotovili so namreč, da morajo starši najprej sami pridobiti določena znanja, da jih lahko posredujejo svojim otrokom.

Ugotovitve raziskav in praktične izkušnje so pripeljale do načrtnega oblikovanja izobraževalnih pristopov - programov družinske pismenosti, s katerimi se učinkoviteje vpliva na pismenost vseh rodov prebivalstva. Koncept programov družinske pismenosti temelji na tem, da se z izboljševanjem ravni pismenosti staršev ustvarjajo pogoji za doseganje boljše ravni pismenosti njihovih otrok. Programi družinske pismenosti so načrtovani tako, da spodbujajo starše k načrtnem izboljšanju bralnih in pisnih spretnosti vseh družinskih članov. Ključni elementi programov so skupne bralne aktivnosti in pozitivna motivacija.

Z načrtnim razvijanjem družinske pismenosti v domačem okolju posegamo tudi na področje medsebojnih odnosov med družinskimi člani. Izvajanje programov družinske pismenosti je načrtovano tako, da vsi člani družine enakovredno sodelujejo v programu ne glede na vlogo v družini, spol ali starost. Med izvajanjem dejavnosti se ustvarjajo pogoji, ki krepijo demokratične odnose med družinskimi člani. Izkušnje kažejo, da se pridobljen vzorec sodelovalnih odnosov in vedenja prenese tudi na druge oblike družinskega življenja. Dejavnosti v programih družinske pismenosti se ne nanašajo samo na izboljšanje ravni pismenosti, temveč tudi na stališča do pismenosti in opredelitev vloge, ki jo ima pismenost v posameznikovem vsakdanjem življenju. Odnos do pismenosti in pomen, ki ga ima pismenost v družinskem življenju, vplivata na raven pismenosti, ki jo bo dosegel otrok. Z vsakdanjo

rabo veščin branja in pisanja otrok začuti, da pismenost prežema različna področja njegovega in družinskega življenja in je zaradi tega pomembna.

Pri oblikovanju programov družinske pismenosti je treba upoštevati medkulturne razlike in program prilagoditi kulturnim značilnostim ciljne populacije. Če želimo, da je program za udeležence privlačen in zanimiv, je pomembno, da se vsebine in vrednote, ki jih vključuje, približajo njihovim vsakdanjim življenjskim situacijam.

Program *Beremo in pišemo skupaj* je prvi javno veljavni program družinske pismenosti za starše otrok na začetku šolanja (prvo triletje devetletke) v Sloveniji. Cilj programa je razvijanje pismenosti na ravni, ki ustreza potrebam staršev v vsakdanjem življenju in za pomoč otroku pri opismenjevanju. Program izvajajo posebej usposobljeni učitelji, večinoma v osnovnih šolah in v sodelovanju s šolsko knjižnico. Trajanje programa je 50 ur, udeležujejo se ga starši in otroci skupaj.

Program *Branje za znanje in branje za zabavo* je namenjen staršem predšolskih otrok. Cilj programa je seznaniti starše s pomenom družinske pismenosti ter spodbujanjem otrokove porajajoče se pismenosti. Starši v okviru programa spoznajo različne možnosti za spodbujanje razvoja sposobnosti in spretnosti, potrebne za otrokovo uspešno opismenjevanje in razvijanje bralne kulture. Velik poudarek je na različnih dejavnostih, ki jih počnejo starši skupaj z otroki, saj je pomembno, da eni in drugi spoznajo, da je branje pomembno za znanje, hkrati pa lahko tudi zanimivo in zabavno za vso družino.

Oba programa družinske pismenosti so razvili strokovnjaki na Andragoškem centru Slovenije.

Učinki programov družinske pismenosti

Programi družinske pismenosti so nastajali spontano, na podlagi izkušenj in potreb tistih, ki so se ukvarjali z opismenjevanjem otrok in odraslih. Zaenkrat še ni raziskav, ki bi preučevale dolgoročne učinke programov družinske pismenosti, zato je treba biti previden pri tem, lahko od programov pričakujemo. Strokovnjaki poudarjajo, da je treba pri načrtovanju programov upoštevati, da družinske pismenosti ljudem ne moremo preprosto »dati«. Program naj bi bil oblikovan tako, da spodbudi udeležence, da samostojno in aktivno pristopijo k učenju in rabi vseh oblik pismenosti. Program družinske pismenosti naj ne spreminja ljudi, temveč naj

družini ponudimo možnost in izbiro. Dobro je, če starši sooblikujejo program, saj tisto kar je dobro za eno skupino, ni vedno primerno za neko drugo. Upoštevati je treba, da se starši vključujejo v program z bogato življenjsko zgodovino in izkušnjami, ki jih je treba spoštovati in upoštevati pri načrtovanju dela. Programi, ki so temeljili na spoznanju, da so udeleženci »zakladi znanja« in »kulturni kapital«, so bili bolj uspešni od tistih, ki so izhajali iz predpostavke, da so udeleženci »prazen list papirja«.

Programi družinske pismenosti imajo dvojni učinek, posreden in neposreden, saj se učenje ne omeji le na področje pismenosti. V časi programa se starši ponovno vključijo v proces učenja, obudijo spomine na svoje šolanje. S ponovnim učenjem pridobivajo nove izkušnje in tako bolje razumejo svoje otroke, naučijo se ponuditi pomoč otrokom in poiskati učinkovitejše metode učenja kot sta grajanje in kaznovanje.

Učenje družinske pismenosti poteka po malih korakih in ne prinaša takojšnjih in velikih sprememb. V življenjskem slogu družine se običajno spreminjajo drobni detajli, ki jih sprva težko zaznamo, zato je treba pazljivo opazovati in dokumentirati delo v programu, da zaznamo učinke programa, kar nam omogoča retrospektivno analizo.

Namesto zaključka poudarimo, da programi zviševanje ravni pismenosti v družini prispevajo tudi k višji ravni pismenosti v družbi, sodelovanje otrok v teh programih pa prispeva k razvijanju bralne kulture in razvijanju pismenosti za prihodnost.

UPORABLJENA LITERATURA

Družinska pismenost v predšolskem obdobju

- Barrat Pugh, C. in Rohl, M. (ur.) (2000). Literacy learning in the early years. Buchingham: Open University Press.
- Hall, N., Larson, L. in Marsh, J. (ur.) (2003). Handbook of Early Childhood Literacy. London: SAGE Publications.
- Neuman, S. B. in Dickinson, D. K. (ur.) (2001). Handbook of early literacy research. New York Guilford Press.
- Nutbrown, C., Hannon, P. in Morgan, A. (2005). Early literacy work with families: policy, practice and research. London: SAGE Publications.

Kako beremo z otrokom

- Batistič Zorec, M. (2003). Razvojna psihologija v vrtcih. Ljubljana: Inštitut za psihologijo osebnosti.
- Bettelheim, B. (1999). Rabe čudežnega, O pomenu pravljič. Ljubljana: Studia humanitatis.
- Blatnik Mohar, M., Bucik, N., Jamnik, T., Knaflič, L., Lukan Matko, I., Požar Matijašič, N. in Remškar, S.(ur.). (2003). Beremo skupaj: priročnik o spodbujanju branja. Ljubljana: Založba Mladinska knjiga.
- Grosman, M. (2004). Zagovor branja. Ljubljana: Sophia.
- Kordigel, M. (1994). Mladinska literatura, otroci in učitelji, Komunikacijski model »poučevanja« mladinske književnosti. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.
- Marjanovič Umek, L. in Zupančič, M. (ur.) (2004). Razvojna psihologija. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete.
- Propp, J. V. (2005). Morfologija pravljič. Ljubljana: Studia humanitatis.

Razvijanje otrokove motivacije za branje v domačem okolju

- Blatnik Mohar, M., in dr. (ur) (2003). Beremo skupaj: priročnik o spodbujanju branja. Ljubljana: Založba Mladinska knjiga.
- Bucik, N. (2005). Razvoj otrokovega interesa za branje v povezavi z branjem odraslih otroku. Ljubljana: Filozofska fakulteta. Neobjavljena magistrska naloga.
- Cramer, E. H. in Castle, M. (ur.) (1994). Fostering the love of readers: the affective domain in reading education. Newark: IRA.
- Pečjak, S., Bucik, N., Gradišar, A. in Peklaj, C. (2006). Bralna motivacija: razvijanje in merjenje. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.
- Snow, C. E., Burns, M. S. in Griffin, P. (ur.) (1998). Preventing reading difficulties in young children. <http://stills.nap.edu/html/prdyc>.

Verhoeven, L. in Snow, C. E. (ur.) (2001). Literacy and motivation: reading engagement in individuals and groups. Mahwah: LEA.

Družinski obisk knjižnice

SPLOŠNE knjižnice: IFLA/UNESCO standardi za splošne knjižnice. (2002). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica, Državna matična služba za knjižničarstvo.

Raznoverstnost otroške literature

Avguštin, M. (2003). Slovenska knjižna ilustracija. V M. Blatnik Mohar in dr. (ur.): Beremo skupaj: priročnik za spodbujanje branja, (str. 103-109). Ljubljana: Založba Mladinska knjiga.

Brenkova, K. in Grafenauer, N. (ur.) (1978). Slovenska slikanica in knjižna ilustracija za mladino 1945-1975. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Gabrovec Rot, Veronika (2004). Branje podob. V M. Blatnik Mohar in dr. (ur.): Beremo skupaj: priročnik za spodbujanje branja, (str. 99-102). Ljubljana: Založba Mladinska knjiga.

Hanuš, B. (2005). Ob slikanicah spoznavamo, kako otroci doživljajo svet. Ciciban: Za starše 60(8), 19-20.

Hürlimann, B. (1968). Svet v slikanici: moderne slikanice iz 24. dežel. Zürich, Freiburg i. Br.: Atlantis; Ljubljana: Mladinska knjiga, 1968.

Jamnik, T. (2003). Književna vzgoja v vrtcu. V M. Blatnik Mohar in dr. (ur.): Beremo skupaj: priročnik za spodbujanje branja, (str. 58-64). Ljubljana: Založba Mladinska knjiga.

Kakva je knjiga slikovnica: zbornik. (2000). Zagreb: Knjižnice grada Zagreba.

Kobe, M. (1987). Pogledi na mladinsko književnost. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Nikolajeva, M. in Scott, C. (2001). How Picturebooks Work. New York; London: Garland Publishing.

Nikolajeva, M. (2003). Verbalno in vizualno: slikanica kot medij. *Otrok in knjiga*, 30(58), 5-26.

OKO besede 2003 – Slikanica v mladinski književnosti. (2004). *Otrok in knjiga*, 31(59), 37-57.

Pregl Kobe, T. (1979). Slovenska knjižna ilustracija: ob razstavi Slovenska knjižna ilustracija 1979/1980. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Pregl Kobe, T. (1998). Upodobljene besede: razvoj ilustrirane knjige. Grosuplje: Mondena.

Saksida, I. (1999). Bogastvo poetik in podob. *Otrok in knjiga*, 26(47), 12-24.

Saksida, I. (1994). Mladinska književnost med literarno vedo in književno didaktiko. Maribor: Obzorja, 1994.

Veler, A. (ur.) (2005). Album slovenskih ilustratorjev. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2005.

Zupan, J. (ur.) (2001). Ilustracija - bližnjica h knjigi. Ljubljana: Karantanija; Šentrupert: Osnovna šola dr. Pavla Lunačka.

Kaj naj beremo z otroki?

Kos, J. (1996). Očrt literarne teorije. Ljubljana: DZS.

Kaminski, W. (1994). Einführung in die Kinder- und Jugendliteratur. Weinheim, München: Juventa.
Saksida, I. (1994). Mladinska književnost med literarno vedo in književno didaktiko. Maribor: Obzorja.

Stritar, J. [1879, 1880], (1986). O mladinski književnosti. V: Otrok in knjiga 14(23-24), str. 39-51.

Zajc, D. (1990). Eseji, spomini in polemike. Ljubljana, Emonica (Zbirka Dane Zajc v petih knjigah 4).

Zakaj je ilustracija tako pomembna

Brenk, Kristina: Slovenska slikanica in knjižna ilustracija za mladino: 1945-1975. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1978.

Krivec Dragan, J. (2005). Bil je nekoč ... V A., Veler (ur): Album slovenskih ilustratorjev, str. 5 - 11, Ljubljana: Mladinska knjiga Založba.

Kaj odlikuje kakovostno ilustracijo?

Kobe, M. (1976). Slovenska slikanica v svetovnem prostoru. Otrok in knjiga, št. 4, str 13-31.

Otroci in mediji

Bachmair, B. in Hofmann, O. (1998). Lernen mit dem Kinderfernsehen: Wunsch oder Wirklichkeit. TELEVISION, 2, 4 – 20.

Berry, G. L. in Asamen, J. K. (1993). Children and Television. Images in a Changing Sociocultural World. Newbury Park: Sage Publications.

Erjavec, K. in Volčič, Z. (1999). Odraščanje z mediji. Ljubljana: Zveza prijateljev mladine Slovenije.

Huston, A. C. in Wright, J. C. (1998). Mass media and children's development. V I. Siegel, in K. A. Renninger (ur.), Child psychology in practice (str. 999–1058), Handbook of child psychology, W. Damon (ur.) New York: John Wiley & Sons.

Livingstone, S. in Bovill, M. (2001). Children and Their Changing Media Environment. A European Comparative Study. Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates.

Mangold, R., Vorderer, P. in Bente, G. (ur.) (2004). Lehrbuch der Medienpsychologie. Göttingen: Hogrefe Verlag.

Marjanovič Umek, L. in Zupančič, M. (ur.) (2004). Razvojna psihologija. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete.

Didaktične igre za spodbujanje porajajoče se pismenosti

Blatnik Mohar, M., in dr. (ur) (2003). Beremo skupaj: priročnik o spodbujanju branja. Ljubljana: Založba Mladinska knjiga.

Pečjak, S. (2000). Z igro razvijamo komunikacijske sposobnosti učencev. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo

Pečjak, S. (2000). Ali slišiš – ali vidiš? Priročnik z vajami za razvoj metajezikovnega zavedanja. Trzin: Izolit.

Whitehurst, G. J., in Lonigan, C. J. (1998). Child development and emergent literacy. Child Development, 69(3), 848-872.

Učenje in poučevanje odraslih udeležencev izobraževanja - staršev predšolskih otrok

Apps, J. (1991). Mastering the Teaching of Adults. Florida: Krieger Publishing Company.

Brookfield, S. D. (1990). The Skillful Teacher. San Francisco: Jossey-Bass Publishers.

Galbraith, M. W. (ur.) (1990). Adult learning methods: a guide for effective instruction. Malabar: Krieger.

Jelenc, S. (1995). ABC izobraževanja odraslih. Ljubljana: Andragoški center Slovenije.

Lorraine M. Zinn (1990). Identifying Your Philosophical Orientation. V M. W. Galbraith (ur.). Adult learning methods: a guide for effective instruction. Malabar: Krieger.

Marentič Požarnik, B., Magajna, L. in Peklaj, C. (1995). Izziv raznolikosti. Nova Gorica: Educa.

Marentič Požarnik, B. (1998). Kako pomembna so pojmovanja znanja, učenja in poučevanja za uspeh kurikularne prenove. (prvi del). Sodobna pedagogika, 2, str. 244 - 261.

Rogers, A. (1996). Teaching Adults. Buckingham. Philadelphia: Open University Press.

Program družinske pismenosti

Knaflič L., Žalec N., Klemenčič S. (2002) Program Usposabljanje za življenjsko uspešnost. Beremo in pišemo skupaj : UŽU-BIPS, Ljubljana : ACS.

Knaflič L., Bucik N. (2006) Branje za znanje in branje za zabavo (interno gradivo) Ljubljana : ACS.

Neuman, S.B. et al.(1998) Literacy Learning, a family matter. IRA - The Reading Teacher. Vol. 52, No. 3 November 1998. str. 244-252.

PREDSTAVITEV AVTORIC IN AVTORJEV

Dr. Livija Knaflič je psihologinja, ki si je v Svetovalnem centru v Ljubljani nabrala dolgoletne izkušnje s psihološkim svetovanjem na področju razvojnih in učnih težav otrok, predvsem pri problemih govora in jezika ter opismenjevanja. Zadnja leta je zaposlena na Andragoškem centru Slovenije, kjer sodeluje v raziskovalnih projektih povezanih s pismenostjo odraslih in dela na razvijanju različnih oblik izobraževanja za zviševanje ravni pismenosti za različne ciljne skupine odraslih. Posebno področje njenega strokovnega interesa je družinska pismenost. O svojem strokovnem delu objavlja prispevke v strokovnih in znanstvenih revijah ter predava študentom, učiteljem in drugim strokovnjakom.

Mag. Nataša Bucik je razvojna psihologinja, zaposlena na Ministrstvu za kulturo RS, kjer se ukvarja s področjem bralne kulture in kulturne vzgoje. Proučuje psihološke vidike branja pri otrocih in mladini ter sodeluje v raziskavah s tega področja. O tem objavlja prispevke v strokovnih in znanstvenih revijah in publikacijah ter predava staršem, vzgojiteljem, učiteljem in knjižničarjem. V devetdesetih letih je bila glavna in odgovorna urednica revij *Ciciban* in *Cicido*, kjer še danes objavlja didaktične naloge za otroke. Je avtorica didaktičnih knjižic za otroke: *Igrajmo se s Kukujem* (Založba Mladinska knjiga), ki so primerne za razvijanje zgodnje pismenosti.

Irena Matko Lukan je univ. dipl. socialna delavka in družinska terapevtka. Zaposlena je kot urednica revij *Ciciban* in *Cicido*. V devetdesetih letih je delala na centru za socialno delo z družinami in zlorabljenimi otroki ter vodila preventivne delavnice za mladostnike, starše, vzgojitelje in učitelje iz področja psihosocialnega razvoja in medosebnih odnosov. Od leta 1999 dalje na seminarjih in delavnicah predava staršem, vzgojiteljem, učiteljem in knjižničarjem o pomenu branja in pripovedovanja. Je soustanoviteljica slovenskega Inštituta za družinsko terapijo. Študijsko se ukvarja s pomenom branja in pripovedovanja v povezavi z otrokovimi psihosocialnimi potrebami.

Mag. Anja Štefan je pesnica in pisateljica, pripovedovalka ljudskih pripovedi in raziskovalka slovenskega pripovednega izročila. Magistrirala je iz folkloristike. Piše pesmi, pravljice in uganke za otroke, prevaja in prireja ljudske pripovedi, svoja dela redno objavlja v revijah *Cicido* in *Ciciban*. Pri založbi Mladinska knjiga so izšle njene knjige *Lešniki, lešniki, Melje, melje mlinček, Bobek in barčica, Iščemo hišico, Sto ugank* idr. Prejela je nekaj pomembnih nagrad: Levstikovo nagrado 2001 za knjigo *Melje, melje mlinček* in 2007 za knjigo *Kotiček na koncu sveta* ter nagrado za najlepšo slovensko izvirno slikanico 2007 za knjigo *Sto ugank*. Vodi delavnice s področja pripovedovanja in predava knjižničarjem, učiteljicam, vzgojiteljicam in staršem. Od leta 1997 programsko vodi pripovedovalski festival Pravljičice danes v Cankarjevem domu v Ljubljani.

Ida Mlakar je predmetna učiteljica slovenščine in primerjalne književnosti ter višja knjižničarka in pravljíčarka. Je vodja bibliopedagoških dejavnosti v Pionirski – Centru za mladinsko književnost in knjižničarstvo, ki deluje v okviru mladinskega oddelka Knjižnice Otona Župančiča v Ljubljani. Objavlja strokovne članke o knjižni vzgoji, sodeluje pri revijah *Ciciban* in *Cicido*, je članica žirije za nagrado večernica in članica nacionalne žirije za literarni natečaj Evropa v šoli. Predava staršem, knjižničarjem, vzgojiteljem in učiteljem. Za otroke ustvarja tudi sama, pri založbi Didakta pa sta izšli že dve knjigi o Bibi in Gustiju: *Kako sta Bibi in Gusti preganjala žalost* in *Kako sta Bibi in Gusti porahljala prepir*.

Martina Peštaj, psihologinja, je zaposlena na Televiziji Slovenija kot urednica oddaj za otroke. Kot avtorica, scenaristka in urednica oddaj se največ posveča najmlajšim – predšolskim gledalcem (serije oddaj *Martina iz lonca*, *Martina in ptičje strašilo*, slovenske sinhronizacije risank za otroke, prenosi lutkovnih, gledaliških in plesnih predstav za otroke). Poglobljeno se ukvarja z raziskovanjem področja medijske psihologije, zadnja leta še posebej z odnosom televizija – knjiga in raziskuje načine, kako moč televizijskega medija uporabiti za spodbujanje bralne kulture pri otrocih (zaključne prireditve Slovenskega knjižnega kviza, serija oddaj *Bukvožerček* in *Bukvožer*). Je strokovna sodelavka revij *Ciciban* in *Cicido* ter Animatekinega vzgojno-izobraževalnega programa animiranih filmov za osnovnošolske otroke – Slon.

Jelena Sitar, univ.dipl. dramaturginja, je umetniški vodja naše osrednje lutkovne hiše, Lutkovnega gledališča Ljubljana. Njeno ožje delovno področje je lutkarstvo. Deluje kot lutkovna režiserka, ki je podpisala več kot trideset režij v poklicnih lutkovnih gledališčih v Sloveniji in tujini, in bila zanje tudi večkrat nagrajena. V času od 1997 in 2007 glavnino dela namenja svojemu gledališču ZAPIK: piše, režira, izdeluje lutke in igra. Posebno pozornost namenja otrokom in z njimi redno ustvarja v lutkovnih delavnicah, za njihove vzgojitelje, učitelje, mentorje in starše pa prireja seminarje in delavnice. Leta 2000 je ustanovila Hišo otrok in umetnosti, center za otroško ustvarjalnost in bila njen prvi programski vodja. Na področju terapije z lutkami sodeluje tudi v mednarodnih raziskavah. Piše strokovne članke in razprave s področja lutkarstva, krajše zgodbe in lutkovna besedila. Pri založbi DZS sta izšli dve njeni knjigi: *Primeri detektiva Karla Loota* in *Zgodbe za lutke in prste*, sodelovala pa je tudi pri nastajanju beril in priročnikov za pouk književnosti od prvega do devetega razreda.

Dr. Sabina Jelenc Krašovec je andragoginja in sociologinja, zaposlena kot docentka na Filozofski fakulteti, na Oddelku za pedagogiko in andragogiko. Njena ključna strokovna področja so proučevanje ciljnih skupin v izobraževanju odraslih in andragoško svetovalno delo. Kot predavateljica sodeluje v različnih programih izobraževanja učiteljev in drugih strokovnjakov, ki delajo z odraslimi, raziskovalno pa je v zadnjih letih dejavna predvsem na področju izobraževanja starejših odraslih ter proučevanja vloge učitelja odraslih v procesih učenja. Je avtorica/soavtorica knjig in znanstvenih ter strokovnih prispevkov s področja izobraževanja odraslih.

Judita Krivec Dragan je profesorica umetnostne zgodovine in sociologije, zaposlena na Ministrstvu za kulturo, kjer se ukvarja s področjem sodobnih likovnih umetnosti. Je višji kustos in članica mednarodne zveze likovnih kritikov AICA. Na področju muzealskega in galerijskega dela je bila kustos v Galeriji likovnih umetnosti Slovenj Gradec in občasno v drugih slovenskih in tujih razstaviščih ter programska vodja Galerije ZDSLJ v Ljubljani. Strokovne prispevke (likovne kritike ...) je objavljala v revijah (*Likovne besede*, *Oris*, *Art.si* ...) in časopisih ter pripravljala avtorske oddaje o kulturi na Televiziji Slovenija. Je soustanoviteljica Slovenskega bienala ilustracije in njegov dolgoletni kustos, za področje otroške in mladinske ilustracije pa deluje tudi kot članica številnih strokovnih komisij (*Levstikova nagrada*, *Mladinska knjiga*; *Izvirna slovenska slikanica*, *GZS*; *Podobe domišljije*, *Sarmède* ...).

Mag. Črtomir Frelih, spec., izr. prof., je na ljubljanski Akademiji za likovno umetnost diplomiral na oddelku za grafiko, zaključil grafično specialko ter magistriral s področja likovne didaktike. Je izredni profesor za risanje in grafiko na likovnem oddelku Pedagoške fakultete Univerze v Ljubljani, kjer je trenutno predstojnik oddelka za likovno pedagogiko.

Imel je preko petdeset samostojnih razstav in sodeloval na številnih razstavah doma in v tujini, za svoje delo prejel nekaj pomembnih nagrad.

dr. Peter Svetina, je na ljubljanski Filozofski fakulteti študiral slovensko književnost in slovenski jezik, magistriral in doktoriral je iz starejše slovenske poezije. Sprva je bil zaposlen kot asistent za slovensko literaturo na ljubljanski Filozofski fakulteti, nato je služboval v ljubljanski Pionirski knjižnici, od 2003 predava slovensko in južnoslovanske književnosti na Univerzi v Celovcu. Je avtor monografije, več antologij in člankov s področja starejše slovenske književnosti, slovenske poezije, kriminalke in mladinske književnosti. Od leta 1999, ko je izšla njegova prva knjižica za otroke *O mrožku, ki si ni hotel striči nohtov*, je izdal okrog deset mladinskih del, zbirko pesmi za odrasle ter nekaj prevodov leposlovja.